

Germania = Frans-Vlaanderen
bij Tacitus

Albert Delahaye

GERMANIA = FRANS-VLAANDEREN

BIJ TACITUS

1997 Uitgever Stichting Albert Delahaye, Bavel

Grafische vormgeving en druk: Cursief Print V.O.F. Bavel/Rijsbergen

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Delahaye, Albert

Germania = Frans-Vlaanderen bij Tacitus / Albert Delahaye

Bavel: Stichting Albert Delahaye

Met reg.

ISBN 90-800047-4 -x

NUGI 641

Trefw: Tacitus / Germania / Frans-Vlaanderen / historische geografie

INHOUD

Ten Geleide	4
Van de redactie	5
Inleiding: Waarmee ik had moeten beginnen	7
Germania = Frans-Vlaanderen bij Tacitus	11
Deel I Oorsprong en zeden van de Germanen	15
Hoofdstuk 1. De streek van Germania en de omliggende volkeren	15
Hoofdstuk 2. Het stamland van de Germanen	27
Hoofdstuk 3. Hercules en Odysseus op bezoek bij de Germanen	32
Hoofdstuk 4. "Blonde" Germanen	33
Hoofdstuk 5. Klimaat, landbouw en handelswaar	34
Hoofdstuk 6. Wapens en oorlogsvoering	35
Hoofdstuk 7. Legerleiding en strijdwijze	36
Hoofdstuk 8. De betekenis van de vrouwen	36
Hoofdstuk 9. Godenverering	37
Hoofdstuk 10. De voortekenen en het lot	37
Hoofdstuk 11. Vergaderingen	38
Hoofdstuk 12. Rechtspraak	38
Hoofdstuk 13. Weerbaarheid en leiding	39
Hoofdstuk 14. Het slagveld, de aanvoerder en zijn gezellen	40
Hoofdstuk 15. De gang van zaken in vredetijd	40
Hoofdstuk 16. Huisvesting	41
Hoofdstuk 17. Kleding	41
Hoofdstuk 18. Huwelijk en bruiloftsfeest	42
Hoofdstuk 19. Huwelijkstrouw	43
Hoofdstuk 20. Opvoeding van de kinderen; verwantschap en erfrecht	43
Hoofdstuk 21. Vijandschap en gastvrijheid	44
Hoofdstuk 22. Het huiselijk leven	45
Hoofdstuk 23. Drank en voedsel	45
Hoofdstuk 24. Vermaak	45
Hoofdstuk 25. Slaven en vrijgelatenen	46
Hoofdstuk 26. Onbekommerde landbouw	46
Hoofdstuk 27. Begrafenisritueel	47

Deel II	Instellingen en gebruiken van de afzonderlijke stammen	49
Hoofdstuk 28.	Volkeren in Germania en de aangrenzende gebieden	49
Hoofdstuk 29.	Bataven en Mattiacen	56
Hoofdstuk 30.	Chatti	61
Hoofdstuk 31.	Chatti en hun uiterlijk	62
Hoofdstuk 32.	Usipi en Tencteri	63
Hoofdstuk 33.	Bructeri, Chamavi en Angrivarii	63
Hoofdstuk 34.	Dulgubini, Chasuarii en Frisii	64
Hoofdstuk 35.	Chauci	69
Hoofdstuk 36.	Cherusci en Fosi	70
Hoofdstuk 37.	Cimbri	70
Hoofdstuk 38.	Suebi (Suevi) en hun haardracht	75
Hoofdstuk 39.	Semnones	76
Hoofdstuk 40.	Langobardi en de volken die de godin Nerthus vereren	76
Hoofdstuk 41.	Hermunduri	79
Hoofdstuk 42.	Naristi, Marcomanni en Quadi	80
Hoofdstuk 43.	Marsigni, Cotini, Osi, Buri, Lygii en overige stammen	81
Hoofdstuk 44.	Gothones, Rugii, Lemonii en Suiones	86
Hoofdstuk 45.	Aestii en Sitones	87
Hoofdstuk 46.	Peucini (Bastarnae), Venethi en Fenni	91
Addendum		95
Addendum 1:	De andere namen uit Tacitus' "Annales" en "Historiae"	97
Addendum 2:	De Noordlijn van Tacitus	106
Addendum 3:	Conclusies	108
	3.1 De balans van Tacitus' geografica over Germania	108
	3.2 Wat is Germania bij Tacitus?	111
	3.3 Waarom bepaalde namen in Tacitus' "Germania" ontbreken	112
	3.4 Germania Inferior en Germania Superior	113
	3.5 Tacitus en de Peutinger-kaart	115
	3.6 Tacitus, de "Grote Ontkenner" van Karolingisch Nijmegen	116
	3.7 Slotconclusie: de dolk van Tacitus	117
Addendum 4:	Tacitus en Ptolemeus	118
Addendum 5:	Van Tacitus via de Peutinger-kaart naar Caesar	119
Addendum 6:	Albis, Amisia, Wisurgis en Lippia bij de klassieken	121
	6.1 Conclusie	147
Addendum 7:	De mythe van het Duitse Teutoburgerwoud	148
	7.1 Conclusie	153
Register		155

Kaarten

Kaart I : De juiste reconstructie van "Germania"; het noordwesten (niet zuiver op schaal).	51
Kaart II : De juiste reconstructie van "Germania"; de omgeving van Rijsel (Lille).	58
Kaart III: De juiste reconstructie van "Germania"; de omgeving van Atrecht.	83
Kaart IV: De juiste reconstructie van "Germania"; de omgeving van Valenciennes.	88
Kaart V : De databank van "Romeins Nederland" in Frans-Vlaanderen.	120
Kaart VI: De traditionele, foutieve Franse reconstructie van "Germania".	150
Kaart VII: De traditionele, foutieve Nederlandse lokalisatie van de Germaanse volksstammen; Noordwest-Germanië.	151

Ten Geleide

Voor u ligt een nieuwe publicatie uit het nagelaten manuscript van Albert Delahaye (1915 - 1987). Deze postume uitgave vormt een eerbetoon aan deze historicus, die in Frankrijk reeds wordt aangeduid als de Galileo Galilei van deze eeuw. Recentelijk gebeurde dit nog in het tijdschrift "VLAANDEREN DEN LEEUW / LA FLANDRE AU LION" van november/december 1996. Het is inderdaad opzienbarend en fascinerend tegelijk hetgeen Delahaye, archivaris van beroep, ons te bieden heeft.

Daarvan is het onderhavige werk, "Germania = Frans-Vlaanderen bij Tacitus", in tweeërlei opzicht letterlijk een klassiek voorbeeld. Albert Delahaye bewijst hiermee dat dit Germania níét een enorm territorium omvatte, van Duitsland en Denemarken tot in Rusland toe. Alle gebeurtenissen in Tacitus' "Germania" voltrokken zich juist in een beperkt gebied, te weten Frans-Vlaanderen en naaste omgeving. Dáár moeten we de talrijke Germaanse volksstammen lokaliseren, dáár horen ook de Bataven thuis, die in onze geschiedenisboeken zo onlosmakelijk met Nederland verbonden schenen te zijn.

Het hoeft dan ook geen verwondering te wekken dat de zogenaamde vroegmiddeleeuwse historie van Nederland blijkt te berusten op een foutieve interpretatie van dit standaardwerk uit de klassieke oudheid: "Germania" van Publius Cornelius Tacitus.

Deze geschiedschrijver was, volgens Pierre Grimal en andere gezaghebbende classici, zeer waarschijnlijk afkomstig uit Gallia Belgica, het nabuurland van Germania. Tacitus was dan ook goed thuis in zijn onderwerp; hij wist blijkens deze ethnologische studie precies waarover hij sprak.

Dat wist eveneens Albert Delahaye, die tijdens zijn leven niet de erkenning kreeg welke hij verdiende. Dit kort voor zijn dood afgesloten werk zal voor velen een openbaring zijn. De consequenties van een te verwachten "Wende" in de historiografie zijn nog nauwelijks te overzien, maar dat "onze" klassieke en vroegmiddeleeuwse geschiedenis toe is aan een grondige revisie staat buiten kijf. Lezing van dit verrassende boek zal u ongetwijfeld daarvan overtuigen.

Drs. J.T. Dieckmann
voorzitter Stichting Albert Delahaye.

Van de redactie

Bij de voorbereiding van deze postume uitgave van Albert Delahaye (1915 - 1987) hanteerde de redactie als uitgangspunt: zoveel mogelijk de authentieke tekst van het manuscript handhaven. Dit manuscript dateert van ongeveer een jaar vóór het overlijden van de auteur.

Om de leesbaarheid te bevorderen heeft de redactie zich de vrijheid veroorloofd een aantal zaken aan te passen.

Zo is op de eerste plaats de spelling gemoderniseerd. Ook werd de indeling van het originele manuscript overzichtelijker gemaakt. Gevolg is dat dit boek uit twee onderdelen bestaat: Deel I behandelt de oorsprong en zeden van de Germanen, Deel II de afzonderlijke stammen. Beide delen beslaan de integrale vertaling van Tacitus' "Germania" in 46 hoofdstukken, inclusief commentaren in de vorm van Nota's. Vertaling en commentaar zijn van de hand van Delahaye. Alle hoofdstukken dragen een toepasselijke titel; zodoende kan de lezer in één oogopslag de inhoud van de betreffende capita in "Germania" bezien. In het betreffende hoofdstuk verwijst het nummer tussen haakjes naar de corresponderende Nota. Bijvoorbeeld: (14-1) verwijst naar Nota 14-1, achter de tekst van dit hoofdstuk. Cursiveringen aan het begin van een Nota verwijzen naar een tekstgedeelte uit het besproken hoofdstuk.

Voorts handhaafde de redactie consequent in de tekst de door Delahaye tussen haakjes geplaatste lokalisaties, al lijkt dat soms wat overdreven. Bijvoorbeeld: Renus (Schelde), Oceaan (Atlantische Oceaan), Batavi (Béthune). Omdat de manuscripten van wijlen Albert Delahaye ook onderdelen bevatten die direct of indirect met "Germania" verband houden heeft de redactie deze geselecteerd als Addendum, in totaal 7 opzichzelfstaande toevoegsels. Zij betreffen originele teksten, nadere toelichtingen en conclusies, die met "Germania" van Tacitus één samenhangend geheel vormen.

Een uitgebreid zaken- en namenregister tot slot vergemakkelijkt het terugzoeken.

Het was voor de redactie geen eenvoudige opgave onderhavig manuscript in deze uiteindelijke vorm te kunnen presenteren. De wetenschap echter dat dit boek wellicht een "doorbraak" betekent in de traditionele vaderlandse geschiedschrijving vormde een aansporing haar taak tot een goed einde te brengen.

Tenslotte wil de redactie nog dankzeggen aan Katja Jochems voor de secretariaële ondersteuning. De prettige contacten met en de vlotte, professionele afwerking door Handelsdrukkerij Cursief Print te Rijsbergen/Bavel mogen evenmin onvermeld blijven.

Maart 1997

De redactie,

A.A.F. Jochems

A.G.F. Laenen

Correspondentieadres: Stichting Albert Delahaye
Hof 6 4854 AZ Bavel (NL)

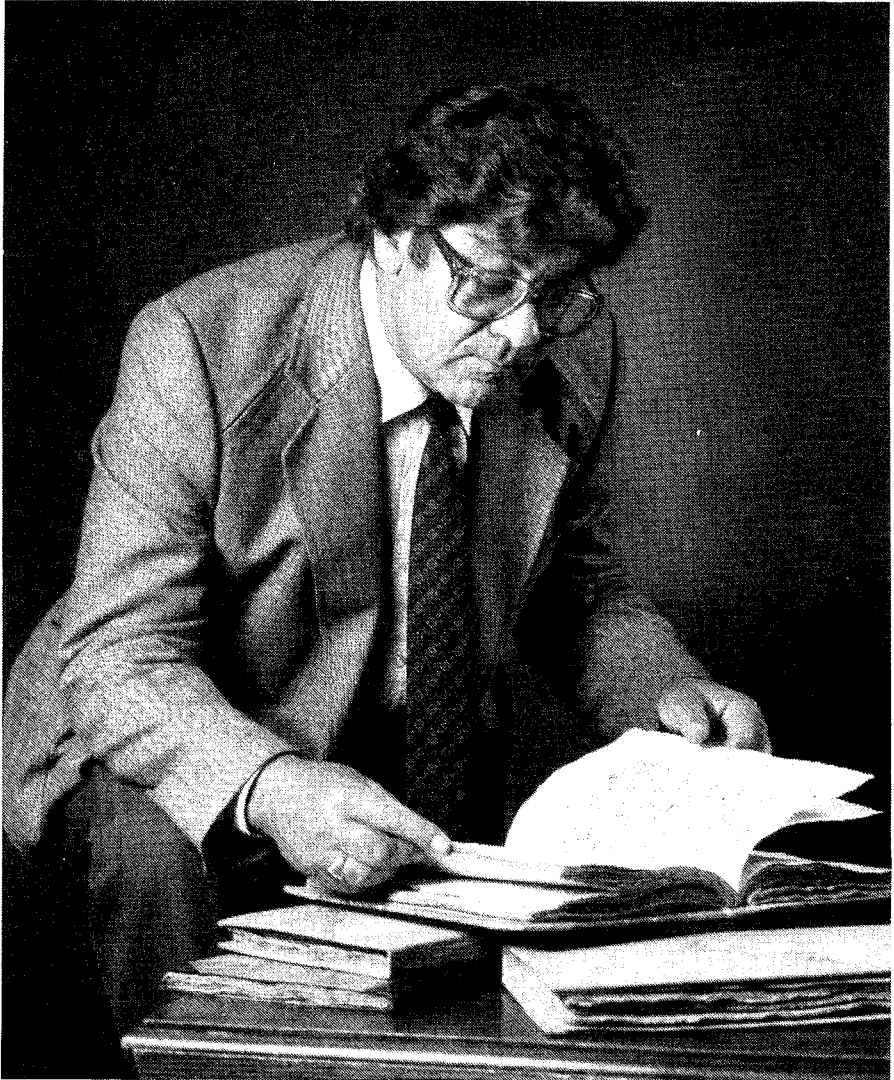

foto Van Hassel BV Zundert

Albert Delahaye (1915-1987)

Inleiding: Waarmee ik had moeten beginnen.

Eigenlijk had ik in 1955 met dit boek moeten beginnen. Er zijn echter veel redenen aan te wijzen waarom dit niet kon, waarvan zeker niet de minste is, dat ik alles niet ineens kon overzien, nog minder ineens behandelen. Overigens was het noodzakelijk om eerst door middel van een omhaal van betogingen en argumenten de twijfel aan de gangbare historische voorstellingen erin te hameren, uit te breiden en telkens nader te adstrueren, daar een hersenspoeling van eeuwen niet in een handomdraai kan worden rechtgezet. Wanneer dit boek in 1955 plotseling op tafel was gelegd, zou het waarschijnlijk niet eens begrepen zijn, zeker niet in Nijmegen waar men tot het begin van de tachtiger jaren de grootste moeite had om aan te nemen, dat de "Karolingische" rib uit de stadsgeschiedenis een volslagen zeepbel is. Eén van mijn bestrijders heeft zich erover vrolijk gemaakt, dat ik verschillende boeken heb moeten schrijven om mijn opvattingen uit te werken en over te dragen. Wat hij als een sneer bedoelde, sloeg integendeel de spijker recht op zijn kop. Mijn vorige publicaties zijn nodig geweest om de lucht zover op te klaren en de spinnenwebben van mythen weg te blazen, dat we nu kunnen doordringen tot in de hartboezems van de historische misvattingen. Eén van die, en in veel opzichten een zeer belangrijke, is de Peutinger-kaart, waarop de Karolingische mythe van Nijmegen naar de schijn zo sterk, overtuigend en onbetwifelbaar leek te zijn afgebeeld dat er geen speld tussen te krijgen was. Alle andere mythen van Nederland draaiden om die kaart heen of zaten er onverbrekkelijk aan vast. Immers, wanneer het inderdaad Nijmegen, de Betuwe, de Rijn en de Waal zijn, die op het bovenstuk van de kaart staan, blijft alles bij het oude en heb ik 30 jaren tegen windmolens gevochten. Geen wonder dan ook, dat met niets zoveel geschermd werd als met de Peutinger-kaart, die men beschouwde als een pure en onbetwifelbare geografische bron voor het midden van Nederland in de Romeinse periode, met even onbetwifelbare uitlopers tot in de vroege Middeleeuwen. Iedereen wist wel, dat op deze kaart uit de 4e eeuw geen stuk laagland van Nederland uit de transgressiefase kon staan, maar zie je, het staat toch op de kaart, punt uit! En zo was de meest fatale vicieuze cirkel uit de Hollandse geschiedenis geboren, en ook de taaiste, want iedereen weet ook dat alles valt indien deze bron voor Nederland moet worden afgewezen.

Natuurlijk had niemand in de gaten dat met de Peutinger-kaart hetzelfde spel aan de gang was, wat allang met de geschreven teksten was gebeurd, namelijk: het trekken van gegevens uit hun tekstueel en geografisch verband, en het toepassen van deze op een totaal verkeerde streek. Om deze methode eens en voorgoed als onjuist aan de kaak te stellen, ga ik de gehele Peutinger-kaart vanaf het zuiden van Parijs tot boven toe behandelen, ergo een zo breed mogelijk terrein waaraan volgens de kaart de Patavia grenst. Immers, dat zij daaraan grenst, zal niemand kunnen ontkennen. Dit is de enig juiste manier om aan te tonen dat het niet aangaat een reepje van een kaart af te scheuren om daarmee te wapperen, doch dat op zijn minst de vlak daartegenaan liggende gebieden mede in het onderzoek betrokken moeten worden. Is dit al een elementaire eis bij elke geografische bron of kaart, het klemmt temeer voor een primitieve kaart uit de 4e eeuw, waarvan bij de samenstelling vanzelfsprekend geen

moderne methoden van cartografie zijn gehanteerd zoals coördinaten, drie-hoeksmeting en zoveel mogelijke benadering van de geografische werkelijkheid. Straks zal blijken, hoe moeilijk het is de principes te ontdekken, volgens welke de Peutinger-kaart is opgesteld. De bewering dat het bovenstukje van de kaart "zoveel op Nederland lijkt" was enerzijds een vrome gedachte, omdat die smalle strook "Nederland" slechts één vraag oproept: "Waar is de rest?". Anderzijds ging zij geheel voorbij aan het karakter van de kaart, daar die oppervlakkige gelijkenis slechts een toeval is, dat hoegenaamd niet in de bedoeling van de tekenaar heeft gelegen.

Dit onderzoek tot volledige oplossing van het gehele bovenstuk van de kaart had allang gedaan moeten zijn, maar per slot van rekening kon niet alles ineens, al laat ik de discussie geheel open, of het wellicht beter was geweest dit boek op een vroeger tijdstip te publiceren. Ook kan men van mening verschillen over mijn tactiek. Op een gegeven ogenblik, dat rond het jaar 1966 ligt, heb ik besloten mijn bestrijders voortdurend uit te dagen en hen het vuur aan de schenen te leggen. Lang heb ik mijn ziel in lijdzaamheid gekoesterd, doch het langverwachte gebeurde eindelijk in 1980 door het "Bronnenboek van Nijmegen", bijlage bij de Valkhof-catalogus, van de hand van P. Leupen en B. Thissen. Nu voldoende vaststaat, niet in het minst door de vervalsingen van Nijmegen, dat de Patavia van de Peutinger-kaart niet Nederland is, dringt een volgende vraag zich onweerstaanbaar op, namelijk of het vervolg van dat landschap tot Straatsburg wel in Nederland en Duitsland gesitueerd moet worden. Laat ik het maar meteen zeggen: net zomin als op de Peutinger-kaart één vierkante meter Nederlands grondgebied staat, net zomin bevat zij een strook land langs de Rijn naar het zuiden, naar Keulen, Bonn, Mainz en andere "Duitse" doublures van plaatsen uit het noorden van Frankrijk. We gaan alle wegen van de kaart reconstrueren, en zij liggen alle in het noorden van Frankrijk. Het Itinerarium Antonini, dat geen kaart is doch een lijst van Romeinse wegen uit de 2e eeuw, levert meer dan voldoende materiaal om deze stelling te bevestigen, op bepaalde punten aan te vullen en in verschillende gevallen zelfs met spectaculaire gegevens tot een zekerheid te maken. Het beschrijft immers een groot aantal wegen in hetzelfde gebied als dat van de Peutinger-kaart. Beide bronnen zijn niet naast elkaar te missen, temeer omdat zij veel wegen geheel of ongeveer gelijk vermelden, maar ook veel onderlinge afwijking en correcties vertonen, zodat het Itinerarium Antonini de weg wijst tot de juiste opvatting van de Peutinger-kaart.

Het is echter nu eenmaal een feit, dat aan de misvattingen over Romeins westelijk Europa één grote oorzaak ten grondslag ligt, namelijk het totale en fatale wanbegrip over Tacitus' "Germania". Zonder de grondige opheldering van dit wanbegrip zijn de Peutinger-kaart en het Itinerarium Antonini, alsook de Geograaf van Ravenna, simpelweg niet te begrijpen.

Daarom bevat, en commentarieert, dit boek voornoemd werk van Tacitus. Het wordt in zijn geheel gegeven, niet alleen om volledig duidelijk te maken welke streek Tacitus onder Germania verstaat, maar ook om de lezers uit Frans-Vlaanderen te laten zien dat één der aardigste werken uit de klassieke literatuur geheel en uitsluitend aan hun streek is gewijd. Het zal voor velen een openbaring worden, temeer wanneer zij zien hoeveel van wat Tacitus over Germania

verhaalt, tegenwoordig nog geldt voor het landschap en de onderscheiden bevolkingsgroepen. Eén facet uit "Germania" is bijzonder boeiend, wat dan ook zonneklaar de streek aanduidt die Tacitus aan het beschrijven is. Zijn hele verhaal draait namelijk om de taalgrens, al gebruikte hij uiteraard dit moderne woord niet. Maar het staat vast dat hij alle 85 stammen, die hij noemt, aan deze of gene zijde van de taalgrens situeert. Tacitus noemt 85 stammen in het noorden van Frankrijk, alle even onvindbaar in het hoge Duitsland. Hun plaatsen zijn met volledige trefzekerheid te lokaliseren, omdat de namen van de stammen vandaag nog in de plaatsnamen bewaard zijn gebleven. Het is natuurlijk niet allemaal even vleidend wat Tacitus over de Germanen verhaalt, al spreekt uit zijn werk een onverholen sympathie voor de hoogstaande zeden en gewoonten van de autochtone bevolking.

Door de historische mythen van westelijk Europa was Frans-Vlaanderen van vrijwel alles uit zijn vroegste geschiedenis beroofd. Het is een erenzaak dat dit wordt gerestitueerd. Dankzij Tacitus kan dit gebeuren op een manier die geen enkele twijfel meer laat bestaan. De Peutinger-kaart, het Itinerarium Antonini en de Geograaf van Ravenna bevestigen het daarna met een hele serie onweerlegbare bewijzen. Als het zover is gekomen, zal iedereen ook begrijpen waarom het nodig was om deze vier kapitale bronnen met elkaar te confronteren.

Zo wordt de gehele Romeinse periode door een geografisch onderzoek gedekt, zelfs ruim overschreden tot in de 7e eeuw, en de slotsom zal zijn dat Nederland nergens ter sprake is gekomen. Op deze manier komt ook helder aan het licht, dat de latere mediëvisten, die waarschijnlijk nooit één klassieke tekst gelezen hebben, voortbouwden op het valse beeld, dat in de 15e eeuw uit Tacitus' "Germania" was gevormd. De eerste archeologen namen dat foutieve "Germania" even vanzelfsprekend als uitgangspunt, zodat opeens in de 16e eeuw (let wel: ná de verschijning van Tacitus' "Germania" en ná de ontdekking van de Peutinger-kaart) de Nederlandse Betuwe tot Eiland van de Bataven werd gebombardeerd, waarna de Karolingische mythe van Nijmegen niets anders meer was dan het uitbroeden van een klaarliggend koekoeksei. De chronologische opeenvolging van de onderscheiden mythen is zonneklaar, tenminste wanneer men de feiten recht in de ogen kijkt. De posthumanisten, die vanaf de 16e eeuw de grondslagen voor de Romeinse archeologie van Nederland legden, zijn er zó faliekant naast geweest dat letterlijk niets van hun geschrijf nog overeind blijft staan.

Albert Delahaye

Germania = Frans - Vlaanderen bij Tacitus

CORNELII TACITI

DE ORIGINE ET SITU GERMANORUM

(oorsprong en woongebied van de Germanen)

Germania omnis a Gallis Raetisque et Pannoniis Rheno et Danuvio fluminibus, a Sarmatis Dacisque mutuo metu aut montibus separatur; cetera Oceanus ambit ...

Tacitus, voluit genoemd Publius Cornelius Tacitus (ca. 55 - 117 na Chr.), is één der bekendste en verdienstelijkste Romeinse schrijvers. In zijn jeugd kreeg hij een retorische opvoeding. Hij volgde een ambtelijke loopbaan, was onder meer pretor en consul en tenslotte in 112 proconsul van Asia. Met zijn geschiedkundige publicaties begon hij pas na de dood van keizer Domitianus (96 na Chr.), omdat hij voordien niet kon schrijven overeenkomstig zijn kritisch inzicht. Eerst schreef hij enkele kleinere werken, waaronder "Agricola", een interessante biografie van zijn schoonvader, de veroveraar van Britannia, en "Germania", een veelzijdige beschrijving van land en volk der Germanen, gebaseerd op geschreven en mondelinge bronnen en te dateren in het jaar 98 na Chr. Het staat schriftelijk niet vast, doch er kan worden aangenomen dat Tacitus persoonlijk in Gallië, Engeland en Germanië is geweest. Zijn twee grote latere werken "Historiae" en "Annales" zijn de vruchten van zijn plan om de geschiedenis van het keizerrijk vanaf de dood van Augustus (14 na Chr.) tot aan zijn eigen tijd te beschrijven, en zo het vervolg te leveren op Livius' monumentale geschiedenis van de Romeinse republiek, "Ab urbe condita".

Als geschiedschrijver wordt Tacitus hoog aangeslagen, omdat hij als eerste een begin heeft gemaakt met een bewuste historische kritiek. Hij beperkt zich niet tot het opsommen van feiten, maar probeert de oorzakelijke samenhang tussen de gebeurtenissen zichtbaar te maken, en zoekt daarbij een en ander te verklaren vanuit reacties van mensen, zowel van individuen als van groepen. Als beoefenaar van een "beoordelende" geschiedenis is hij een voorloper geweest, een eenzame bovendien, daar zijn methodiek pas vele eeuwen later navolging vond. In zijn beoordeling van het geschiedgebeuren toont hij meermalen een zeker pessimisme, zelfs bitterheid en cynisme, eigenschappen die de ware historicus niet misstaan, al worden zij niet altijd op prijs gesteld. Hij leefde en schreef tijdens een roemrijke periode in de Romeinse geschiedenis, de tijden van de keizers Domitianus, Nerva en Trajanus, toen het Rijk zijn grootste uitgestrektheid had bereikt en nergens oorlogen aan de gang waren. Dit belette hem niet om, zonder nadrukkelijke vergelijkingen te maken, kritische

geluiden te laten horen over de politiek van zijn dagen en het beleid van het oppergezag in Rome. Hij had persoonlijke opvattingen die ook bij zijn interpretaties van de feiten tot uitdrukking komen, bijvoorbeeld in de wijze waarop hij de feiten groepeerde en de portretten van de hoofdfiguren tekent. Maar die persoonlijke meningen wist hij zo te beheersen dat volledig recht wordt gedaan aan zijn opzet, neergelegd in "Annales" (I), om geschiedenis te schrijven "sine ira et studio" - zonder gevoelens van wraak of afrekening, zonder gelamenteer dat de gebeurtenissen anders en beter hadden kunnen verlopen, en zonder de bedoeling om een vooropgezette mening als de enig juiste op te dringen.

Een tweede kenmerk van Tacitus is zijn zeer persoonlijke stijl van schrijven. In zijn latere werken wordt deze stijl rijker aan innerlijke spanning totdat deze op zijn hoogtepunt komt in de "Annales". Als stilist is hij een eenzame figuur. De voornaamste kenmerken van zijn stijl zijn: de gedrongenheid van de uitdrukkingwijze, het bewust uitschakelen van de harmonie in fraai lopende volzinnen, die bijvoorbeeld bij Cicero zo kenmerkend zijn, het even bewust vermijden van dramatische effecten en wendingen, zo geliefd bij Caesar, doch integendeel het zoeken naar variatie en zelfs dissonantie en het streven om de zinnen antithetisch op te bouwen. Tacitus spreekt een gedachte uit, trekt die weer half terug, voegt er uitleg aan toe, corrigeert zijn eigen woorden, wikt en weegt een zaak van alle kanten, en zo poneert hij zijn eerste gedachte toch weer als een aan alle kanten bijgeslepen steen. Zijn woordkeus is even opvallend. Hij voelde zich niet gebonden aan de tradities van het Latijnse proza, maar putte ook geregeld uit de elementen, die tevoren aan de dichtertaal waren voorbehouden. Een en ander heeft tot gevolg gehad, dat Tacitus een genot is geworden voor de pure Latinisten, maar een gruwel voor de gymnasiasten. Hij weet een zeer specifieke gedachte of mededeling zó kort maar toch volledig samen te persen, dat we voor de adequate weergave van één van zijn tussenzinnen van drie of vier woorden in het Nederlands een veel langere omschrijving nodig hebben. Zijn "Germania" is eenvoudiger van taal en dictie, ofschoon ook hierin genoeg samengedrongen passages voorkomen, die niet met een paar woorden te vertalen zijn en gemakkelijk in verschillende betekenissen kunnen worden geïnterpreteerd.

De titel "Germania" is niet van Tacitus zelf. Zijn geschrift heeft in andere Romeinse literatuur geen spoor nagelaten, is ook ná de Romeinse periode totaal vergeten geworden en duikt nergens in vroegmiddeleeuwse teksten op. Een kopie ervan, vermoedelijk uit de 9e eeuw, kwam ca. 1425 te voorschijn in de abdij van Hersfeld (Duitsland, Hessen-Kassel, prov. Fulda). Het werk kreeg van de geleerden de omschrijving: "Cornelii Taciti : de origine et situ Germanorum" - oorsprong en woongebied van de Germanen. Volgens een brief van Poggio van 3 november 1425 en een brief van Antonio Beccaldelli van april 1426 was het handschrift kort tevoren door een monnik van Hersfeld in de boekerij van de abdij ontdekt. Dit late tijdstip van de ontdekking is de verklaring voor het raadsel van het drama dat met Tacitus' "Germania" geschiedde, namelijk dat het werk werd toegepast op Germania uit de 15e eeuw, dat na een lange historie met geweldige structurele, institutionele en geografische veranderingen een geheel andere inhoud, strekking en omvang had gekregen dan het Germania wat Tacitus 14 eeuwen tevoren bedoeld en beschreven had. Toen het

boek bij de humanisten bekend werd, volgde een ware rage om de tekst te bemachtigen, zodat er tal van kopieën in omloop kwamen, niet altijd even betrouwbaar, die alle terug te voeren zijn tot de oertekst uit Hersfeld. Het handschrift van Hersfeld is uiteindelijk in het Vaticaan terechtgekomen, waar het al tegen het einde van de 15e eeuw te signaleren is. Het spreekt vanzelf dat "Germania" zonder de minste reserve met "Duitse" ogen werd gelezen en vanuit een Duits uitgangspunt werd geïnterpreteerd. Natuurlijk werd het van meet af aan ook tendentiekus gehanteerd. Bij de Vrede van Regensburg in 1471 citeerde de pauselijke legaat een hele passage eruit in zijn toespraak tot de Duitse vorsten om hen aan te sporen, trouw aan hun eervolle tradities, deel te nemen aan een kruistocht tegen de Turken. Bij zijn ontdekking was "Germania" op slag een Duits boek geworden, terwijl Tacitus toch zonder de minste twijfel het noorden van Frankrijk had beschreven en zijn gedachten geen minuut en geen meter op Duits grondgebied hebben vertoefd. Er is in de hele historische literatuur dan ook geen werk aan te wijzen dat zó totaal en zó dramatisch werd misverstaan. En daar Tacitus' "Germania" ampel en zonder enig voorbehoud werd gehanteerd om het beeld van de Romeinse occupatie van westelijk Europa op te bouwen, kan alleen geconcludeerd worden dat dit beeld totaal vals is.

Het meest dodelijk is Tacitus' "Germania" voor Nederland. Hij plaatst de Bataven en de Frisii vlakbij de taalgrens, en omringt hen met een groot aantal stammen, die nu nog aan te wijzen zijn in het noorden van Frankrijk. In "De Ware Kijk Op... Deel I. Noyon, het land van Béthune en Frisia" (Zundert 1984) hebben we gezien dat alle Romeinse schrijvers hetzelfde doen. Het laatste restje van mogelijke twijfel wordt weggevaagd door één van de belangrijkste mededelingen van Tacitus, namelijk dat Renus bij hem (vrijwel) altijd de Schelde betekent, wat vanzelfsprekend ook in zijn latere werken "Historiae" en "Annales" het geval is. Immers, men moet Tacitus niet voor een warhoofd verslijten en hem aansmeren dat hij één der belangrijkste elementen van zijn geschiedschrijving, bovendien het element waaromheen alles tussen Gallia en Germania draait, in verschillende ver van elkaar afwijkende betekenissen zou hebben gebruikt. Ergo waren de "Monden van de Renus" de "Monden van de Schelde" en aangezien alle Romeinse schrijvers die "Monden" recht tegenover het Engelse Kent situeren, gaan de Nederlandse Bataven en Frisii de weg van alle mythen, namelijk terug naar de dikke duim van de posthumanisten.

Even fataal was het misverstand van sommige historici die meenden dat Caesar het belangrijkste boek over Frankrijk geschreven had, en Tacitus de tegenhanger voor Duitsland, waardoor nog sterker de foutieve opvatting werd benadrukt, dat Tacitus de voorgeschiedenis had geschreven van de latere historische kampioen Duitsland. Met dat alles werd toch niet alle kritiek uit het oog verloren. Onder de historici is allang een discussie gaande, of Tacitus in zijn etnografische beschrijvingen wel betrouwbaar is, daar zijn berichten over Duitsland (maar 't was Duitsland niet!) door geen andere schrijver worden gedekt, en hij in feite vooruitloopt op situaties, die volgens de algemeen gangbare opvattingen pas eeuwen ná hem golden. Ogenschijnlijk immers legt hij heel Duitsland vol met volken en stammen, waarvan evenwel geen historische of archeologische en nog minder naamkundige relictten zijn aangetroffen. Daar

het nu helder is dat Tacitus niet over Duitsland schreef, blijkt dat die discussie totaal zinloos was.

Integendeel: zijn werk werpt een ander licht op het verschijnsel Germanen, en rekent onder andere definitief af met de zogenaamde Germaanse volksverhuizingen, een volgend stokpaard van de West-Europese historici, uitgevonden om indringende raadsels op te lossen en duidelijke onverenigbaarheden toch aan elkaar te praten. Een en ander is natuurlijk het onafwendbaar gevolg van het feit, dat de primaire bron over "Germania" pas werd ontdekt, toen veel foutieve opvattingen al hadden postgevat en werden opgevat als "absoluut onbetwifelbare" historische zekerheden. Het is het kruis van elke ontdekker van een nieuw gezichtspunt, dat hij altijd meer last heeft van de consequenties dan met de zaak zelf, omdat die consequenties toch een eigen leven blijven leiden, ook wanneer allang gevallen is waarvan zij werden afgeleid.

DEEL I OORSPRONG EN ZEDEN VAN DE GERMANEN

Hoofdstuk 1. De streek van Germania en de omliggende volkeren

Germania wordt in zijn geheel van de Galliërs (1-1), de Raeti (1-2) en de Pannonii (1-3) gescheiden door de rivieren Rhenus (1-4) en Danuvius (1-5), van de Sarmatae (1-6) en de Daci (1-7) door een wederzijdse vrees (1-8) of door de bergen. De rest wordt omgeven door de Oceaan (1-9), die grote schiereilanden en eilanden van geweldige uitgestrektheid omarmt, waar men in onze dagen volken en koningen heeft ontdekt die voorheen onbekend waren. De Rhenus (Schelde) ontspringt op een hoge en ontoegankelijke bergtop in de Raetische Alpen (1-10), buigt zich een weinig naar het westen en vermengt zich met de Noordelijke Oceaan (1-11). De Danuvius (Aisne) komt zachter en langzamer vanaf de berg Abnoba (1-12), loopt langs verschillende volken, totdat hij met zes monden in de Pontische Zee (1-13) uitstroomt. Een zevende mond lost zich in moerassen op (1-14).

Nota 1-1

Gallia werd in de tijd van Tacitus onderscheiden in: Aquitania ten noorden van de Pyreneeën; Lugdunensis, het centrum van Frankrijk met als hoofdplaats Lyon; en Belgica, ten noorden van Parijs met Reims als hoofdstad. Boven Belgica begon Germania. Bepaald onjuist is het denkbeeld dat Germania bij de Romeinen Duitsland aanduidde, en dat sommige elementen in het noorden van Frankrijk, zoals stammen en plaatsnamen en niet te vergeten de ver zuidelijk liggende Germaanse taalgrens, de vrucht zouden zijn van een Germaanse expansie of invasie. Het spreekt vanzelf dat men zich geheel moet distantiëren van de huidige naam van België, die pas in het begin van de 19e eeuw is ingevoerd als een historische teruggriep, maar welke naam zeer weinig, om niet te zeggen niets van het klassieke Belgica uit de Romeinse periode dekt. Soortgelijke latere naamgevingen zijn bij bosjes in de historie aan te wijzen: de naam Frankrijk ontstaat uit Francia, een heel klein deel van het latere totaal, te weten de streek tussen Laon en Orléans, het zogeheten Parijse bekken. (Zie ook: A.A.F. Jochems/A.G.F. Laenen, Willibrord - Apostel van Noord-Frankrijk. Bavel 1996.) Brabant is voortgekomen uit Bracbante, eveneens een klein en onbelangrijk partikel van het latere uitgestrekte hertogdom. Vlaanderen was oorspronkelijk het smalle en telkens wisselende Flevo-land, en de naam ging mee met de territoriale en structurele expansie, die het graafschap vanaf de 9e eeuw kreeg. De naam van Limburg komt van de kleine stad Limburg, die later niet eens meer bij het hertogdom behoorde. Na Tacitus' "Germania" is duidelijk, dat Duitsland zijn naam ontleend heeft aan een veel kleiner gebied, dat later zelfs helemaal niet meer bij het Duitse rijk behoorde. Het is de tragiek van de historisch-naamkundigen, dat zij deze verbredingen (of verengingen, want die zijn er ook geweest) van land- en streeknamen niet hebben opgemerkt,

zodat ze tot determinaties en lokalisaties kwamen, die chronologisch niet kloppen.

Nota 1-2

Met *Raetia* duidt Tacitus een streek aan in het noordwesten van Frankrijk, waar ook Plinius (*Naturalis Historia* IV, 98) deze landstreek situeert. De naam komt vele malen in de klassieke teksten voor tot aan het einde van het Romeins imperium, telkens in verband met Franse steden. *Raetia* moet terdege onderscheiden worden van een ander *Retia*, dat in het oosten tegen Hongarije aan lag. De naam van *Raetia* moet in verband worden gebracht met een streek in het departement Oise, waar de plaatsnamen Rééz, Ressons en Rieux naamkundige relicten ervan zijn. Dit wordt straks afdoende bewezen, (zie Nota 1-10), waar de Raetische Alpen als de oorsprong van de Schelde worden genoemd. Een vrij late tekst uit de 13e eeuw (*Rudolfi historia*, MGS, I, p. 68) zegt: "Germania, dat aan de rivier de Renus (Schelde) begint en zich vandaar omhoog naar het noordelijk (lees: westelijk) einde van de aarde uitstrekt, wordt door meerdere volken bewoond, die zeer wild en van gemengd ras zijn. Onder hen munt er één door wreedheid uit, dat in het verste deel van het Tweede *Retia* verblijft houdt. Want het Eerste *Retia*, ofschoon de beide landstreken naar de Renus (Schelde) zijn genoemd, valt samen met het westelijk (lees: zuidelijk) deel van dezelfde Renus (Schelde). Het wordt in de volksmond, doch niet geheel juist, het rijk van Lotharius genoemd. In het andere (het Tweede *Retia*) woont, zoals gezegd, het volk der Leutici (Toul), dat zeer wild en wreed is." Deze tekst laat er niet de minste twijfel over bestaan, waar *Raetia* gesitueerd moet worden. Dat het met de Renus (Schelde) in verband wordt gebracht, is de grote verrassing van Tacitus, die meteen aan de orde komt.

Het spreekt vanzelf dat we de naam *Raetia* ook in de andere werken van Tacitus moeten checken, waar hij nota bene 14 maal voorkomt, wat toch meer dan voldoende materie is om één der meest fundamentele regels van tekstkritiek toe te passen, namelijk na te gaan wat de schrijver zelf en anderen onder een bepaalde naam verstaan. Maar van zo'n tekstkritiek, de basis van alle historisch onderzoek, schijnen de Europese universiteiten nog nooit te hebben gehoord. Bij het begin van de troebelen in 68 na Chr., gevolgd van de burgeroorlog tussen de Romeinen, verhaalt Tacitus (*Hist.* I, 11) dat de twee Mauritania's (Savoie), *Raetia*, *Noricum* (de Nordgau, zie Nota 5-2) en *Thracia* (Thiérsche) trouw bleven aan Vespasianus. Verder zegt hij (*Hist.* I, 59) dat Julius Civilis, een der machtigsten onder de Bataven, zich nog niet had uitgesproken. Acht cohorten Bataven lagen te Langres, die van groot gewicht konden zijn, afhankelijk van de partij die zij zouden kiezen. De troepen uit *Raetia* waren al tot de andere partij overgelopen, en in Bretagne aarzelden zij ook niet meer. Hieruit blijkt ten overvloede, dat de Opstand van de Bataven met alle vezels vastzit aan de woelingen in Gallia. De Helvetii (Zwitserland, zie Nota 28-4) weigerden Vitellius te erkennen (*Hist.* I, 57 - 60). Caecina zond hulp troepen van *Raetia* om hen in de rug aan te vallen. De Helvetii vluchtten naar de "Mons Vocetius" (de Vozezen), maar werden achtervolgd door de Germanen en de Raetiërs, die ook optrokken naar hun hoofdstad *Aventicum* (Avenches). Caecina bleef enkele dagen bij de Helvetii, maar omdat het noorden van Italië in gevaar was, zond

hij er Galliërs, Lusitaniërs en Bataven naar toe. Zelf aarzelde hij enige tijd, of hij over de bergen van Raetia door Noricum (de Nordgau) zou trekken, maar omdat hij de bewoners van Noricum niet vertrouwde, nam hij de route over de Pennische Alpen (Hist. I, 70). In een volgend stadium van de strijd liet Vespasianus brieven in Raetia en Gallia verspreiden, maar de boden werden door Vitellius gegrepen en gedood (Hist. II, 98).

In 69 na Chr. (Hist. III, 5) werd Sextilius Felix met de strijdkrachten van Noricum (de Nordgau) gelast zijn linie te leggen aan de rivier de Aenus, die tussen Raetia en Noricum stroomt. De rivier Aenus is niet de Inn in Zuid-Duitsland doch de Ain, een zijrivier van de Marne. Even later (Hist. III, 8) zegt Tacitus, dat het gros van het leger zich bevond tussen Raetia, de Juliaanse Alpen en Noricum (de Nordgau) en zodoende voor de legers van Germania de toegang tot Italië afsloot. Dan blijkt echter (Hist. III, 15) dat Raetia op het punt stond een groot leger van de Germanen doorgang te verlenen. Nadien (Hist. III, 53) wordt Antonius geprezen, omdat hij de Alpen afgegrensd had tegen de aanvallen uit Germania en Raetia. Later, wanneer de burgeroorlog zich toespitste op de Opstand van de Bataven, snelde Sextilius Felix met troepen toe door Raetia (Hist. IV, 70). Tegen het einde van de strijd wees Cerialis de Germanen erop (Hist. V, 25), hoe zij zich door Civilis hadden laten meeslepen. Kijk maar, zegt hij, hoe het Raetia en Noricum is vergaan.

In de "Annales", waar Raetia tweemaal voorkomt, is de zaak even duidelijk. In 14 na Chr. (Ann. I, 44) werden legioenen van veteranen in Raetia gelegd, in naam om Gallia tegen de Suevi (omgeving Kortrijk, zie Nota 2-11) te beschermen, in feite echter om hen op non-actief te stellen. In de strijd van Germanicus tegen de Cherusci (Chérisy, zie Nota 36-1) van Arminius in de jaren 14 - 17 na Chr. waren cohorten Raetiërs, Vindelici (Vaucluse) en Galliërs als hulpstroepen bij de Romeinen ingedeeld (Ann. II, 17). Uit alle citaten van Tacitus blijkt dat hij met Raetia een landstreek in het noordwesten van Frankrijk bedoelde. De gangbare lokalisatie van deze streek in Tirol en Zuidoost-Zwitserland was het gevolg van één der zovele doublures in de streek- en plaatsnamen.

Tenslotte moge verwezen worden naar tekst 111 in "De Ware Kijk Op... Deel I", waar ca. 1230 het Eerste Retia en het Tweede Retia als delen van Frankrijk worden genoemd in nauwe samenhang met de Renus (Schelde). Dit toont aan dat Retia of Raetia in de 13e eeuw nog een levend begrip in Frankrijk was. Op de koop toe wordt door deze tekst ook bewezen dat de naam Renus voor de Schelde nog gangbaar was.

Nota 1-3

Pannonia was een Romeinse provincie, samenvallend met Hongarije ten westen van de Donau, Burgenland, Slavonië en Joegoslavië. Deze streek was ca. 35 vóór Chr. door de Romeinen veroverd. Het is een raadsel, waarom Tacitus haar hier te pas brengt, daar Germania helemaal niet aan Pannonia grensde. Het zal dan ook een fout zijn van dezelfde kopiist, die zo meteen van de Danuvius, die bij Tacitus de Aisne was (zie Nota 1-5), de Donau maakte, en uit hoofde van deze kapitale fout de grens van Germania bij Pannonia legde.

Waarschijnlijk heeft in de tekst van Tacitus *Alemannia* gestaan, het volk of de landstreek die in het noordoosten en oosten aan *Germania* grensde.

Nota 1-4

Rhenus is bij Tacitus de Schelde, niet dubbelzinnig, weifelend of bij vergissing, doch rechtuit en helder. De Duitse of Nederlandse Rijn raakt hij terloops een enkele maal aan. In zijn "*Germania*" noemt hij de *Rhenus* dertien maal (zie de hoofdstukken 1, 2, 3, 23, 28, 29, 32, 34, 37, 41 en 47), en telkens is geen andere interpretatie dan Schelde mogelijk. Het spreekt vanzelf, dat Tacitus in zijn andere werken zoals de "*Annales*" en de "*Historiae*" dezelfde opvatting heeft, zodat het ten eerste noodzakelijk is om ook deze werken opnieuw te gaan lezen en interpreteren, ten tweede het zonneklaar is dat Tacitus met geen woord over Nederland heeft gesproken, en ten derde dat de fundamentele misvatting bij de historici en archeologen over *Rhenus* het gebouw van hun historische geografie van westelijk Europa tot en met de fundamentele onderspoelt. Het staat immers vast, dat dit beeld zo niet geheel dan wel voor een zeer belangrijk deel aan de *Rhenus* is opgehangen. En wanneer de *Rhenus* niet de Rijn doch de Schelde is, moet men dat beeld inpakken en aan de afzender retourneren, namelijk de Duitse kroniekschrijvers en historici, die vanaf de 11e eeuw begonnen zijn alles, wat *Rhenus* betreft of daaraan raakt, systematisch en "rücksichtslos" naar Duitsland te trekken. De Franse historici treft evenveel blaam. In hun anti-Germaanse gevoelens distantieerden zij zich even systematisch van alles wat *Renus* was of daaraan raakte, zodat zij een massa historie, authentieke historie uit het noorden van Frankrijk opofferden.

Tacitus staat niet alleen in zijn opvatting van *Renus* = Schelde. Zij is bij vrijwel alle klassieke schrijvers dezelfde. Tot in de 13e eeuw blijft in de bronnen de naam *Renus* of *Rhin* voor de Schelde voorkomen; dan houdt dit gebruik op, dat trouwens allang aan het afslijten was. St. Willibrord en St. Bonifatius (7e en begin 8e eeuw) landden in de "Monden van de *Renus*", waar zij via *Gravelines* of *Dorestadum* (*Audruicq*) de plaats *Traiectum* (*Tournehem*) bereikten. Derhalve kan men eens en voorgoed ophouden met hun landing in Nederland te situeren. *Frisia*, hun missiegebied lag in Frans-Vlaanderen, zoals we straks bij Tacitus zullen zien. De Vlaamse naamkundige M. Gysseling heeft al in 1959 in "*Brabants Heem*" in een artikel over de oudste toponymie van de Kempen geschreven dat de namen Rijn en Schelde taal- en naamkundig identiek zijn (p. 103). Na deze stelling, die volkomen juist is, had de professor er goed aan gedaan haar op de bronnen toe te passen en deze met dit uitgangspunt te onderzoeken. Dan zou hij de genesis van Vlaanderen ontdekt hebben.

Mela, die ca. 44 na Chr. schreef, heeft een zeer goede beschrijving van de *Renus* (Schelde) gegeven (*De chorographia*, III, 23 - 25). Hij zegt: "De *Renus* (Schelde) komt voort uit de (Franse) Alpen en vormt bijna aan zijn begin twee meren, die *Venetum* en *Acronum* heten. Spoedig wordt hij vaster en valt hij in een zekerder stroom, die zich niet ver van de zee hier en daar verspreidt. Aan de linkerkant wordt hij nog altijd tot hij uitstroomt *Renus* (Schelde) genoemd. Aan de rechterkant is hij eerst snel en zichzelf gelijk. Achter de oevers, die lang en breed terugwijken, wordt hij geen rivier meer genoemd, doch waar hij de landen vult heet hij *Flevum*. Hij omvat daar een eiland van dezelfde naam, wordt

smaller en stroomt dan als een rivier uit."

Voorheen heb ik deze moerassen gelokaliseerd ten noorden van Kamerijk en ten zuiden van Doornik, wat te ver is in verband met de tekst. Juister zal zijn, dat Venetum gesitueerd moet worden te Vendhuile, op 18 km noordwest van St. Quentin, waar de Schelde nu nog opvallend breed is. Acronum moet in verband worden gebracht met Hordain, op 10 km noordoost van Kamerijk, waar de Schelde tot bij Roeux, 6 km noordelijker, door een moerassig gebied stroomt. Beide namen zijn etymologisch te aanvaarden als afleidingen van de oude namen. De twee meren noch de namen zijn met de Duitse Rijn in verband te brengen. Memoreren we tenslotte dat Ptolemeus met zijn coördinaten, die alleszins betrouwbaar zijn gebleken, de "Monden van de Renus" vlakbij en ten noorden van Boulogne situeert.

In de volgende hoofdstukken komt de Renus (Schelde) met zijn moerasgebieden nog verschillende malen aan de orde. Bepaalde streken in het noorden van Frankrijk zijn een en al moeras; het is al op toeristische kaarten te zien. Ten tijde van de transgressies was de waterstaathouding natuurlijk totaal anders, daar het peil van de rivieren automatisch hoger wordt wanneer het niveau van de zee stijgt.

De naam Renus is niet uniek. In Italië bestaat de Reno. Elders in Frankrijk komt de naam Renus of Rinus (de Gallische variant) ook voor. In het land van Boulogne en in Normandië zijn verschillende rivieren of riviertjes met de naam Rhin of Rin. Reins of Rhins is een zijrivier van de Loire. Een andere zijrivier van de Loire, de Indre, is volgens de Franse etymologen ook van Rinus afgeleid. De Renne (Haute-Marne), de Reigne (Haute-Saône) en de Renon (Ain) hebben dezelfde afleiding. In België bestaan ook verschillende Renus-namen. Rennawire is een oude naam voor de rivier Froide-Pierre tussen Fizé en Jehay in de omgeving van Huy. Renanguin is een zijrivier van de Amblève onder Aywaille, op 4 km zuidwest van Remouchamps. Renory is een zijrivier van de Maas tussen Ougré en Angleur ten zuiden van Luik. Reneubois is een andere naam voor de Hosay te Battice. Renoufosse is een zijrivier van de Amblève in de buurt van Remouchamps. Renoz is een zijrivier van de Burdinal te Marneffe, op 10 km noordwest van Huy. Reno of Rena is een Romaans-Wallonisch woord, dat nog bestaat en grens of limiet betekent. In alle bovengenoemde Waalse rivieren hebben deze de betekenis en functie gehad van grens tussen dorpen, heerlijkheden of rechtsgebieden.

In dit verband kan het dienstig zijn erop te wijzen dat in Nederlands Limburg nog het woord "rijnsteen" bestaat voor een kadastersteen ter afscheiding van percelen. De term "rengenoten", die men veel in oude overdrachtsakten van gronden vindt en die de eigenaren aan weerszijden van een perceel aanduiden, betekent niets anders dan "grensgenoten". Men moet er dan ook ernstig rekening mee houden dat de oude schrijvers met "renus" niet altijd en per se een rivier, welke dan ook, aanduiden maar dat zij gewoon "grens" bedoelden, welke betekenis tenslotte een eigenaam werd voor de Rijn en de Schelde, maar niet voor deze twee alleen. Omdat de juiste determinaties en de juiste situering van de Renus voor het goede begrip van de klassieke teksten van het grootste belang is, en tevens gebleken is dat velen moeite hebben met de determinatie van Renus als Schelde, ga ik in een nog te verschijnen publicatie

de bewijzen samenvatten die her en der in de teksten staan, waar misschien te vlug overheen wordt gelezen. Op die manier krijgen we in één overzicht de volken, stammen, streken en plaatsen bij elkaar, die de klassieken rond de Renus (Schelde) etaleren. Dit overzicht maakt het van de ene kant gemakkelijk de teksten terug te vinden, en van de andere kant toont het aan, dat mijn determinatie Renus = Schelde niet aan mijn fantasie is ontsproten doch recht uit de klassieken is geput.

Nota 1-5

Danuvius is niet de Donau doch de Aisne, en wanneer dat inderdaad zo is, kan de academische wereld ten tweede male inpakken met haar reconstructie van Romeins westelijk Europa, omdat zij bij de opvatting van Germania van een tweede fataal uitgangspunt is vertrokken.

Volgens Tacitus ontspringt de rivier op de berg Abnoba, waarmee zonder de minste twijfel de bergketen van de Argonne tussen Reims en Metz is bedoeld, waar de Aisne inderdaad begint.

In de bronnen wordt de Danuvius of Danubius zo dikwijls als een rivier in Frankrijk genoemd, dat het mij een raadsel is hoe de foutieve interpretatie van Donau zich zo lang heeft kunnen handhaven. Mela schrijft omstreeks 44 na Chr. (De chorographia, III, 30) dat de rivieren van Germania zijn: de Danuvius (Aisne), de Rhône, de Renus (Schelde), de Moenus (Canche), de Lippa (Lys), de Amisia (Hem), de Wisurgis (Wimereux) en de Albis (Aa). Seneca (Naturales quaestiones, III, 27) zegt hetzelfde in vrijwel dezelfde bewoordingen. Aurelius Victor (De Caesaribus, 4, 2) is nog duidelijker waar hij schrijft, dat de Danuvius (Aisne) en de Renus (Schelde) de noordelijke grens van Gallia vormen. Mamertinus (Panegyrici, 16, 4) zegt tegen het einde van de 3e eeuw, dat keizer Maximianus de uiterst westelijke kust in bedwang heeft, waar de Danuvius (Aisne) Germania beschermt tegen de aanvallen van de overzijde van de Albis (Aa). Ausonius (Gratiarum actio, II, 7) en Claudianus spreken in gelijke zin. Orosius uit het begin van de 5e eeuw (Historiae, VI, 21) schrijft dat de volken van Germania worden begrensd door de Renus (Schelde) en de Danuvius (Aisne). Cassiodorus (Variae, XII, 4) roemt in zijn beschrijving van Gallia de karpers van de Danuvius (Aisne) en de zalmen van de Renus (Schelde). De Divisio orbis terrarum (I, 11, 19) zegt dat Germania in het oosten grenst aan de Vistla (Leie), in het noorden aan de Renus (Schelde), in het westen aan de Oceaan (Atlantische Oceaan) en in het zuiden aan de Danuvius (Aisne). Koning Theodebert (Variae Epistolae, IV) schrijft dat zijn heerschappij zich uitstrekt van de Danuvius (Aisne) tot aan de Oceaan (Atlantische Oceaan). Fredegarius uit de 7e eeuw (Chronicae, II, 4 - 6) vermeldt dat de Franken zich in het westen vestigden tussen de Danuvius (Aisne) en de Renus (Schelde). Elders (III, 2) zegt hij dat dit tussen de Danuvius (Aisne) en de zee was. St. Amandus (Vitae, AS, feb. 1, p. 861) begaf zich naar de heidenen aan de Marne; daarbij stak hij de Danuvius (Aisne) over.

In de strijd van Karel de Grote tegen de Avari bij de Marne komt de Danuvius (Aisne) verschillende malen voor (Ann. Francorum). Eginhard noemt ca. 821 als de grote rivieren van Francia: Danuvius (Aisne), Albis (Aa), Seine en Renus (Schelde). Blijkens Dicuil van ca. 825 was de naam Danuvius nog courant voor

de Aisne. Omstreeks 830 vestigde St. Utho zich bij de Marne; in dit verhaal komt ook de naam Danuvius (Aisne) ter sprake. Allemaal teksten, en het zijn er waarachtig niet weinig, waar de interpretatie Donau een regelrechte zotternij zou zijn. Het spreekt dan ook vanzelf, dat Tacitus met Danuvius niet de Donau kan hebben bedoeld, al hebben alle historici hem dit in de schoenen geschoven.

In zijn andere werken noemt Tacitus nog viermaal de Danuvius en telkens is duidelijk dat hij dan de Aisne bedoelt. In 19 na Chr. kreeg Drusus af te rekenen met twee hoofdmannen van de Germanen (Ann. II, 62, 63). Bij de Gothones (Gonnehem, zie Nota 44-1) was een jonge edelman Catualda, die had moeten vluchten. Met een sterke troep viel hij het land van de Marcomanni (Marconne, zie Nota 42-2) binnen, waar hij zich van het koningschap en van een fort meester maakte. Zijn tegenstander Marbodius raakte in het nauw en hoopte alleen nog op het medelijden van de Romeinse keizer. Hij stak de Danuvius (Aisne) over waar deze aan Noricum (de Nordgau) raakt. Uiteindelijk werd hij door de Romeinen in Ravenna in gijzeling gezet, terwijl de Romeinen de Suevi (omgeving Kortrijk) in bedwang hielden met het dreigement, dat zij hem weer los zouden laten. Catualda werd kort nadien door de Hermunduri (Hermelinghen, zie Nota 41-1) verslagen. Zijn aanhangers werden aan de overzijde van de Danuvius (Aisne) tussen de rivieren Marum en Cusus neergezet en zij kregen Vannius als koning, een edelman uit de stam der Quadi (Quiestède, zie Nota 42-3). De rivier Marum is de Marne; de Cusus is de Cousance, een zijrivier van de Marne. Alle details kloppen in Frankrijk.

Op een andere plaats (Ann. IV, 5) geeft Tacitus een overzicht van de troepen, die in het jaar 23 na Chr. Italië aan alle kanten beschermden. De hoofdmacht van 8 legioenen bevond zich aan de Renus (Schelde), om weerstand te bieden tegen de Galliërs en de Germanen. De oever van de Danuvius (Aisne) werd verdedigd door twee legioenen van Pannonia en twee uit Moesia (land van de Maas).

Onder keizer Claudius kwam Vannius in moeilijkheden, die de Romeinen als koning over de Suebi (omgeving Kortrijk) hadden aangesteld (Ann. XII, 29, 30). Hij werd aangevallen door de Hermunduri (Hermelinghen). Daarna rukten ook de Lygii (Ligny, zie Nota 43-7) op om diens rijk te plunderen. Vannius kreeg wat hulp van de Sarmatae Jazyges (zie Nota 1-6), maar was niet opgewassen tegen de vele vijanden. De Jazyges forceerden een slag, omdat de Lygii (Ligny) en de Hermunduri (Hermelinghen) van die kant optrokken en Vannius wel uit zijn verschansing moest komen. Hij werd verslagen, vond nog enig soelaas op de schepen, die in de Danuvius (Aisne) lagen, maar moest tenslotte met zijn aanhangers vluchten, die gronden in Pannonia kregen toegewezen. Onmiddellijk hierna verhaalt Tacitus over zaken in Bretagne. Weer is de Danuvius niet als de Donau te verkopen. Een vierde maal noemt Tacitus (Hist. III, 46) de Danuvius (Aisne) bij de opstand van de Daci (zie Nota 1-7), die beide oevers van de rivier hadden bezet. Ergo: in geen van zijn werken heeft Tacitus met de naam Danuvius de Donau bedoeld. Alleen blijkt hoe grandioos de historici zich hebben vergist, die al deze feiten honderden kilometers van hun ware plaats hebben neergelegd.

Men zoeke geen direct naamkundig verband tussen Danuvius en Aisne, en men werpe nog minder op dat Aisne niet van Danuvius kan zijn afgeleid. Dan

of don (denk aan de Russische Don!) was een algemene Indogermaanse term voor rivier. Er behoeft niet aangenomen te worden, dat Uvius zich zonder meer tot Aisne zou hebben ontwikkeld. De meeste Franse rivieren hadden twee, soms zelfs drie namen: een Keltische, een Gallo-Romaanse, een Latijnse, soms nog een gegermaniseerde, zodat het moeilijk, meestal zelfs onmogelijk is om uit te maken welke etymologische ontwikkeling de huidige naam heeft gehad. In de Franse etymologie is niets zo moeilijk en onzeker als de riviernamen, wat Dauzat, Deslandes en Rostaing dan ook omstandig uitleggen in hun "Dictionnaire étymologique des noms de rivières et de montagnes en France" (1970), waarbij nog komt, dat de samenstellers van dit woordenboek bij hun onderzoek de bronnen verre van uitputtend hebben bewerkt, en zij zich, ook weer systematisch, distantieerden van namen, die volgens de algemene, maar foutieve, opinie aan Germanië toebehoorden.

De Italiaanse kopiist van Tacitus had er geen notie van dat Danuvius een Franse rivier was, en liet haar uitstromen in de Pontische Zee (Zwarte Zee), waardoor hij de foutieve interpretatie van Donau eens en voorgoed erin stampte. Hij had niet in de gaten, dat hij Tacitus een gedachtesprong van ca. 2000 km liet maken naar een streek, waarover deze met geen woord rept, en legde daarmee de grondslag voor een grandioze misvatting over Germania en een totaal misverstaan van Tacitus. Immers, uit kracht van de twee misverstanden over Renus (Schelde) en Danuvius (Aisne) werden de Germaanse stammen, door Tacitus in het noorden van Frankrijk gesitueerd, uitgesmeerd vanaf Noord-Duitsland tot in Hongarije, en deze misgreep ligt ten grondslag aan alles wat over de Romeinse periode van westelijk Europa is geschreven. Met andere woorden: alles was fout. De ergste misvattingen kwamen in Nederland terecht, dat het ongeluk had in verschillende opzichten het draaipunt van de mythen te worden. Immers, daar leidden de ten onrechte neergelegde "Monden van de Renus" tot een onvoorstelbare samenklontering van fabels, die tot overmaat van ramp naar de schijn gedekt scheen te worden door de Peutinger-kaart en door de daar aanwezige doublure van Frisia. Men kan inderdaad opnieuw beginnen, maar dan moet men wel uitgaan van de juiste betekenis van Tacitus, en niet van de 16e-eeuwse mythe van Bataven in Nederland, uitgevonden door de posthumanisten. In dit geval waren de fanatieke predikanten, die de jonge Republiek der Verenigde Provinciën, strijdend tegen Spanje, een soortgelijke gloriekroon wilden opzetten als van de Bataven, strijdend tegen het machtige Rome. Wanneer een mythe in de juiste tijd van haar ontstaan is geplaatst, valt de reden van het gefabel meestal ook gemakkelijk te ontdekken. Zeg niet, dat de nuchtere Hollanders zich niet schuldig maken aan zulke geschiedenis-verdraaiing. De even nuchtere feiten bewijzen het tegendeel. Zie voor de Danuvius (Aisne) ook Nota 1-13.

Nota 1-6

Sarmatae duidt op een streek bij de Aisne, Oise en Marne, waar de plaatsnamen Sermaise, Sermoises, Sermoize, Sermiers en Sermoise de juiste lokalisatie bewijzen. In zijn verhaal over de troebelen, die in 68 en 69 na Chr. aan de Opstand van de Bataven voorafgingen, somt Tacitus (Hist. IV, 54) in één adem Sarmatica en Dacia op, een bewijs temeer dat deze streken bij elkaar lagen.

Wanneer men dan de grote Franse historici, die hun land toch zouden moeten kennen, Sarmatica en Dacia in Hongarije en Roemenië ziet neerleggen, grijpt men in verbijstering naar zijn hoofd. Hoe hadden zij ook, met hun introverte beschouwing der Franse geschiedenis en het navelstaren op het pas veel latere centrum Parijs (gelijktijdig opkomend met de foutieve Duitse visie op westelijk Europa!) kunnen denken, dat vóór de 10e/11e eeuw Germania gelijkstaat met Frans-Vlaanderen? Hun instinctieve afkeer van alles wat Germania en Rhenus is, ontstaan en aangewakkerd door ideologische tegenstellingen, met de regelmaat van een klok uitbarstend in politieke intriges en militaire agressie, die een eeuwenlange keten van wraak op wraak en dan weer wraak op wraak teweegbrachten, leidde tot een hersenspoeling, die al heel weinig met pure geschiedbeoefening te maken heeft. Zo gebeurde het, dat zij essentiële zaken uit het noorden van Frankrijk misten, en dat zij daarna, omdat zij ze gemist hadden, nauwelijks enige aandacht aan deze streek besteedden, die hun toch al te "Germaans" of "Vlaams" rook.

Met Sarmatae moeten we even opletten bij Tacitus. In zijn *Annales* (VI, 33 - 35), waar hij de toestand van het rijk ca. 35 na Chr. beschrijft, noemt hij de Sarmatae (terecht!) in verband met Griekenland en Albanië, waar een volk met deze naam woonde. Op de andere plaatsen echter bedoelt hij de Sarmatae van Gallia. In 50 na Chr. (*Ann.* XII, 27 - 30) vielen de Chatti (Katsberg) Germania Superior binnen. De legaat Pomponius zond hulptroepen van Vangiones (Wannchain, zie Nota 28-12) en Nemetes (Atrecht) tegen hen in het veld. In deze campagne werden enige oud-soldaten bevrijd, die sinds de nederlaag van Varus 41 jaar geleden als slaven bij de Chatti gevangen waren geweest. Rond dezelfde tijd speelde de affaire met Vannius (zie Nota 1-5), waar de Sarmatae Jazyges worden genoemd. Het is duidelijk dat de hier genoemde Sarmatae niet die van Griekenland of Albanië zijn. Als om dit te benadrukken, geeft Tacitus hun een toenaam: Jazyges. Hij bedoelde de streek Ivesois of Yvesois met de hoofdstad Epotium, heden Carignan ten zuidoosten van Sedan. In Tacitus' "*Historiae*", die in feite alleen handelen over de burgeroorlog tussen de Romeinen in de jaren 68-70 na Chr., komen alleen de Franse Sarmatae voor. In het begin (*Hist.* I, 2) geeft hij een overzicht van de toestand: de Galliërs in twijfel; Bretagne vlug overwonnen maar toen weer prijsgegeven; de volken der Sarmatae (Sermaise) en de Suevi (omgeving Kortrijk) in opstand; Dacia onteerd door Romeinse en inheemse nederlagen; de Parthes (Perthois, zie Nota 17-1) op het punt de wapens tegen de Romeinen op te nemen. Even verder (*Hist.* I, 79) worden de Rhoxolani een Sarmatisch volk genoemd. Zij waren Moesia (land van de Maas) binnengevallen. De Sarmatae werden verslagen, omdat het regende en ijzelde en zij met hun cavalerie niets konden uitrusten. De overlevenden vluchtten in de moerassen, waar een groot deel van hen in de winter omkwam. De Rhoxolani moeten worden gekoppeld aan Rozelieures (Meurthe et Moselle) bij Luréville en aan Rozereuilles (Moselle) bij Metz. Daarna (*Hist.* III, 5) verhaalt Tacitus, dat de Romeinen de aanvoerders van de Sarmatae Jazyges in het leger van Moesia (land van de Maas) opnamen, meer om hen aan zich te binden dan het risico te lopen dat zij zich bij de andere partij zouden aansluiten. Bij het beleg van Cremona (*Hist.* III, 24) sprak Antonius het leger toe: hij richtte zich vooral tot het derde legioen en herinnerde dit aan de vroegere heldendaden: de overwinning onder Marcus Antonius op de Parthen (Perthois),

onder Corbulo op de Armeniërs, en onlangs die op de Sarmatae. Dit laatste slaat op de in Hist. I, 79 vermelde gebeurtenissen.

Na de dood van Vitellius vlamde de oorlog in Gallia en Germania weer op (Hist. IV, 24). Het gerucht had zich verspreid, dat de Sarmatae en de Daci de winterkwartieren in Moesia (land van de Maas) en Pannonia blokkeerden. Even alarmerende berichten kwamen uit Bretagne. Men ziet het: wanneer Tacitus de Sarmatae in Frankrijk bedoelt, zet hij er ófwel een toenaam bij, ófwel is zijn context zo duidelijk, dat niet aan de Sarmaten van Albanië te denken valt.

Nota 1-7

Dacia is nog duidelijker te plaatsen. Het is een streek bij de Aisne, wat Tacitus trouwens zegt, waar de plaatsnamen Dagneux, Daigny, Dagny en Dagny-Lamberey als rechte afleidingen van de naam zijn overgebleven. De streeknaam is later in onbruik geraakt, wat overigens ook het geval is met tal van andere Gallische en Romeinse streek- of stamnamen.

Caesar (VI, 25) vermeldt Dacia al bij zijn beschrijving van het Hercynische Woud (zie Nota 28-2), waar hij Dacia (Dagny, enz.) plaatst tussen de Danuvius (Aisne) en de Anartes van Arnet-sur-Marne. Tijdens de burgeroorlog van 68-70 spreekt Tacitus (Hist. III, 46) over Dacia en zegt, dat heel Germania in beroering was. De Daci waren ook in opstand gekomen, een onbetrouwbaar volk en nu helemaal zonder vrees omdat men het leger uit Moesia (land van de Maas) had teruggetrokken. Toen zij vernomen hadden dat Italië in brand stond, maakten de Daci zich meester van de winterkwartieren der cohorten en hulptroepen der cavalerie en bezetten zij beide oevers van de Danuvius (Aisne). Verder (Hist. III, 53) geeft Antonius aan Mucianus de schuld, dat de zaak in Gallia en Germania fout was gelopen. Zelf had hij met de legers uit Moesia (land van de Maas) en de legioenen van Pannonia Italië verdedigd tegen de Germanen en de Raeti. Hij wilde geen kritiek geven op hen, die in Dacia (Dagny enz.) de rust hadden hersteld.

In een volgend item (Hist. IV, 54) beschrijft Tacitus hoe de dood van Vitellius de oorlog in Germania had verscherpt. Het gerucht was verspreid, dat de Sarmatae en de Daci de winterkwartieren van Moesia (land van de Maas) en Pannonia blokkeerden; dezelfde berichten kwamen uit Bretagne. De conclusie is, dat Tacitus met Dacia altijd dezelfde streek in Frankrijk aanduidt en er geen sprake van is dat hij Dacia in Roemenië bedoelde, waar de naam later werd gedoubleerd. In die doublure zit vanzelfsprekend geen onderling verband.

Nota 1-8

Wederzijdse vrees. In het vervolg van zijn tekst geeft Tacitus voorbeelden, dat sommige Germaanse stammen niet veel met elkaar op hadden, maar dat tussen hen toch een toestand van evenwicht bleef bestaan, omdat beide partijen beseften dat zij evenveel of even weinig bij een oorlog tussen hen te winnen hadden.

Nota 1-9

Oceaan. Met dit woord duiden de klassieke schrijvers altijd de Atlantische

Oceaan aan, ook, wat zo meteen blijkt (zie Nota 1-11), wanneer zij hem Noordelijke Oceaan noemen. Dit "noordelijke" moet men op grond van de algemeen bij de klassieke gehanteerde west-oriëntatie als "westelijk" opvatten. Geen enkele klassieke schrijver heeft er de Noordzee mee bedoeld, maar helaas hebben alle academici dit wel gedaan. Naast de Renus (Schelde), de Danuvius (Aisne), de misvatting met Germania, de niet-begrepen west-oriëntatie, het gedaas met de Peutinger-kaart met haar Franse plaatsen, het sjacheren met de Bataven, het jongleren met het échte en het gedoubleerde Frisia, mag men zich terecht met verbijstering afvragen, wat er nog overblijft van het opgeschroefde beeld van Romeins Nederland, dat op zoveel blunders berust. Dat zijn alleen de reële vondsten in de bodem, die in tal van gevallen een volledig nieuw commentaar zullen moeten krijgen. Het spreekt vanzelf dat onze kennis van Romeins Nederland niet gediend wordt door er massaal en volkomen ten onrechte klassieke teksten op toe te passen, die niet voor Nederland zijn geschreven. Is het moeilijk zich dit voor te stellen en aan te nemen dat de academici zo grandioos ernaast zijn geweest, wel dan moet men "Germania" van Tacitus met aandacht lezen.

Nota 1-10

Raetische Alpen, waar de Rhenus (Schelde) ontspringt, duidt dus allerminst op Zwitserland, waar de Rijn begint, maar op hetzelfde gebied dat als Raetia is aangewezen, een bewijs temeer dat Renus als Schelde moet worden opgevat. De Schelde ontspringt op het plateau van St. Quentin, op 95 m hoogte te Mont-Saint-Martin nabij de gemeente La Catelet. Voorheen vormde de rivier ten noorden van Valenciennes een grote meander van verschillende uitmondingen, waarvan de zuidelijkste arm boven Atrecht, Béthune, Aire en St. Omaars in het Flevum of Almere uitstroomde. Deels op dit vasteland, deels op de talrijke eilanden zaten de Frisii. Vanaf Kortrijk begon naar het westen een ander deel van de meander. De Romeinse schrijvers twistten onder elkaar, hoeveel "Monden" de Renus (Schelde) wel had; sommigen zeiden drie; anderen dachten vier of nog meer. De hoofdlijnen van deze meander zijn nog te zien op de topografische kaarten. Het beeld is natuurlijk grondig gewijzigd door de transgressies, die vanaf de 2e eeuw voortdurend veranderingen teweegbrachten in het kustgebied en ook in de loop van de rivier en haar overgang in het kustgebied. Anderzijds door de regressies, het terugtrekken van de zee van het steeds opgehoogde land, waardoor ook het Flevum of Almere verlandde, wat ertoe leidde, dat van de Renus (Schelde) slechts één arm, de huidige Schelde, overbleef. Het is, zuiver stratigrafisch gezien, al dwaas om de monden van de Renus, toch duidelijk genoeg vanaf de eeuw vóór Chr. door de klassieke schrijvers beschreven, proberen terug te zoeken in het laagland van Nederland en daar te willen projecteren op de meanders van Rijn en Maas. Dit, omdat de Hollandse rivieren, tot en met de IJssel toe, op veel jongere gronden dan uit de Romeinse periode stromen, en omdat het Romeinse niveau over het algemeen 4 tot 6 m beneden het huidige ligt en bedekt is met evenzo dikke lagen van overslaggronden. Bepaalde toevalligheden, zoals het bericht van Tacitus dat de Renus (Schelde) zich naar het westen buigt, waren alleen geschikt om de foutieve opvatting nog meer schijnbare bevestiging te geven. Voorlopig moeten we het ten aanzien van de Renus (Schelde) hierbij laten. Na de teksten van

Caesar (publicatie hiervan volgt te zijner tijd) kom ik uitvoeriger op de Renus (Schelde)-delta terug, omdat we pas dan de elementen bij elkaar hebben om er met zin over te schrijven.

Nota 1-11

Noordelijke Oceaan. Tacitus gebruikt hier de naam, waarmee de Atlantische Oceaan meestal wordt aangeduid bij de klassieke schrijvers. Uit kracht van de west-oriëntatie moeten we Noordelijke Oceaan met "Westelijke Oceaan" vertalen, wat sommige schrijvers, waaronder St. Bonifatius, dan ook letterlijk schrijven. De naam werd klakkeloos toegepast op de Noordzee, zodat een nieuwe bron van inconsequenties werd aangeboord, waardoor weer nieuwe foutieve dislocaties over Nederland en Duitsland uitstroonden. De Noordzee heeft een roep van vervuiling; haar historische vervuiling is al vanaf de 10e eeuw aan de gang.

Nota 1-12

De berg *Abnoba* is het gebergte van de Argonne, tussen Reims en Metz gelegen, waar de Aisne inderdaad ontspringt. Door dit detail, op de juiste plaats naamkundig volledig bevestigd, moet de interpretatie Donau definitief naar het rijk der fabelen worden verwezen.

Nota 1-13

Pontische Zee. De Italiaanse kopiist van Tacitus had er geen notie van, dat Danuvius een Franse rivier was en liet haar uitstromen in de Pontische Zee (Zwarte Zee) waarmee hij de foutieve interpretatie van Donau eens en voorgoed erin stampte. Alle historici sinds de 15e eeuw (de eeuw van de ontdekking van Tacitus' "Germania") zijn daar dan ook ingevlogen. Niemand realiseerde zich, dat hij Tacitus een gedachtesprong van ca. 2000 km liet maken naar een streek, waarover deze ten eerste met geen woord rept, en waarvan ten tweede in de verdere tekst geen enkel detail naar voren komt. Integendeel, wanneer Tacitus later de Danuvius weer aanraakt (zie Hoofdstuk 29 en 41), blijkt hij beschrijvingen en lokalisaties te geven, die onmogelijk met de Donau in verband zijn te brengen. Het is dan ook een raadsel, hoe de Franse historici enige stammen bij de Donau hebben kunnen lokaliseren, die blijkens de nog bestaande relictten van hun stamnaam in het noorden van Frankrijk woonden. Er mag zonder veel twijfel worden verondersteld, dat Tacitus over Ponticum (Ponthieu) heeft geschreven, de streek die terecht met de Aisne in verband kan worden gebracht, of dat hij iets geschreven heeft over de uitstroming van de Aisne die bij Compiègne in de Oise valt. Met Ponticus of Pontivus kan men ook alle kanten uit, daar er in Frankrijk drie landstreken zijn die eronder begrepen kunnen worden, al naargelang de samenhang van de mededeling. Maar omdat de kopiist nu eenmaal de Donau in zijn hoofd had, maakte hij er maar Pontische Zee van. Eén van de zijrivieren van de Aisne is de Vesle, die af en toe als Vistula bij de klassieke schrijvers verschijnt. Bij de echte Danuvius (Aisne) is geen sprake van zes monden; dit detail is niet van Tacitus doch van de Italiaanse Donau-aanbidder.

Nota 1-14

Zevende mond: ... en toen de middeleeuwse kopiist de monden van de Donau had geteld, kon hij niet bij zes stoppen, maar vond hij uit kracht van de middeleeuwse heilige symboliek van het getal zeven ook maar even de zevende mond uit. Waar die lag, wist hij niet; dit probleem loste hij op door hem maar in een moeras te laten uitstromen. Zijn werkwijze is niet zó vreemd; men zou haar integendeel symptomatisch mogen noemen. In de kwestie der historische mythen van westelijk Europa zijn honderden gevallen aan te wijzen, waar brandende vragen en onoplosbare tegenstrijdigheden eveneens "opgelost" zijn in een moeras van ongefundeerde en gefantaseerde veronderstellingen.

Hoofdstuk 2. Het stamland van de Germanen

Wat de Germanen zelf betreft: Ik geloof dat zij daar ingeboren zijn (2-1), en dat geen enkel lot noch de vestiging van andere volken, noch relaties van gastvrijheid bij hen een vermenging hebben bewerkt. Want voorheen reisden zij, die een andere woonplaats zochten, niet over land maar per boot, en de onmetelijke Oceaan (Atlantische Oceaan) van daarginder, die om zo te zeggen aan de andere kant van de aarde ligt (2-2), wordt maar zelden bevaren door schepen uit onze wereld (2-3). Bovendien: wie zou, om nog te zwijgen over de gevaren van een verschrikkelijke en onbekende zee, Azië, Afrika of Italië verlaten om zich naar Germania te begeven, een vormeloos land, met een ruwe hemel, triest om te wonen en om te zien (2-4), wanneer dat niet zijn vaderland is?

In oude verzen - de enige vorm van traditie en historie die zij kennen - eren zij de god Tuisto, geboren uit de aarde, en zijn zoon Mannus (2-5), voorvader van hun natie. Zij schrijven aan Mannus drie zonen toe, de stichters van wie de kustbewoners van de Oceaan (Atlantische Oceaan) hun naam van Ingaevones (2-6) gekregen hebben, de volken van het midden de naam van Hermiones (2-7), en de anderen de naam van Istaevones (2-8). Sommigen, die gebruik maken van de gelegenheid om iets over een oude tijd te zeggen, menen dat de God nog méér kinderen had, en de natie nog meer onderscheiden namen, zoals de Marses (2-9), de Gambrii (2-10), de Suebi (2-11) en de Vandilii (2-12), en dat deze namen ook authentiek en oud zijn (2-13). Overigens schijnt het vast te staan dat het woord Germania jong en nog niet lang in gebruik is, en dat het afkomstig is van hen, die het eerst de Rhenus (Schelde) overgestoken waren om de Galliërs te verdrijven (2-14). Zij noemen zich nu eens Tungri (2-15), dan weer Germanen (2-16). De naam, die voorheen op een volksgroep en niet op een natie betrekking had, werd door de overwinnaar ter onderdrukking aan allen opgelegd en tenslotte door allen aanvaard, zodat zij zich met de nieuwe naam Germanen noemden.

Nota 2-1

Daar ingeboren. Men kan dit beschouwen als het eerste signaal, door Tacitus gegeven, dat van een immigratie door Germanen vanuit het hoge noorden van Duitsland en nog verder naar het noorden van Frankrijk geen sprake is geweest. Tacitus meent dat de Germanen er vanouds "ingeboren" waren. Dat blijkt overigens ook bij Griekse schrijvers, die de Germanen allang vóór Tacitus op dezelfde plaats signaleren. Straks geeft Tacitus de afdoende bewijzen, dat de Germaanse stammen allang hun stamland hadden waar hij hen plaatst, afgezien van enkele kleinere verschuivingen, die hij overigens ook vermeldt. Men dient derhalve de zogenaamde Germaanse volksverhuizingen radicaal uit de geschiedenis te schrappen, ondanks het feit dat daaraan enige "standaardwerken" zijn gewijd. Op dit punt zijn vooral de Duitse historici op een onverantwoorde wijze aan het doorhollen geslagen, welke term temeer gerechtvaardigd is, omdat de bronnen geen enkel gegeven bevatten om deze reconstructie te steunen. Het hele gefantaseer was alleen gebouwd op de term die enige malen voorkomt: Zij staken de Rhenus over. En omdat men de Renus fataal misverstond, werd de consequentie even fataal. De schrijvers bedoelden natuurlijk de Schelde. Bovendien werd door de misvatting verondersteld, dat er sprake was van grote en verre verplaatsingen, terwijl het in feite een kleine, dichtbij en ondergeschikte verschuiving van een stam of een deel van een stam was. In plaats van een volksverhuizing was het in de meeste gevallen een kwestie van een familie- of burens ruzie. Het beste voorbeeld zijn de Bataven, die zich van de Chatti (Katsberg) afscheidden en zich even verder in het land van Béthune vestigden. Hun afkomst van de Chatti uit het stroomgebied van Fulda en Eder is een driedubbele fabel.

Nota 2-2

De andere kant van de aarde. Europa en Engeland waren voor de Romeinen het einde van de aarde, die zij natuurlijk als plat opvatten. Het noorden van Duitsland, de Scandinavische landen, de Oostzee, de Baltische Zee, de Noordzee boven Vlaanderen kenden zij niet en hebben ze nooit bezocht. Raadpleeg maar alle kaarten en reconstructies van het Romeinse rijk en loop maar alle Romeinse vondsten na: boven het midden van Nederland, ten oosten van de Duitse Rijn en ten noorden van de Donau vindt men geen spoor van de Romeinen, tenzij in Duitsland aan de overzijde (oosten) van de Rijn enkele kleine uitschieters. De gebruikelijke interpretatie van Tacitus, als zou hij een gebied van Zweden tot aan Polen, tot aan Rusland, tot aan Hongarije en de Donau hebben beschreven, wordt ten stelligste door de archeologie tegengesproken en wel zo radicaal, dat die reconstructie beschouwd moet worden als de ergste blunder van de academische wereld. Voeg daarbij de even funeste misvatting over de Renus en het missen van het inzicht in de west-oriëntatie, dan heeft men de drie kapitale redenen bijeen om niet alleen Tacitus maar alle klassieke schrijvers opnieuw te gaan lezen.

Nota 2-3

Uit onze wereld. Tacitus bedoelt: van de Romeinen. Die wereld omvatte in zijn tijd het Romeinse rijk en delen van Azië en Afrika, zodat hij deze laatste even

verder dan ook erbij haalt.

Nota 2-4

Triest om te wonen en te zien. Men moet zich realiseren dat Tacitus een Italiaan was, die waarschijnlijk Gallia, Engeland en ook Germania uit eigen aanschouwen kende en misschien wel eens een noordelijke winter zal hebben meegeemaakt. Hij was, als elke goede Romein, tevens een koukleum, want in zijn verdere tekst beklagt hij de Germanen herhaaldelijk wegens hun klimaat.

Nota 2-5

Tuisto en Mannus worden nergens elders als goden van de Germanen genoemd, zodat het waarschijnlijk is dat deze een uitvinding of veronderstelling van Tacitus zijn. Uit deze en andere teksten blijkt dat de Germanen hun godheden zover gepersonifieerd en gelokaliseerd hebben dat een plaats of streek, waar die goden geacht werden te verblijven, de naam van de god kreeg. Het duidelijkste voorbeeld is de godin Nehallennia, wier naam afgeleid is van het Helinium ten westen van Kortrijk, een door moeras en bos vrijwel ontoegankelijke streek, waarvan de Germanen bij voorkeur een heilige plaats van de goden maakten. Tuisto staat waarschijnlijk in verband met de Thuianti van de Thun-streek ten noorden van Valenciennes; Mannus met de plaats Mannaricium (Merville). Zoals gezegd, komen deze goden alleen bij Tacitus voor.

Nota 2-6

Ingaevones waren de bewoners van St. Inglevert, op 11 km zuidwest van Calais, en op 6 km van de Atlantische Oceaan. Een heilige Inglevert heeft nooit bestaan. Het voorvoegsel "Saint" is gebruikelijk in de Franse volksetymologie en komt herhaalde lijk voor bij andere namen, die evenmin van een heilige zijn afgeleid.

De naam van de plaats komt ook in latere bronnen regelmatig voor, zij het onder andere schrijfwijzen, zoals Saint-Ildevert, Saininghevelt, Saininglevert, Sontingeveld en Sontium Campus, en telkens is dezelfde plaats bedoeld. Hier heeft ook een deel van de veldslag van Varus uit 9 na Chr. plaatsgevonden, wat straks volledig duidelijk is wanneer blijkt dat alle Germaanse stammen, bij deze slag betrokken, in deze streek woonden.

Nota 2-7

Hermiones duidt de bewoners van Hermies aan, op 16 km zuidwest van Kamerijk.

Nota 2-8

Istaevones duidt op de bewoners van Estevelles, op 8 km noordoost van Lens. Uit deze passage heeft men de volslagen onjuiste conclusie getrokken, dat Ingaevones en Istaevones de grote volkenkundige indelingen van de Germanen waren en dat de Germaanse taal ook onderscheiden moest worden

in deze twee groepen. Dit laatste heeft men trouwens allang als onhoudbaar laten vallen. Tacitus noemt de drie stammen terloops als de ongeveer uiterste punten van het gebied, dat hij als Germania zal gaan beschrijven. Later, wanneer hij gedetailleerder ingaat op de Germaanse stammen, blijkt dan ook nergens dat deze op enigerlei wijze onder deze twee of drie hoofdgroepen resorteerden. In hoofdstuk 45 noemt hij de groep der Istaevones de Aestii (oostelijken), welke term hij dan zuiver geografisch bedoelt. Er liggen overigens meer plaatsnamen dan Estevelles, die van Aestii of oosten zijn afgeleid, en dan moet men uit kracht van de west-oriëntatie toch weer aan "noordelijk" denken.

Nota 2-9

Marses of *Marsi* duidt op de bewoners van Marck, op 7 km oost van Calais. Deze plaats lag in het Flevum op zodanige hoogte dat zij in de Romeinse periode droog gebleven is en vermoedelijk aan het vasteland aansloot. Zelfs ten tijde van de transgressies is zij meestal droog gebleven. Dit laatste is eveneens het geval geweest met Colonia (Coulogne), op 3 km zuid van Calais. Het behoeft nauwelijks gezegd te worden, dat deze plaats menigmaal met Keulen is verward.

Nota 2-10

Gambriui zijn de bewoners van Ambrines, op 21 km noordwest van Atrecht. Zij moeten onderscheiden worden van de Sicambri van Cambrin.

Nota 2-11

Suebi of *Suevi* woonden in de omgeving van Kortrijk, waar de plaatsnamen Zwevegern en Zwevezele rechtstreekse afleidingen van de stamnaam zijn. Hun zogenaamde afkomst en migratie vanuit Zweden moet als klinkklare onzin worden beschouwd. Wel staat als vrijwel zeker vast, dat deze naam, zoals trouwens vele andere, naar het noorden is meegenomen, toen daar tegen het einde van de 9e, begin 10e eeuw volledig nieuwe gebieden in bezit c. q. bewoning en cultivatie werden genomen. Het ligt voor de hand, dat daarbij streek- en plaatsnamen werden meegenomen en gedoubleerd, wat ik ten aanzien van Frisia en Friesland in "De Ware Kijk Op... Deel I" meer dan afdoende heb bewezen.

Nota 2-12

Vandilii zijn de bewoners van Vandelicourt en Wandelicamp, en/of Wandelicampagne onder Ligny-St-Flochel, op resp. 18 en 24 km noordwest van Atrecht.

Nota 2-13

Oude namen. Nogmaals zegt Tacitus dat deze stammen allang hun naam droegen en al even lang daar ter plekke zaten, want hun stamnaam was de plaatsnaam.

Nota 2-14

De Galliërs te verdrijven. Hier begaat Tacitus een fout, ingegeven door een tendentieuze ideologie. Hij stelt het voor alsof Germania, waar de stormloop van Julius Caesar was vastgelopen en dat de latere Romeinse legers ook maar moeizaam en slechts gedeeltelijk tot onderwerping wisten te brengen, vandaan een deel van Gallia was geweest, dat de Germanen veroverd en waaruit zij de Galliërs verdreven hadden. Precies het omgekeerde is het geval geweest. De Germanen bezetten oorspronkelijk een gebied dat nog veel verder naar het zuiden reikte. Na de veroveringen van Caesar werden Gallia en de daar wonende stammen geromaniseerd en ook bestuurlijk bij het rijk ingedeeld. De Morini van Terwaan en St. Omaars, de Morini van Boulogne en de Menapiërs van Cassel waren reeds door Caesar bedwongen en zijn, hoewel in feite liggend in Germaans gebied, de gehele Romeinse periode Gallisch, per afleiding Romeins gebleven. Terecht spreekt Tacitus niet over hen in zijn beschrijving van Germania, terwijl hij toch stammen noemt die vlak tegen deze Romeinse gebieden aanzaten. Het wijst op een belangrijke enclavering, die veel te weinig aandacht heeft gekregen, en die bijvoorbeeld veel consequenties heeft gehad op het punt van de taal. Net zomin men de onderscheiden Germaanse stammen met lijntjes op de kaart kan afbakenen, net zomin kan men in het noorden van Frankrijk één strikte en doorlopende lijn trekken als grens tussen Gallië en Germanië. Tacitus geeft al verschillende voorbeelden, dat deze lijn veel grilliger liep dan rechttoe rechtaan. Bovendien moet men bedenken, dat de overheersing van Germania door de Romeinen een geheel andere zaak was dan het beheer van het volledig Romeins geworden Gallia. Nadat de Romeinse keizers ca. 50 na Chr. de bloedige onderwerping van Germania verboden en de veldheren en legioenen teruggetrokken hadden, was een nieuwe vorm van kolonisatie ontstaan, te vergelijken met die van India en het voormalige Nederlands-Indië, waar de inheemse stammen in hun wezen en het bezit van hun cultuur werden gelaten, op voorwaarde dat zij zich voegden onder het oppergezag van de kolonisator. Tacitus zegt verschillende malen, dat de Germanen onder hun eigen koningen, zeden en gewoonten bleven leven, en dat er niets onaangenaams tussen hen en de Romeinen geschiedde, indien zij zich hielden aan hun verplichtingen. Dat zij elkaar soms de koppen insloegen... wel, dat was voor de Romeinen niet eens aanleiding of reden om in te grijpen. Integendeel: Tacitus kan er alleen om gniffelen. Al met al: een toestand, die in vrijwel niets met het geromaniseerd Gallia te vergelijken is. Tussen de gepacificeerde Germanen hadden de Romeinen steden, legerplaatsen, vaste en variabele kampen, wegen voor de legers en alles wat bij een militaire bezetting behoorde, maar dit betekende bij lange na niet dat het land in zijn geheel in het bezit van de Romeinen was. Het is natuurlijk geen toeval, dat de archeologische vondsten dit beeld geheel bevestigen; nergens elders vindt men zo'n vermenging van zuiver Romeinse en zuiver inheemse nederzettingen.

Nota 2-15

Tungri duidt de bewoners aan van Douai. Uit Weg 39 van het Itinerarium Antonini (publicatie in voorbereiding) blijkt dat Aduaga Tungrorum als Douai moet worden gedetermineerd. De naam Tungri is niet beperkt gebleven tot

deze stad, daar Turnacum (Doornik) en later Thoringia of Thuringia er naamkundig verband mee hebben. Het was natuurlijk ongerijmd wat men van deze tekst heeft gemaakt, namelijk dat een deel van de Germanen, die “van over de Renus Gallia waren binnengevallen”, vanuit het Duitse Thüringen was gekomen. Door deze misverstanden heen speelt nog een andere, namelijk dat Tungri soms werd aangezien voor Tongeren.

Nota 2-16

Germanen. Het is best mogelijk wat Tacitus zegt, namelijk dat deze naam oorspronkelijk van een kleine groep is geweest en dat de naam later algemener is geworden. Er is echter niets bekend van enige onderdrukking of overwinning van de andere Germaanse stammen door een van hen. Integendeel: zij blijven, in Tacitus' tijd en nog lang daarna, zelfstandige eenheden vormen, tussen welke geen ondergeschiktheid blijkt, terwijl zij wel gebonden zijn door een gemeenschappelijke naam. Zelfs wanneer er sprake is van onderdrukking of verdrijving, ging het om het bezit van gronden en lag het geenszins in de bedoeling de identiteit van een stam te doen verdwijnen. Dat sommige stammen toch verdwenen zijn, heeft aan heel andere factoren gelegen.

Over de etymologie van de naam Germanen doen enkele veronderstellingen de ronde. De juiste is heel simpel. De naam stamt af van het oeroude “wer”, dat in vrijwel alle Europese talen voorkomt en diverse betekenissen heeft, die alle neerkomen op: weren, verdedigen, beschermen, beveiligen. De naam komt op wanneer de veiligheid en de eigen identiteit in gevaar zijn. Volgens Tacitus zou de naam van jonge oorsprong zijn, wat waarschijnlijk slechts in zoverre juist is, dat de Germanen deze naam aannamen (of opgedrongen kregen, wat evengoed mogelijk is) toen zij door de Romeinen tot voorwerp van verovering waren gemaakt. In elk geval schrijft Caesar (50 vóór Chr.) al ca. 100 maal de naam van Germanen, zodat Tacitus moeilijk van “een nieuwe naam” kan spreken. Later heeft het woord, besmet door “warra” (oorlog), een agressieve bijklank gekregen.

Hoofdstuk 3. Hercules en Odysseus op bezoek bij de Germanen

Men zegt dat Hercules ook bij hen is geweest en dat zij, alvorens naar de strijd te gaan, hem aanroepen als de eerste van de helden. Zij hebben ook bepaalde gezangen, die zij “barditus” (3-1) noemen, waarmee zij hun moed aanwakkeren en het fortuin van de komende strijd willen bevorderen. Want zij zijn verschrikkelijk, wanneer de zang van hun slagorde dreunend weerklinkt, daar dit voor hen geen losse kreten zijn doch de vereniging in moed. Zij verwekken een ruwheid van klank en een toon van agressie, daar zij hun schilden voor de mond plaatsen, waardoor hun stem nog voller en zwaarder weerklinkt.

Overigens menen sommigen, dat ook Ulysses (Odysseus) op zijn lange en wonderbare omzwervingen deze streken van de Oceaan (Atlantische Oceaan) bereikt en het land van de Germanen bezocht had, en dat Asciburgium (3-2),

tegenwoordig op de oever van de Rhenus (Schelde) gelegen, door hem gesticht en genoemd zou zijn (AEKLUPTION). Een altaar, aan Ulysses gewijd, waarop ook de naam van zijn vader Laërtes stond, is eertijds in deze plaats gevonden. Monumenten en grafstenen met Griekse opschriften schijnen nog in het gebied tussen Germania en Raetia (Ressons) te bestaan. Ik heb niet de bedoeling deze beweringen te bevestigen noch te verwerpen. Eenieder moet er maar van denken wat hij wil, ze geloven of niet aannemen.

Nota 3-1

"*Barditus*" is de zang van de barden, volksdichters die de heldendaden van het volk bezongen. Van Germaanse barden is niets bewaard of bekend gebleven. Het is dan ook mogelijk dat Tacitus de krijgszangen van de Germanen maar "Barditus" noemde omdat hij er geen ander woord voor bedenken kon.

Nota 3-2

Asciburgium is Haulchin, op 8 km zuid van Valenciennes. Op de Peutingerkaart ligt deze plaats aan de weg tusssen Noviomagus (Noyon) en Agrippina (Avesnes-sur-Helpe). Zie Peutingerkaart, weg 11 (publicatie in voorbereiding). Dat *Asciburgium* van het Griekse AEKLUPTION zou zijn afgeleid, is hoogst onwaarschijnlijk, temeer omdat de meeste commentatoren het als een niet-authentieke toevoeging beschouwen, die niet van Tacitus zelf is.

Hoofdstuk 4. "Blonde" Germanen

Wat mij betreft, ik schaar mij bij hen die menen dat de volken van Germania nooit door een vermenging met andere volken of andere stammen bedorven zijn, en dat zij een eigen en ernstig volk vormen, dat zichzelf altijd gelijk is gebleven. Vandaar komt het ook, dat het aanzien van hun lichamen, voorzover dat mogelijk is bij een zo groot aantal mensen, bij allen hetzelfde is: wilde en blauwe ogen, blonde haren van een opvallende witheid (4-1), grote lichamen, die bestemd zijn voor één doel: de aanval. Hun uithoudingsvermogen is niet hetzelfde bij het lijden en bij het werk. Dorst en warmte verdragen zij slecht, maar zij kunnen beter tegen koude en honger, omdat zij daaraan gewend zijn door hun klimaat en bodemgesteldheid.

Nota 4-1

Blonde Germanen hebben dus bestaan, al heeft de nazistische geschiedschrijving en propaganda dit gegeven misbruikt. In de tijd van Tacitus zal er nog weinig rasvermenging hebben plaatsgevonden, en tekenden de

Germanen zich duidelijker af van de Galliërs en de Romeinen. Nu, na 20 eeuwen smeltkroes van volken en bevolkingsgroepen in westelijk Europa, kan men niet meer over “blonde Germanen” spreken als specifiek kenmerk van een ras.

Hoofdstuk 5. Klimaat, landbouw en handelswaar

Afgezien van een zekere verscheidenheid, is het land over het algemeen verschrikkelijk door de wouden en nat door de moerassen, veel vochtiger aan de kant van Gallia (5-1), en veel windrijker waar het tegen Noricum (5-2) en Pannonia (Duitsland) aan ligt. Het is voldoende rijk aan graan maar arm aan vruchtbomen. Wel is er een overvloed van vee, dat meestal echter van kleine gestalte is.

Hun ossen munten evenmin uit door adel en fraai aanzicht; wel zijn zij in groot aantal, wat hun enige en voornaamste rijkdom uitmaakt. Goud en zilver hebben zij niet; ik weet niet of het gunst of nadeel is dat de goden hun dit geweigerd hebben. Toch durf ik niet beweren dat in Germania geen goud- of zilverader bestaat, want wie heeft ernaar gezocht? Het bezit en het gebruik van deze metalen obsedeert hen niet zoals het ons doet (5-3). Men ziet bij hen wel zilveren vazen, die hun gezanten en hun hoofden als geschenken ontvangen hebben, waarvan zij niet méér gebruik maken dan van hun uit klei gebakken potten. Die het dichtst bij ons (nl. Gallië) wonen, stellen goud en zilver op prijs voor hun handel. Zij kennen en verkiezen sommige van onze munten. Die meer in het binnenland wonen, handelen volgens een eenvoudiger en ouder systeem meer op ruilbasis van handelswaar. Zij verkiezen oude munten, die reeds lang bekend zijn, de getande stukken en die met een wagen. Ook hebben zij liever zilver dan goud, niet vanwege een bepaalde voorkeur, doch omdat een groter aantal zilverstukken gemakkelijker is voor de kooplieden, die over het algemeen met gewone en niet kostbare zaken reizen.

Nota 5-1

De moerassen. Vandaag de dag zijn nog grote moerasgebieden in het noorden van Frankrijk aan te wijzen. Ten tijde van de transgressies, toen de zee tot ver in het land kwam en haar niveau hoger was, en noodzakelijkerwijs het peil van de rivieren ook hoger, is de waterstaatkundige toestand nog penibeler geweest. (Zie ook Nota 1-4.)

Nota 5-2

Noricum is de Nordgau of Nordgouwe van het hertogdom Elzas, ongeveer samenvallend met de Gallo-Romeinse “civitas” van Straatsburg. Overigens: waar in Duitsland ligt deze streek, evenals Pannonia, die Tacitus als begrenzingen van Germania noemt. Men kan dezelfde vraag wel tientallen keren stellen,

maar hier is zij wel zéér op haar plaats.

Nota 5-3

Zoals het ons doet. Tacitus blijkt geen onvoorwaardelijk verdediger te zijn van de Romeinse zeden en gewoonten, en meermalen geeft hij blijk de Romeinse cultuur niet als de alleenzaligmakende te beschouwen. Dit verhoogt ons vertrouwen in zijn observaties en zijn objectiviteit.

Hoofdstuk 6. Wapens en oorlogvoering

IJzer is bij hen niet in overvloed aanwezig, zoals men besluiten kan uit de aard van hun wapens. Enkeligen gebruiken alleen een zwaard of een grote lans. Zij dragen pieken, of wat zij zelf noemen "frameae", spiesen met een smalle en korte punt, maar zo spits en zo geschikt voor gebruik dat zij met dit wapen naar behoefte van dichtbij of van ver kunnen strijden. De ruiter stelt zich tevreden met een schild en een speer. Het voetvolk heeft verschillende werpspiesen, die het over grote afstand kan werpen, geheel naakt of slechts gekleed met een lendendoek. Hun uitrusting vertoont geen enkele verfijning; alleen hun schilden zijn voorzien van met zorg uitgekozen kleuren. Weinigen hebben een kuras; een helm of een kap van leer komt nauwelijks voor. Hun paarden vallen noch door schoonheid noch door snelheid op. Zij worden zelfs niet gedresseerd, zoals bij ons, om een charge uit te voeren. Zij drijven ze naar voren of, om te keren, naar rechts, en sluiten zich bij zulke manoeuvre zo nauw aaneen dat niemand achterblijft. Over het algemeen maakt het voetvolk hun kracht uit. In de strijd treden zij zo gemengd op, dat een aanval van de ruitery gesteund wordt door de vlugge infanteristen, die zij uit hun jeugdigen gekozen hebben en die zij vóór het front plaatsen. Het getal ervan is vastgesteld: het zijn er honderd van elk dorp (6-1), die door henzelf hiervoor worden aangewezen, maar wat eerst slechts een getal was, is nu een naam en een titel. Hun front wordt meestal gevormd uit wigformaties. Zich terugtrekken en terrein verliezen, om dan weer tot de aanval over te gaan, is hun tactiek en moet niet aan angst worden toegeschreven. Zij nemen de lijken van hun kameraden mee, zelfs in veldslagen die onbeslist blijven. Het schild prijsgeven of verliezen is voor hen het top-punt van schande. Aan een man, die deze schande is overkomen, wordt de toegang tot de ceremonies en de vergaderingen ontzegd. Velen van hen, die uit de strijd teruggekeerd zijn, hangen zich op om aan de schande te ontkomen.

Nota 6-1

Pagus. Tacitus gebruikt verschillende woorden of namen om de onderdelen van

een stam aan te duiden: pagus, oppidum, natio, gens, civitas. Het is niet altijd duidelijk, wanneer hij een kanton, een getal dorpen of één dorp bedoelt. Men kan niet zeggen dat hij dan foutief is (want wie van ons weet het precies?), hoogstens onwetend en niet op de hoogte van alle details in de bestuursstructuur van de Germanen. In vreemde landen hebben ook wij, pientere mensen uit de 20e eeuw, soms de grootste moeite om een driesterrengeneraal te onderscheiden van een politieagent of een portier.

Hoofdstuk 7. Legerleiding en strijdwijze

De koningen worden bij hen gekozen op titel van adel, de aanvoerders overeenkomstig hun moed. De macht van de koningen is niet onbeperkt. De aanvoerders verwerven de bewondering meer door hun voorbeeld dan door hun bevel, wanneer zij snel en doordacht voor het front strijden. Overigens heeft niemand dan de priesters het recht iemand terecht te wijzen, te doden of zelfs te slaan, zelfs niet als straf of op bevel van de aanvoerder, doch alleen als dit bevel van hun god komt, waarvan zij geloven dat hij bij de strijdenden aanwezig is. In de strijd dragen zij beelden en sommigen tekens met zich mee, die zij uit de heilige bossen genomen hebben. Het voornaamste bestanddeel van hun kracht en moed is, dat de vorming van de strijdafdelingen of wigformaties niet aan het toeval of het lot wordt overgelaten, maar dat deze gevormd worden door één familie met verwanten, zodat de dierbaren het dichtst bij elkaar zijn, waar zij het huilen van de vrouwen en het geschrei van de kinderen horen. Zij zijn voor iedereen de heiligste getuigen en de beste lofsprekers. Immers: met hun wonden gaan zij naar de moeders, die niet bang zijn hun wonden te tellen en te verzorgen, en spijs en aansporing naar de strijdenden te brengen.

Hoofdstuk 8. De betekenis van de vrouwen

De herinnering is bewaard gebleven aan slagordes, die reeds wankelden en zich terugtrokken, en die de vrouwen herstelden door de vasthoudendheid van hun aansporingen, terwijl zij van hun borsten een barrière maakten. Zo stelden zij zich bloot aan gevangenschap, die de Germanen nog veel heviger voor hun vrouwen dan voor zichzelf vrezen. Dat brengt met zich mee, dat de inwoners van de staten (door de Romeinen) doeltreffender bedwongen worden, indien onder de gijzelaars ook adellijke meisjes worden geëist. Zij menen immers dat in hen (de vrouwen) iets heiligs en profetisch aanwezig is, zodat zij hun raadgevingen niet minachten en hun antwoorden niet verwaarlozen. Onder de goddelijke Vespasianus hebben wij gezien, dat Velea lang door velen is beschouwd als een bovennatuurlijk wezen (van haar verhaalt Tacitus in zijn relaas in "Historiae" over de Opstand van de Bataven). Voorheen werden

Albruna en vele anderen vereerd, niet uit afgoderij of omdat zij dachten dat het godinnen waren.

Hoofdstuk 9. Godenverering

Van alle goden vereren zij Mercurius het meest, aan wie zij op bepaalde dagen ook mensenoffers menen te moeten brengen. Wat Hercules en Mars betreft, deze worden met toegestane dieren vereerd. Een deel van de Suebi (omgeving Kortrijk) offert ook aan Isis. Wat de oorzaak en de afkomst van deze vreemde godsdienst is, heb ik niet kunnen achterhalen, alleen dat haar embleem in de vorm van een Liburnisch oorlogsschip wijst op een geïmporteerde godsdienst. Overigens lijkt het hun voor de grootheid der bewoners van de hemel niet passend, de goden te laten samenwonen tussen muren alsof het mensen waren. Zij wijden hun wouden en bossen toe en geven de naam van de goden aan deze plaatsen, die hun eerbied hen laat beschouwen als een geheimzinnige werkelijkheid (9-1).

Nota 9-1

Zie ook Nota 2-5, 34-6, 40-11, alsmede de hoofdstukken 39 en 40.

Hoofdstuk 10. De voortekenen en het lot

Het raadplegen van voortekenen en orakelstaafjes kent nergens elders zo'n trouwe beoefenaars. Wat het orakelen betreft, is hun praktijk ongecompliceerd. Van een vruchtboom snijden zij een tak, die zij in kleine stukken hakken. Deze worden met enige onderscheiden tekens gemerkt; dan werpen zij ze zonder orde en op het toeval uit over een witte stof. Vervolgens neemt de priester van de staat, indien het een officiële raadpleging is, of de vader van de familie zelf indien het een private is, na de goden aangeropen te hebben en met de ogen ten hemel geslagen, achtereenvolgens drie van deze stokjes, waarvan hij de betekenis uitlegt aan de hand van de tekens die erop staan. Wanneer zij ongunstig zijn, wordt dezelfde dag geen tweede consultatie over hetzelfde onderwerp gehouden. Geven zij toestemming om te handelen, dan vraagt men nog de bekrachtiging van de voortekenen, want zelfs daar weet men de schreeuwen en de vlucht van de vogels te ondervragen (10-1). Een bijzonderheid van dit volk is, dat het lering trekt uit de voorspellingen en waarschuwingen die de paarden geven. Zij worden door de staat in diezelfde wouden en bossen gevoed, wit en zuiver gehouden van elke sterfelijke smet. Wanneer zij voor de

heilige wagen gespannen zijn, observeren de priester en de koning, of de voornaamsten van de staat, hun hinniken en briesen. Geen enkel ander voorteken geniet meer geloof, niet alleen bij het volk, maar ook bij de voornaamsten en de priesters, want zij beschouwen zichzelf als dienaren van de goden, en menen dat de dieren hun vertrouwelingen zijn. Er is nog een andere manier om voortekenen te raadplegen, waardoor zij de uitslag van een belangrijke oorlog proberen te weten te komen. Dan nemen zij een krijger van een vijandig volk gevangen, die zij laten strijden tegen een kampioen uit hun midden, elk met zijn eigen nationale wapens. De overwinning van de één wordt beschouwd als een vooruitlopende beslissing.

Nota 10-1

Zelfs daar. Het raadplegen van voortekens, onder meer uit de vlucht van de vogels, was bij de Romeinen zeer verbreid.

Hoofdstuk 11. Vergaderingen

Kleine zaken worden door de voornaamsten behandeld en beslist, de grotere door allen, met dien verstande dat wat het volk heeft beslist, door de voornaamsten wordt uitgevoerd. Zij komen op vastgestelde dagen bijeen, tenzij het een spoedgeval betreft, wanneer de maan begint of vol is, want zij denken dat deze dagen de beste zijn om iets te ondernemen. Zij tellen niet zoals wij de dagen, maar het getal van de nachten. Zo stellen zij de vergaderingen en afspraken vast, daar voor hen de nacht voorafgaat aan de dag. Hun vrijheidszin brengt dit misbruik met zich mee, dat zij niet op dezelfde tijd bij elkaar komen maar dat twee of drie dagen verloren gaan voordat de langzaamsten onder hen ter vergadering komen. Wanneer het de menigte behaagt te beginnen, nemen zij gewapend zitting. Het stilzwijgen wordt bevolen door de priesters, die ook straffen mogen opleggen. Vervolgens spreken de koning en de voornaamsten volgens leeftijd, adel, glorie in de strijd of welsprekendheid. Zij leggen de nadruk op de overtuiging, meer dan op hun macht tot bevelen. Wanneer het advies mishaaft, wordt het verworpen door gemor; indien het bevalt, wordt met de spiesen gekletterd, want de meest eervolle toestemming geschiedt door de lof van de wapens.

Hoofdstuk 12. Rechtspraak

Men kan ook op de vergadering een beschuldiging inbrengen en zelfs de doodstraf eisen. De onderscheiden aard van de straffen hangt af van het mis-

drijf. Verraders en voortvluchtigen worden aan een boom opgehangen; de lafaards, de bloodaards of mannen van infame zeden worden in het slijk van een moeras onder een verzwaard vlechtwerk verdrongen. Het verschil in straf dient om het misdrijf, dat wordt gestraft, te benadrukken, maar de schande ervan te verbergen. Voor lichtere misdrijven worden naar evenredigheid andere straffen opgelegd, zoals een boete tot levering van een zeker aantal paarden of kleiner vee. Een deel van de boeten komt aan de koning of de stam; het andere deel aan hem aan wie recht wordt gedaan op zijn klachten. Op dezelfde vergaderingen kiest men ook hoofden, die de justitie moeten uitvoeren in de kantons en dorpen; aan elk van hen worden honderd assistenten uit het volk aangewezen om hun advies te geven en gezag te verlenen (12-1).

Nota 12-1

Honderd assistenten. Dit moet waarschijnlijk niet zó verstaan worden dat al deze honderd aan het uitoefenen van de justitie deelnamen, doch dat overal gekwalificeerde personen aanwezig waren met een officiële status, die voor de handhaving van de wetten en verordeningen moesten opkomen.

Hoofdstuk 13. Weerbaarheid en leiding

Publieke en private zaken worden altijd afgedaan met de wapens in de hand. Maar het gebruik wil dat niemand de wapens ter hand neemt dan nadat hij door de stam capabel ertoe is geoordeeld. Dan worden de jongelingen op een vergadering door één der hoofden, zijn vader of zijn verwanten met het schild en de lans vereerd; die is hun "toga" (13-1), de eerste eer van hun jeugd. Van tevoren behoorden zij bij een familie, nu bij de stam. Een hoge adel of grote verdiensten van zijn vader bewerken soms de gunst van een hoofd voor heel jonge jongens. Deze verenigen zich met de andere sterkeren, die reeds lang beproefd zijn, en behoeven zich niet te schamen tussen de compagnons te staan. Dit compagnonschap bevat meerdere graden, afhankelijk van hem aan wie men als gezel is toegevoegd. Er is ook een grote naijver, zowel onder de gezellen, wie de eerste plaats bij het hoofd zal hebben, als onder de hoofden, wie de meeste en de vurigste gezellen onder zich zal krijgen. Het wordt als een grote eer en kracht beschouwd, wanneer een hoofd een grote uitgelezen groep jongemannen verzamelt, die hem in vreedstijd een sieraad en in de oorlog een lijfgarde zijn. Het is niet alleen bij dit volk maar ook bij de naburige stammen, dat zijn roemvolle reputatie voor een groot deel afhangt van het getal en de kracht van het gevolg. Zij worden door gezantschappen bezocht en met geschenken vereerd, en dikwijls beslist hun faam alleen al over de afloop van een oorlog.

Nota 13-1

"Toga": bij de Romeinen een mantel, die de volwassen burgers droegen. Het

ontvangen van de toga was voor een jongeman het teken van volwaardig burger.

Hoofdstuk 14. Het slagveld, de aanvoerder en zijn gezellen

Op het slagveld is het schandelijk voor een aanvoerder, indien hij in moed wordt overtroffen, en is het schandelijk voor de volgelingen, indien zij de moed van de aanvoerder niet evenaren. Maar vooral is het een verwijt en een schandvlek voor heel het leven, uit een strijd te komen waarin de aanvoerder is gesneuveld. Hem verdedigen, hem redden en aan zijn roem de eigen daden toevoegen, dat is immers de essentie van hun verbintenis. De aanvoerders strijden voor de overwinning; de gezellen voor hun aanvoerder. Wanneer de stam, waarin zij geboren zijn, zich in ledigheid of een lange vrede koestert, trekken de meeste jongelieden uit zichzelf weg naar andere stammen, die in oorlog zijn, want dit volk veracht de staat van vrede. Het lijkt hun passender zich te bewijzen in het gevaar, en men kan pas veel gezellen krijgen in het geweld van de oorlog. Van hun aanvoerder verwachten zij een paard om te strijden, een bloedige en overwinnende spies. De tafel van de aanvoerder met ruwe maar overdadige spijsen is hun soldij; de bron van de overdaad ligt in de oorlog en de oorlogsbuit. Zij laten zich moeilijker overhalen het land te behouwen en op het seizoen te wachten dan tot het uitdagen van een vijand en het oplopen van wonden. Meer nog: in hun ogen is het luiheid en lafheid, met zijn zweet te verwerven wat men door zijn bloed kan verkrijgen.

Hoofdstuk 15. De gang van zaken in vredestijd

Wanneer zij geen oorlog voorbereiden, besteden zij weinig tijd aan de jacht, meer echter aan nietsdoen, aan slapen en aan eten. De dappersten en meest krijgsvluchtigen onder hen vervallen dan tot ledigheid, daar de zorg voor het huis, de huisgoden en de velden is overgelaten aan de vrouwen, de grijsaards en de zwaksten van de familie. Zijzelf blijven als 't ware verdoofd zitten, door een merkwaardige tegenstrijdigheid in de natuur die dezelfde mannen de werkeloosheid laat beminnen en de rust haten. Het gebruik wil, dat de stammen door vrijwillige en persoonlijke belastingen als een eerbetoon aan de aanvoerders grootvee en graan leveren, wat tot hun behoeften dient. Deze stellen bijzonder de giften van naburige stammen op prijs, die door particulieren maar ook officieel door de stam gezonden worden, zoals uitgezochte paarden, grote wapens, hoofdstellen van paarden en halskettingen. Tegenwoordig nemen zij ook geld in ontvangst, wat wij hen hebben geleerd.

Hoofdstuk 16. Huisvesting

Men weet dat de volken van Germania niet in steden wonen, en dat zij zelfs geen naast elkaar staande huizen hebben. Zij leven geïsoleerd en gescheiden naargelang een bron, een veld of een bos hen heeft behaagd. Hun dorpen zijn niet samengesteld zoals bij ons uit naast en tegen elkaar staande huizen. Ieder omringt zijn huis met een vrije ruimte, wat bedoeld is als maatregel tegen brandgevaar, ofwel voortkomt uit onkunde met de bouwkunst. Zij gebruiken zelfs geen bakstenen en pannen. Zij bouwen alles met ruwe boomstammen zonder zich te bekommeren over schoonheid of ogenstreling. Sommige delen van het huis worden zorgvuldiger bepleisterd met een zó zuivere en blinkende aarde, dat dit op schilderen lijkt en kleuren vertoont. Zij hebben ook de gewoonte om onderaardse hollen te graven, die zij met een grote hoop takkenbossen bedekken, wat een schuilplaats voor de winter oplevert en een opslagplaats voor het graan. Op deze manier weten zij de hardheid van de vorst te verzachten. En als een vijand aankomt, vernielt deze wat hij ontdekt heeft, maar meestal weet hij niet wat verborgen en ingedolven is en waar hij het moet zoeken.

Hoofdstuk 17. Kleding

Om zich te kleden hebben allen een mantel, vastgehouden door een broche of, bij gebrek hieraan, door een doorn. Zij brengen hele dagen door bij het vuur zonder iets anders aan het lijf te hebben. De rijksten onder hen onderscheiden zich door een betere kleding, niet zo golvend als die van de Sarmatae (Sermaise) en Parthes (17-1), maar nauwgesloten, die alle ledematen bedekt. Zij dragen ook dierenhuiden. Die het dichtst bij de oever (van de Rhenus = Schelde) zitten, doen dit met weinig zorg; die van het binnenland met meer overleg als lieden aan wie de handel geen ander middel tot opschik verschaft. Daartoe kiezen zij de opvallendste stukken der huiden van de monsters uit, die de uiterste Oceaan (Atlantische Oceaan) en de onbekende zee voortbrengt (17-2). De vrouwen kleden zich niet anders dan de mannen, maar dikwijls dragen zij ook linnen kleren (17-3), die zij met purper versieren. Het bovenste deel van hun kleed gaat niet over in mouwen, maar laat de armen geheel bloot. Ook blijft het bovenste deel van de borst onbedekt.

Nota 17-1

Parthes duidt op Perthois, een streek van de Gallo-Romeinse civitas van Châlons-sur-Marne in de departementen van de Marne en van de Meuse. De Sarmatae zijn al bekend. Het is logisch dat Tacitus de kleding van de Germanen met die van nabije stammen vergelijkt; het zou een zothed zijn geweest dat te doen met verafgelegen volkeren in Hongarije of Griekenland.

Nota 17-2

Monsters uit de Oceaan. Tacitus wil waarschijnlijk zeggen, dat de Germanen niet alleen huiden van inheemse dieren als kleding gebruikten, maar ook huiden van zeedieren zoals zeehonden en robben.

Nota 17-3

Linnen kleren. Al was het linnen al overal bekend, toch was Vlaanderen het land bij uitstek waar vlas werd verbouwd en linnen werd geweven. Plinius prijst de Germaanse vrouwen dan ook, omdat zij hun eigen klederen weven. Jammer genoeg, zegt hij niet of dit met wol dan wel met linnen gebeurde. Tacitus zegt heel duidelijk: met linnen.

Hoofdstuk 18. Huwelijk en bruiloftsfeest

Toch blijft daar het huwelijk kuis (18-1). In hun zeden is niets, dat meer lof verdient. Immers: zij zijn vrijwel de enigen onder de barbaren, die zich met één vrouw tevredenstellen, uitgezonderd enige personen van adel die, afgezien van alle sensualiteit vanwege hun stand, verplicht zijn méér vrouwen te hebben. De bruidsschat wordt niet door de vrouw aan de man gegeven, doch door de man aan de bruid. De vader en de moeder, evenals de verwanten, zijn bij de plechtigheid aanwezig en waarderen de geschenken. Deze geschenken worden niet gekozen om een vrouw te behagen en zijn niet bestemd voor de nieuwe bruid, maar het zijn ossen, een gebreedeld paard, een schild met spies en een zwaard. Voor deze geschenken ontvangt de man de bruid, die daartegenover voor haar man enige wapens meebrengt. Zo zijn bij hen de hoogste verbintenissen, de mystieke rituelen, de goden van het huwelijk, met de diepste betekenis dat de vrouw slechts aan de edelste zaken gaat denken, namelijk dat de lotgeval- len van de oorlog ook de hare zullen zijn, dat zij bij het begin van het huwelijk wordt aangespoord deel te nemen aan het werk en het gevaar, met hetzelfde lot in tijden van vrede, dezelfde bestemming in de strijd: het doorstaan en het pareren. Dit wordt verzinnebeeld door de aangespannen ossen, het uitgemon- sterde paard en de geschonken wapens. Zo zal zij moeten leven en kinderen baren. Wat zij ontvangt, moet zij intact aan haar kinderen overdragen. Haar schoondochters zullen het eens krijgen en zo zal het later overgaan op haar kleinzonen.

Nota 18-1

Ondanks de blote borsten van de vrouwen blijft het huwelijk kuis, zegt Tacitus met één van zijn typische tegenstellingen. Zijn denkpatroon was geheel Romeins of Italiaans. Ondanks het bepaald niet hoogstaand zedelijk gedrag van de Romeinen was de vrouwenkleding weliswaar fraai maar niet zinnenprik- kelend. De lossere kleding van de Germaanse vrouwen wist hij niet goed in ver- band te brengen met hun kuisheid en hun trouw.

Hoofdstuk 19. Huwelijksrouw

De vrouwen leven dus in een zeer besloten deugd, en kennen voor hun verlies ervan geen verleidingen van schouwspelen noch de opwinding van feesten. Vrouwen en mannen weten evenmin iets van de geheimen der literatuur. In een zo talrijke natie als deze zijn echtbreuken bijzonder zeldzaam. De straf ervoor vindt onmiddellijk plaats en is aan de man voorbehouden. Hij knipt de vrouw de haren af, stelt haar naakt tentoon aan zijn verwanten en jaagt haar dan weg, meestal met zweepslagen doorheen het hele dorp (19-1). Wanneer de deugd zich niet heeft weten te handhaven, ontmoet dit geen enkel medelijden. Schoonheid, jeugd of geld zullen zo'n vrouw niet in staat stellen nog een man te vinden. Want daar lacht niemand met ondeugden, en wordt het geenszins als "bij de tijd" beschouwd verdorven te zijn of verdorvenheid te verspreiden (19-2). Sommige stammen handelen nog beter, waar alleen maagden mogen huwen, en waar een vrouw slechts éénmaal de hoop en de wensen van de huwelijksnacht kent. De vrouwen nemen daar slechts één man, alsof zij slechts één lichaam en één leven hebben, zodat geen enkele van hun gedachten verder gaat dan dit: dat zij de man niet als bruidegom beminnen maar als het huwelijk zelf. Het getal van de kinderen beperken, of een van hen doden terwille van de andere erfgenamen, geldt als een schandelijk misdrijf. Daarginder wordt méér belang gehecht aan goede zeden dan elders aan goede wetten.

Nota 19-1

De vrouw heeft het gedaan, is in geval van echtbreuk de schuldige. Opvallend is dat er geen straf wordt genoemd voor een overspelige man.

Nota 19-2

"*Bij de tijd*". Weer laat Tacitus merken het geenszins eens te zijn met de losse zeden uit zijn omgeving.

Hoofdstuk 20. Opvoeding van de kinderen; verwantschap en erfrecht

De kinderen groeien in de familie op, naakt en vuil en schijnbaar onverzorgd totdat zij opeens een lichaam hebben dat ons doet verbazen. De moeder voedt zelf haar kinderen aan de borst; zij worden niet toevertrouwd aan dienstmaagden of voedsters. Geen enkel onderscheid is te bespeuren in de opvoeding van de kinderen van de meester en die van de slaaf. Zij leven temidden van dezelfde dieren en slapen op dezelfde grond, totdat de leeftijd de vrijen scheidt en de deugd (van de familie) hen erkent (20-1). De verlangens van de jeugdigen ontwaken langzaam; vandaar dat zij ongeschonden tot rijpheid komen. Wat dit

betreft, vertonen de meisjes evenmin enige haast. Zij hebben dezelfde jeugdige kracht en dezelfde houding als de jongens. Zo worden zij sterke gezellinnen, toegewijd aan hun mannen. De kracht van de ouders vindt men in de kinderen terug. De zoon van een zuster vindt evenveel waardering bij zijn oom als bij zijn vader. Sommigen denken, dat deze nadruk op de bloedverwantschap heiliger en nauwer is en dat ook daarom bij het nemen van gijzelaars meestal bloedverwanten geëist worden. Immers, op deze manier worden de geesten dwingender en de families breder in bedwang gehouden. Als erfgenamen en opvolgers worden alleen de eigen kinderen beschouwd. Het maken van testamenten kennen zij niet. Wanneer er geen kinderen zijn, vervallen de bezittingen het eerst aan de broers en de ooms van vaderszijde, en aan de ooms van moederszijde. Hoe meer verwanten men heeft, hoe groter het aantal verzwagerden is, des te beter is de tijd van de ouderdom verzekerd. Het levert geen voordeel op, wanneer men zonder familie is.

Nota 20-1

De deugd hen erkent. Tacitus wil zeggen dat de kinderen van vrijen en slavensamen en door elkaar opgroeien, maar dat de kinderen van de vrijen zich vanzelf door hun afkomst en inborst op rijpere leeftijd presenteren als volwaardige leden van de familie.

Hoofdstuk 21. Vijandschap en gastvrijheid

Eenieder moet de veten van de vader of verwant evengoed op zich nemen als hun vriendschapsbanden onderhouden; veten zijn te verzoenen en behoeven niet eeuwig te duren. Zelfs een doodslag kan worden afgekocht tegen een zeker getal groot- en kleinvee. Dan aanvaardt de gehele familie deze genoegdoening, die ook tot voordeel van de stam dient, want veten zijn het gevaarlijkst in vrijheid.

Geen andere natie houdt zoveel van tafelen en van gastvrijheid. Het weren van een mens uit zijn huis wordt als een slechte daad beschouwd. Voor de gasten staat alles ter beschikking; iedereen ontvangt hen met maaltijden volgens zijn beste kunnen. Wanneer de middelen van de eerste gastheer zouden zijn uitgeput, wijst hij een ander gastvrij huis aan. Hij gaat er zelf heen en klopt aan de eerste de beste deur, en het geeft niet dat zij niet zijn uitgenodigd. Zij worden er met dezelfde hartelijkheid ontvangen. Bekend of onbekend: wanneer het om de gastvrijheid gaat wordt geen onderscheid gemaakt. Wanneer de bezoeker vertrekt en hij vraagt nog iets, dan is het gebruik hem dat te geven, want daartegenover mag men hetzelfde bij hem doen. Zij houden van geschenken, en duiden het niet ten kwade als er geen gegeven worden, maar zij gevoelen zich ook nergens toe verplicht als zij ze aannemen.

Hoofdstuk 22. Het huiselijk leven

Direct na de slaap, die zij dikwijls tot ver in de dag voortzetten, nemen zij een bad, meestal met warm water, omdat bij hen de winter lang duurt. Na het bad eten zij; ieder heeft zijn eigen stoel en tafel. Dan begeven zij zich gewapend naar hun zaken, maar ook dikwijls naar feestmaaltijden. De dag en de nacht met drinken doorbrengen, wordt door niemand als een schande beschouwd. Twisten, die dikwijls onder beschonkenen ontstaan, lopen zelden uit in wederzijdse beledigingen, veelvuldiger echter in een doodslag of mishandeling. Maar ook de verzoening tussen private vijanden, het sluiten van familieverbanden, de keus van de aanvoorders, de beslissing over vrede en oorlog, worden meestal gedurende de banketten gedaan, want zij geloven dat geen moment beter geschikt is voor het openen van de geest tot de bereidwilligheid en het zich opwarmen tot grootheid van geest. Deze natie, die geen list en subtiliteit kent, onthult de geheimen van haar hart in haar vrijheid tot voorstellen zonder voorbehoud; bij de feestmaaltijden worden de gedachten van eenieder blootgelegd. De volgende morgen wordt de zaak hernomen en wordt het voordien afgesprokene voortgezet. Zij beraadslagen wanneer zij niet zouden kunnen veinzen, en zij beslissen wanneer zij zich niet kunnen vergissen.

Hoofdstuk 23. Drank en voedsel

Als drank gebruiken zij een vloeistof (bier), gemaakt uit gerst of koren, die door fermentatie enige gelijkenis met wijn heeft. Die het dichtst bij de oever (van de Rhenus = Schelde) zitten, kopen ook wijn. Hun voedsel is eenvoudig; het bestaat uit wilde vruchten, vers wildbraad of geronnen melk, zonder veel toebereiding en zonder raffinement klaargemaakt, erop gericht om de honger te stillen. Ten aanzien van het drinken geldt niet dezelfde beheersing. Indien men hun dronkenschap aanmoedigt door hen zoveel te geven als zij wensen, kan men hen niet minder gemakkelijk door hun ondeugd dan door de wapenen overwinnen.

Hoofdstuk 24. Vermaak

Onder hen bestaat slechts één schouwspel, dat hetzelfde is op al hun samenkomsten. Geheel naakte jongemannen, die hiervan een spel maken, springen ineens midden tussen de dreigende zwaarden en spiesen. Door oefening hebben zij deze kunst ontwikkeld, die voor de praal wordt gedaan maar nooit om profijt of een prijs. Van dit spektakel, dat toch van waaghalzerij getuigt, is de beloning alleen het plezier van de toeschouwers. Het dobbelspel - wonderlijke zaak - is voor hen een ernstig bedrijf, waaraan zij zich nuchter wijden, verblind

als zij zijn door winst of verlies zodat zij, wanneer zij niets meer hebben, in een laatste en definitieve worp hun vrijheid en hun persoon inzetten. De verliezer aanvaardt een vrijwillige dienstbaarheid; is hij jong en misschien sterk, dan laat hij zich binden en verkopen. Zover gaat hun hardnekkigheid in deze dwaasheid. Zelf noemen zij het "zijn gezicht bewaren". Van dit soort slaven ontdoet men zich meestal door ze te verkopen, teneinde zich vrij te maken van de schande der overwinning.

Hoofdstuk 25. Slaven en vrijgelatenen

Wat de slaven betreft: zij gebruiken die niet zoals bij ons gebeurt door hun bepaalde taken op te dragen. Eenieder beheert zijn eigen huis en haard. De meester legt de slaven een zekere betaling in graan, vee of stoffen op zoals aan een pachter en de slaaf heeft geen andere verplichtingen. De andere taken in het huis behoren aan de vrouw en aan de kinderen. Het gebeurt zelden dat een slaaf met de zweep krijgt, of wordt gestraft met de ijzers of gedwongen werk. Wel doden zij dikwijls slaven, niet uit hardheid of om een voorbeeld te stellen, maar tengevolge van onbeheerste woede alsof men tegenover een vijand staat, maar dat gebeurt dan straffeloos. De vrijgelatenen staan nauwelijks boven slaven; zelden hebben zij enige invloed in het huis, nooit in de stam, uitgezonderd een enkele maal bij stammen die een koning hebben. Daar stijgen zij soms uit boven de vrije mannen en de edelen. Bij de anderen wordt de ondergeschiktheid van de vrijgelatenen meestal beschouwd als een teken van hun vrijlating (25-1).

Nota 25-1

Dit wil zeggen: *de vrijgelatenen*, die voorheen slaaf waren, bereiken toch nooit dezelfde sociale staat en hetzelfde aanzien als de vrijgeborenen.

Hoofdstuk 26. Onbekommerde landbouw

Het lenen van geld tegen rente met alles wat daarbij komt, is bij hen onbekend. Tegen geld is men gevrijwaard alsof het verboden was. Voor de landbouw nemen de dorpen bezit van een zekere uitgestrektheid grond in overeenstemming met het aantal van de werkers; daarna wordt het verdeeld naargelang de rang. De enorme omvang van de beschikbare gronden maakt deze verdeling gemakkelijk. Elk jaar nemen zij nieuwe gronden en nooit hebben zij er gebrek aan. Daarom ook bekommeren zij zich niet erom, door hun werk te wedijveren met de vruchtbaarheid en de grote ruimten van hun grond om wijngaarden te

planten, weiden aan te leggen en tuinen te cultiveren. Men verwacht van de aarde alleen de oogst.

Zo kent hun jaar dan ook alleen deze seizoenen: winter, lente en zomer, die bij hen een betekenis en een eigen naam hebben. Wat de herfst betreft: hiervan kennen zij noch de naam noch de vruchten (26-1).

Nota 26-1

Merkwaardig is dat dit nog in Frans-Vlaanderen bestaat, waar het plaatselijk dialect geen woord kent voor "*herfst*". Men spreekt er wel van "de lenten", wat late vruchten betekent zoals erwten. Voor de lente heeft men ook geen woord; men spreekt er alleen van " 'n (den) uitkom", d.w.z. de uitkomst uit de winter.

Hoofdstuk 27. Begrafenisritueel

Bij hun begrafenissen komt geen praal voor. Alleen de lichamen van befaamde mannen worden met hout van de familie (27-1) verbrand. Wanneer de brandstapel is opgericht, komen daar geen stoffen of reukwerken op; wel worden de wapens van de dode, soms ook zijn paard, met hem verbrand. Het graf wordt gemaakt uit graszoden. De eer van een monumentaal praalgraf weigeren zij, als een last voor de doden. Zij laten vlug het weeklagen en de tranen achterwege, maar niet de spijt en de pijn. Rouw past voor de vrouwen; voor de mannen blijft de herinnering.

Ziedaar de gegevens van algemene aard, die ik verzameld heb over de oorsprong en de zeden van alle Germanen. Nu ga ik de instellingen en gebruiken van elke stam afzonderlijk uiteenzetten, waarin zij verschillen, en welke volken, uit Germania gekomen zijn om zich in Gallia te vestigen (27-2).

Nota 27-1

Van de familie. De begrafenis van een voorname werd niet bekostigd en gedaan door of vanwege de stam, maar door de familie. Het was dus geen staatsbegrafenis, zelfs niet voor een koning.

Nota 27-2

Germanen naar Gallia. Hieruit heeft men gelezen, dat alle Germanen of Germaans lijkende volken of onderdelen van stammen vanuit Germania, wat men opvatte als heel Duitsland, Denemarken, Zweden, Noorwegen, Finland en zelfs Estland (de Aestii), naar het noorden van Gallia en zelfs nog verder zuidwaarts zouden zijn geëmigreerd. In de gangbare opvattingen kwamen zelfs de Bourgondiërs en de Vandilii van heel ver. Men heeft zich grondig vergist. Tacitus bedoelt hier de betrekkelijk kleine verschuivingen van Germaanse stammen, zoals de Bataven, de Osi, de Bructeri en andere, die zich vestigden

in gebieden die tot Gallia werden gerekend. Het omgekeerde heeft zich ook voorgedaan, namelijk dat van oorsprong Germaanse stammen, die al door Caesar en zijn opvolgers waren bedwongen en onder Gallia Belgica vielen, zichzelf tot de Germanen rekenden, wat Tacitus over de Treveri van Trier en de Nervii van Bavay verhaalt.

DEEL II INSTELLINGEN EN GEBRUIKEN VAN DE AFZONDERLIJKE STAMMEN

Hoofdstuk 28. Volkeren in Germanië en de aangrenzende gebieden

De macht van de Galliërs was voorheen aanzienlijker, zo verhaalt onze meest gezaghebbende zegsman, de goddelijke Julius (Caesar). Daarom valt aan te nemen, dat zelfs Galliërs in Germania zijn doorgedrongen, want hoe zou een rivier een beletsel kunnen zijn geweest wanneer een volk, in verhouding tot zijn kracht, van plan was land in bezit te nemen en zijn zetel te verplaatsen naar een gebied, dat nog niet in rijken verdeeld was (28-1)? Welnu: tussen het Hercynische Woud (28-2), de rivieren Rhenus (Schelde) en de Moenus (28-3) hebben de Helvetii (28-4), even verder de Boii (28-5), beide Gallische volken (28-6) het land in bezit genomen. De naam van Boihemia bestaat er nog steeds (28-7); hij getuigt van een oude traditie ofschoon de inwoners zijn veranderd. Of de Aravisci (28-8) in Pannonia van de Osi (28-9), een Germaans volk, afstammen, dan wel de Osi (Oisy-le-Verse) vanuit de Aravisci (Aire-sur-la-Lys), met meenemen van hun spraak, gewoonten en zeden naar Germania immigrerden, is onzeker, temeer omdat de beide oevers (28-10) voorheen even arm en even vrij waren en dezelfde voor- en nadelen boden. De Treveri (Trier) en de Nervii (Bavay) (28-11) roemen zelfs met enige ijdelheid op hun Germaanse afkomst, en op grond van deze glorie van het bloed verwerpen zij de gelijkenis en de verwijfdheid van de Galliërs. Het lijkt geen twijfel, dat de oever zelf van de Rhenus (Schelde) door Germaanse volken is bezet, namelijk door de Vangiones (28-12), de Triboci (28-13), de Nemetes (28-14). De Ubii (28-15), ofschoon deze de verdienste hadden een Romeinse kolonie te zijn en liever de naam van Agrippinenses (28-16) gebruiken, schamen zich niet over hun afkomst. Voorheen hebben zij de rivier overgestoken, en na betuiging van trouw vestigden zij zich op de oever van de Rhenus (Schelde), om deze te verdedigen, niet om er bewaakt te worden (28-17).

Nota 28-1

Nog niet in rijken verdeeld. Weer hinkt Tacitus op de m.i. onjuiste gedachte dat Germania, omdat het nog niet door de Romeinen was bedwongen en veroverd, een vrij jachtgebied was, waar ook Galliërs zich mochten vestigen, omdat het nog niet in bestuurseenheden onder Romeins gezag was ingedeeld. De term "rijken" is al helemaal niet toepasselijk, want al leefden sommige Germaanse stammen in gehoorzaamheid aan een koning, dan was dit toch ondergeschikt aan hun recht op de grond, die zij allang bezet hadden en als de hunne beschouwden. Men kan wel aannemen, dat de Germaanse stammen vanwege hun roofofbouw op de landbouwgronden en hun waarschijnlijk even ondoordacht ingrijpen op de bomen en de wildstand, oorspronkelijk een grotere mobiliteit hebben gehad dan later blijkt, wanneer zij een gebied blijvend in bezit houden. Hetzelfde zal wel gebeurd zijn met enige Gallische stammen in het grensge-

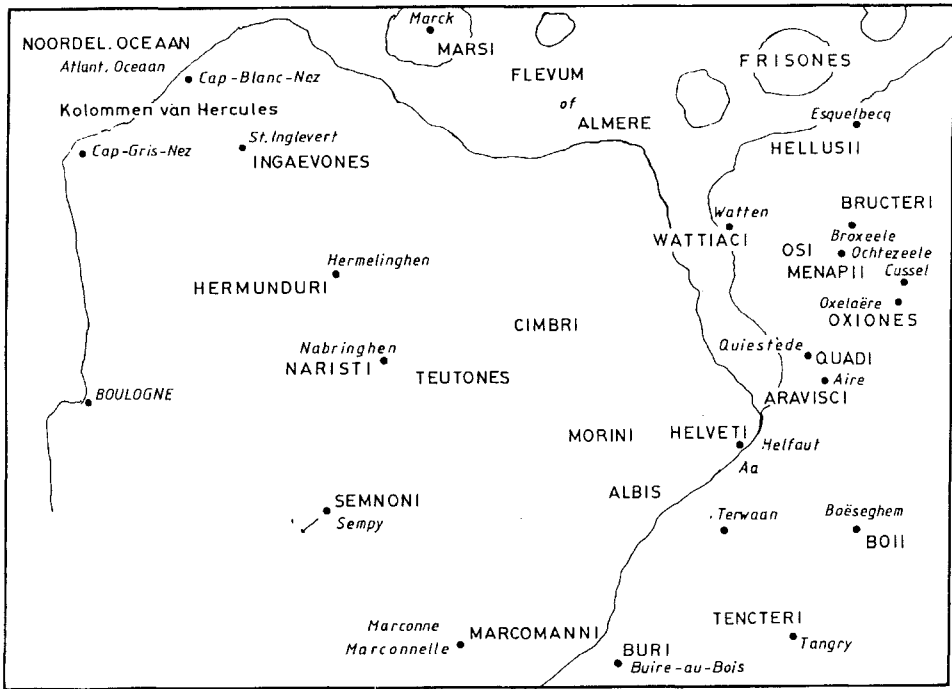
bied. Tacitus geeft enkele voorbeelden hiervan, wanneer hij bepaalde stammen Gallisch noemt, die toch ver in Germaans gebied zaten. Blijkens zijn woorden was hun taal zijn criterium bij dit onderscheid. Het zijn evenzoveel bewijzen, dat hij rond de taalgrens bezig was, en niet 400 tot 500 km in het hoge noorden van Duitsland.

Nota 28-2

Hercynisch Woud. Dit is nooit in Duitsland of waar dan ook in het noorden teruggevonden. Julius Caesar is de eerste die dit woud vermeldt. Hij is nooit in Duitsland geweest. Bovendien geeft hij de uitvoerigste en duidelijkste beschrijving (De bello Gallico, VI, 24, 25): "Er was een tijd, dat de Galliërs de Germanen in dapperheid overtroffen. Toen voerden zij oorlog tegen hen en zonden kolonisten naar de overkant van de Renus (Schelde), omdat zij te talrijk waren en niet genoeg grond hadden. Want de vruchtbaarste gronden van Germania liggen in de nabijheid van het Hercynische Woud (beginnend bij de Katsberg), dat sommige Griekse schrijvers Orcynia noemen. Het Hercynische Woud heeft een breedte van acht dagreizen van een lichtbepakte reiziger. Dit is het enige middel om de afmetingen ervan aan te geven, daar de Germanen geen maten voor afstanden hebben. Het begint aan de grenzen van de Helvetii (Helfaut), de Nemeti (Atrecht), de Rauraci (Récourt), volgt de lijn van de Danuvius (Aisne) en loopt door tot aan de gebieden van de Daci (Dagny) en de Anartes (Arnet-sur-Marne). Vandaar draait het naar rechts en verwijderd het zich van de stroom en raakt door zijn uitgestrektheid aan vele volken. In dit deel van Germania is niemand die zijn uitgestrektheid kent, zelfs niet na zestig dagreizen, of die weet waar het eindigt. Men zegt dat er veel soorten dieren verblijven die men elders niet ziet."

De woorden van Caesar laten er niet de minste twijfel over bestaan dat het Hercynische Woud in het noordwesten van Frankrijk begon - er wordt nota bene Atrecht genoemd! - en dat het uitliep tot in het gebied van de Marne, en vandaar verder naar rechts, d.w.z. naar het oosten. Het is hetzelfde dat later wordt aangeduid met de namen Carbonarisch en/of Ardenner-Woud. Beide benamingen kregen door omstandigheden, die in niet onbelangrijke mate door de historische mythen werden beïnvloed, een veel te oostelijk accent, alsof de namen Carbonarisch en Ardennen alleen voor het oosten van België zouden gelden. Carbonarisch bijvoorbeeld houdt geen enkele toespeling in op een gebied met steenkool of ijzererts, wat nog benadrukt scheen door de populaire vertaling van Carbonarisch door Kolenwoud. Dit betekent gewoon, dat het woud algemeen gebruikt werd voor het produceren van houtskool. De naam Ardennen, die letterlijk "harde rots" betekent, is even breed achtergebleven in België, Luxemburg, de Elzas, en ver in Frankrijk, waar verschillende streken nu nog de Ardennen heten.

Strabo, die tussen 60 vóór Chr. en 20 na Chr. schreef, is even duidelijk, waar hij een streek aan de overzijde van de Renus (Schelde) beschrijft (Geographia, IV, 6, 9): "Daar bevinden zich de bronnen van de Istrus (Huistre) bij de Suevi (omgeving Kortrijk) en het Hercynische Woud." Elders (Geographia, VII) zegt hij: "De eerste streek van de Germanen is bij de Renus (Schelde) vanaf zijn oorsprong tot aan zijn Monden. De loop van deze rivier duidt ook de noordelijke kant van Germania aan ... Posidonius (Grieks schrijver uit de 1e helft van de

Kaart I *De juiste reconstructie van "Germania"; het noordwesten (niet zuiver op schaal).*

De juiste reconstructie van "Germania" van Tacitus toont aan dat de Germaanse stammen heden ten dage nog worden aangewezen door de plaatsnamen, die recht van de stammen zijn afgeleid.

Bron: De Ware Kijk Op... Deel I, p. 14.

eeuw vóór Chr.) verhaalt dat de Boii (Boëseghem) eens het Hercynische Woud bewoonden en de Cimbren (Simencourt) vandaar verdreven hadden."

Plinius, die ca. 50 na Chr. schreef, is zo mogelijk nog duidelijker (Nat. Hist. IV, 98 - 100). Hij geeft een vrijwel volledige opsomming van de stammen en rivieren in dit deel van Noord-Frankrijk en zegt: "Het dichtst bij de Renus (Schelde) zitten de Istaevones (Estevelles), waarvan de Sicambri (Cambrin) een deel vormen. In het binnenland wonen de Hermiones (Hermies) met daaronder de Suevi (omgeving Kortrijk), de Hermunduri (Hermelinghen), de Chatti (Katsberg) en de Cherusci (Chérisy). Het vijfde deel zijn de Peucini (Puisieux) en de Bastarnae (Basseux). Heldere stromen vloeien uit in de Oceaan (Atlantische Oceaan): de Guthabus (Gy, zijrivier van de Scarpe), de Visculus of Vistula (Leie), de Albis (Aa), de Amisia (Hem), de Renus (Schelde) en de Mosa (Moze). Meer in het binnenland ligt de Hercynische Berg (Katsberg en verder), die in adel voor geen andere onderdoet." Plinius legt meer nadruk op de stratigrafie dan op de bossen door het woord "berg" te gebruiken. Hij doelt op de West-Vlaamse heuvels, behorend tot de Zuid-Vlaamse heuvels, die hun vervolg vinden in Frankrijk: de Kemmelberg ten westen van Wijtschate, 156 m hoog; de Scherpenberg bij Loker en Reningelst, 129 m hoog; de Rode Berg te Westouter, 143 m hoog; de Vidaigne-berg, aansluitend aan de Rode Berg, 136 m hoog; de Zwarte Berg onder Westouter en het Franse St. Janskapel, 158 m hoog; in Frankrijk de Katsberg te Mont des Cats en de Kasselberg te Cassel. De andere details van Caesar, Strabo en Plinius passen er voortreffelijk; de heuvels zijn doorsneden met valleien en beken wat de gronden zeer vruchtbaar maakt.

Claudianus schrijft op het einde van de 4e eeuw (Claud. VIII), dat de wilde Bastarnae (Basseux) en de Bructeri (Broxeele) de Cimbri, bewoners van het Hercynische Woud, verdreven hadden, tevens de machtige Cherusci (Chérisy) uit de streek bij de Albis (Aa). Elders (De consulatu Stilichonis, I, 228) zegt hij dat Stilicho de macht van de Romeinen aan de Renus (Schelde) weer stevig gevestigd had, zodat de Romeinen ongestoord in het Hercynische Woud konden jagen en daar de heilige eikenbomen van de barbaarse godsdienst konden vellen. Weer elders schrijft hij (De bello Pollentino, 329 - 339), dat bij het Hercynische Woud de Sygambri (Cambrin), de Chatti (Katsberg) en de Cherusci (Chérisy) in onderwerping aan de Romeinen leven. De Divisio orbis terrarum (I, II) uit het begin van de 5e eeuw, laat Germania in het noorden grenzen aan het Hercynische Woud, in het zuiden aan de Renus (Schelde), in het westen aan de Oceaan (Atlantische Oceaan); in het oosten aan de Danuvius (Aisne). Met deze teksten, die beslist niet mank gaan aan onduidelijkheid, staat meer dan voldoende vast dat het Hercynische Woud in het noordwesten van Frankrijk begon en dat het met een wijde boog tot ver in Frankrijk doorliep. Hier moet men de stoplijn van Julius Caesar's opmars leggen, die immers volgens zijn eigen woorden juist hier door de wouden werd geblokkeerd. Dan heeft men tevens het juiste beloop van de "limes Germanicus" te pakken, en zal men zich er wel voor wachten op basis van de Peutinger-kaart, die niet van Nederland is, deze "limes Germanicus", aangelegd voor de verdediging van Gallië, in het midden van Nederland te leggen.

Het Hercynische Woud heeft geen relict achtergelaten in de vorm van een streeknaam of de naam van een bos. Wel zijn er enkele plaatsen aan te wijzen, wier namen vermoedelijk van Hercynia zijn afgeleid: Herzele ten noorden van Cassel; Hersin-Coupigny in de buurt van Lens; Ervillers in de omgeving van

Atrecht; Orchies ten noorden van Valenciennes; Hergnies ten noordoosten van Valenciennes; Arsenville in de omgeving van Atrecht en Hechies in Oise. Na de Romeinse periode komt de naam "Hercynia Silva" niet meer voor.

Nota 28-3

Moenus duidt de Madon aan in de departementen Vosges en Meurthe-et-Moselle, een zijrivier van de Moezel. De rivier wordt slechts een enkele maal genoemd zodat voor haar determinatie geen nadere gegevens beschikbaar zijn.

Nota 28-4

Helvetii zijn de bewoners van Helfaut, op 6 km zuidwest van St. Omaars. Hervelinghen bij Marquise en Elvelinghen hebben waarschijnlijk dezelfde afleiding. De Helvetes van Zwitserland waren een geheel andere, bovendien Gallische, stam. Doublures in plaats- en streeknamen waren er al in de Romeinse periode, soms ontstaan uit migratie van bevolkingsgroepen, meestal echter berustend op toeval zonder enig aanwijsbaar verband tussen de twee streken. Raetia en Dacia zijn de beste voorbeelden.

Nota 28-5

Boii zijn de bewoners van Boëseghem, op 4 km noordoost van Aire-sur-la-Lys, en/of Boeschepe, op 15 km oost van Cassel. Het is waarschijnlijk dat de naam van Bouin, op 4 km noordoost van Hesdin, verband houdt met deze stam.

Nota 28-6

Gallische volken. Men diene zich goed te realiseren, dat de plaatsen van deze stam in het gebied van de Morini liggen (Terwaan, St. Omaars, Boulogne), de stam die al ca. 54 vóór Chr. onderworpen en volledig geromaniseerd was. Tacitus vergist zich dus met zijn veronderstelling, dat deze stammen uit Gallia zijn gekomen en land van de Germanen in bezit hebben genomen. Het kan gedeeltelijk waar zijn geweest. Waarschijnlijker is echter, dat deze stammen zich bij de Germanen zijn gaan rekenen, en dat een verschuiving of migratie maar heel betrekkelijk is geweest. Overigens zegt Tacitus in de volgende zin, dat de naam van Bohemia al oud was. 't Was natuurlijk weer de zoveelste doublure, die de blik van de historici richting Tsjechoslowakije drong, zodat de Boii van Noord-Frankrijk met een stalen gezicht dáár werden neergezet.

Nota 28-7

Bohemia. De naam heeft ook geleid tot de plaatsnamen van Bohem, Bonham en Buneville bij St. Pol. Na de 4e eeuw is deze naam mét de stam verdwenen. De Ravennas uit de 7e eeuw spreekt al niet meer over de Boii of Bohemia.

Nota 28-8

Aravisci zijn de bewoners van Aire-sur-la-Lys, op 16 km zuidoost van St. Omaars. De namen van Arques vlakbij St. Omaars, Arsonville en Assonval houden waarschijnlijk verband met deze stam.

Nota 28-9

Osi zijn de bewoners van Oisy-le-Verger, op 25 km zuidoost van Atrecht. Deze lokalisatie wordt in hoofdstuk 43 bevestigd, waar de stam met zijn burens wordt genoemd. Een andere mogelijke afleiding kan men zien in de naam van Ochtezeele, op 5 km noordwest van Cassel, wat temeer aannemelijk is, omdat de klassieken bij herhaling schrijven dat stammen of delen van stammen van plaats verschoven.

Nota 28-10

Beide oevers: natuurlijk van de Renus (Schelde). Tussen Aire-sur-la-Lys en Ochtezeele liep een arm van de Schelde. Zie Nota 1-4.

Nota 28-11

De *Treveri* van Trier en de *Nervii* van Bavay waren door Caesar onderworpen en werden als delen van Gallia beschouwd. Zelf rekenden zij zich echter tot de Germanen.

Nota 28-12

Vangiones zijn de bewoners van Wannehain, op 15 km zuidoost van Rijsel. Deze interpretatie is te verkiezen boven die van Waudignies-Homage, op 18 km noordoost van Douai, al is geenszins uitgesloten dat de laatste naam eveneens van Vangiones is afgeleid. Wahagnies bij Rijsel en Wagnonlieu bij Atrecht hebben dezelfde afleiding.

Nota 28-13

Triboci zijn de bewoners van Troisvaux, op 3 km noord van St. Pol-sur-Ternoise. Een andere afleiding is Troisville bij Kamerijk.

Nota 28-14

Nemetes zijn de bewoners van Atrecht. Deze naam had meer op de stad zelf betrekking. De hele streek wordt meestal aangeduid met de naam van Atrebates. Waarom heeft niemand de zotheid ontdekt, die Tacitus zou hebben begaan (maar dat deed hij niet) wanneer hij deze plaats en deze stam op de oever van de Rijn zou hebben gelegd? Hij bedoelde dus niet de Rijn maar de Schelde. De naam Nemetes heeft geen andere aanwijsbare relicten achtergelaten: de naam Atrebates des te meer, daar deze heeft geleid tot de streeknaam Artois, die in tientallen plaatsen in de omgeving van Atrecht als achtervoegsel -en-Artois bewaard is gebleven.

Nota 28-15

Ubii zijn de bewoners van Aubigny-en-Artois, op 14 km noordoost van Atrecht, en/of Aubigny-au-Bac, op 11 km noordwest van Kamerijk. Buiten deze twee zijn er in Frankrijk tientallen plaatsen Aubigny, die volgens de etymologen afgeleid zijn van de grondvorm Albis (wit).

Nota 28-16

Agrippinenses. Ca. 38 vóór Chr. trokken de Ubii over de Renus (Schelde) en stichtten zij de latere Romeinse kolonie Agrippina. Na de nieuwe inzichten over de Peutinger-kaart blijkt dit helemaal niet Keulen te zijn geweest doch Avesnes-sur-Helpe. Zie "Ontspoorde historie" (Breda 1992) en de komende publicaties over de Peutinger-kaart en het Itinerarium Antonini, waarin afdoende bewezen wordt dat Avesnes-sur-Helpe de juiste determinatie is. Met Keulen heeft zich ongeveer dezelfde dubblure voorgedaan als met Nijmegen. Daar Tacitus in zijn "Germania" met geen woord over Duitsland rept en zijn Renus altijd Schelde betekent, is Keulen volledig uitgesloten.

Het verhaal der stichting van Colonia Agrippina geeft Tacitus in zijn Annales (XII, 27). Keizer Claudius huwde in 49 na Chr. met zijn nicht Agrippina Minor of de Jongere, dochter van Germanicus. In 50 haalde zij de keizer over om haar zoon Lucius Domitius Nero, geboren uit haar vroeger huwelijk, te adopteren en deze voor de opvolging aan te wijzen met voorbijgaan van Claudius' eigen zoon Britannicus. Dan schrijft Tacitus: "Maar Agrippina, die haar macht ook tegenover de geallieerde volken wilde tonen, kreeg van de keizer gedaan, dat veteranen werden gezonden om een kolonie te stichten in de stad van de Ubii, waar zij geboren was, en dat deze een titel met haar eigen naam zou krijgen. Het toeval had gewild dat, toen dit volk de Renus (Schelde) overstak, het haar grootvader Agrippa was geweest, die hen in onze alliantie opnam." Claudia Agrippina Augusta is geboren in 15 na Chr., welk jaartal het absoluut onaanneemelijk maakt dat deze geboorte in Keulen heeft plaatsgehad. Het andere feit is nog meer afdoende. De Ubii werden door haar grootvader op hun nieuwe situs ontvangen, welk feit men algemeen ca. 38 vóór Chr. plaatst, wat definitief uitsluit dat Keulen hun nieuwe plaats van vestiging was. In Keulen zijn opschriften gevonden met de letters CCAA, wat wordt vertaald met: Colonia Claudia Ara Agrippinensis. Na de mededeling van Tacitus over de Agri Decumates (zie Nota 29-5) kan de lezing van dit opschrift best juist zijn, maar dan moet zij in een heel ander licht worden beschouwd. Het voorkomen van het woord "Ara" (uitwijkplaats, toevluchtsoord) geeft al een sterke aanwijzing in welke richting men moet gaan zoeken.

Nota 28-17

Om deze te verdedigen. De nieuwe "limes Germanicus" liep helemaal niet van de Nederlandse kust langs de Rijn over Keulen, Bonn en Mainz, doch van boven Boulogne over Wervik, Atrecht, Doornik, Bavay naar Straatsburg. Hij komt zeer juist en zeer gedetailleerd tevoorschijn in de wegen van de Peutinger-kaart en het Itinerarium Antonini (publicatie in voorbereiding). Het beeld, dat deze wegen geven over het Romeinse rijk in het noordwesten van Frankrijk, is uit de 4e eeuw. Het wijkt nauwelijks af van het beeld, dat Tacitus

van Germania geeft, en evenmin veel van de Ravennas uit de 7e eeuw, op voorwaarde dat men de stammen en plaatsen dáár situeert waar de schrijvers ze bedoeld hebben. Renus (Schelde) is hier het metselaarstouw, waarmee dat beeld moet worden opgetrokken, tevens het schietlood om het oost en west op de juiste manier af te peilen.

Nota 28-18 *Nadere bemerking*

Het is opvallend dat Tacitus in zijn boek "Germania" nergens spreekt over de twee grote delen van het land, die in zijn tijd ook bestuurlijke eenheden waren, namelijk Germania Superior en Germania Inferior. Overigens blijkt aan de hand van de stammen en plaatsen, die hij noemt, dat hij het hoofddaccent van Germania in Frans-Vlaanderen legt, derhalve in Germania Inferior, en dat hij nauwelijks iets verhaalt over Germania Superior, waarvan zijn tijdgenoot Ptolemeus zulke uitvoerige berichten geeft (publicatie volgt t.z.t.). Het onderscheid tussen de Germaanse en de Romeinse gebieden blijft bij Tacitus ook in het vage, al laat hij duidelijk merken welke stammen nog niet onder de volledige heerschappij van de Romeinen stonden. Over het "Grote Germania", zo indringend door Ptolemeus beschreven, rept hij ook met geen woord. Zijn gezichtseinder op Germania eindigt bij de Suevi uit de omgeving van Kortrijk, terwijl Ptolemeus nog een eind verder gaat, zowel naar het noorden als naar het oosten. Toch kan hoofdstuk 28 in een andere zin worden opgevat, en bedoelde Tacitus met de Helvetii misschien de bewoners uit het noorden van Zwitserland, met de Boii de stam uit Germania, die zich in hun buurt had willen vestigen maar welke migratie niet gelukt schijnt te zijn. Dat hij de Helvetii in verband brengt met het Hercynische Woud is vreemd (misschien afkomstig van Strabo die dit woud met de Donau in verband brengt) en in tegenspraak met hoofdstuk 30 waar hij het woud beter situeert. De Aravisci van Pannonia blijven een duistere zaak. Even opmerkelijk is dat hij direct daarna spreekt over de Treveri van Trier en de Nervii van Bavay. De Vangiones (van Wangen), de Triboci (Elzas) en de Nemetes (Nambenheim) zijn eveneens in de Elzas aan te wijzen en dan betekent Renus de Rijn. Hiervan behoeft men niet op te kijken, daar ook andere schrijvers Renus in de twee betekenissen gebruiken. Maar dan keert Tacitus weer naar de Schelde terug met zijn verhaal over de Ubii van Agrippina, welke plaats als Avesnes-sur-Helpe moet worden opgevat. We moeten rekening houden met verplaatsingen van stammen, waardoor ook weer dubblures van plaatsnamen ontstonden. In afwachting van nadere opheldering van deze wat warrige tekst in hoofdstuk 28 handhaaf ik voorlopig de eerst gegeven interpretaties, temeer omdat het vermoeden bestaat dat een kopiist uit de 15e eeuw met namen heeft geknutseld.

Hoofdstuk 29. Bataven en Mattiacen

Onder al deze volken blinken de Batavi (29-1) uit in dapperheid. Zij bewonen niet een groot gebied van de oever, maar een eiland van de Rhenus (Schelde).

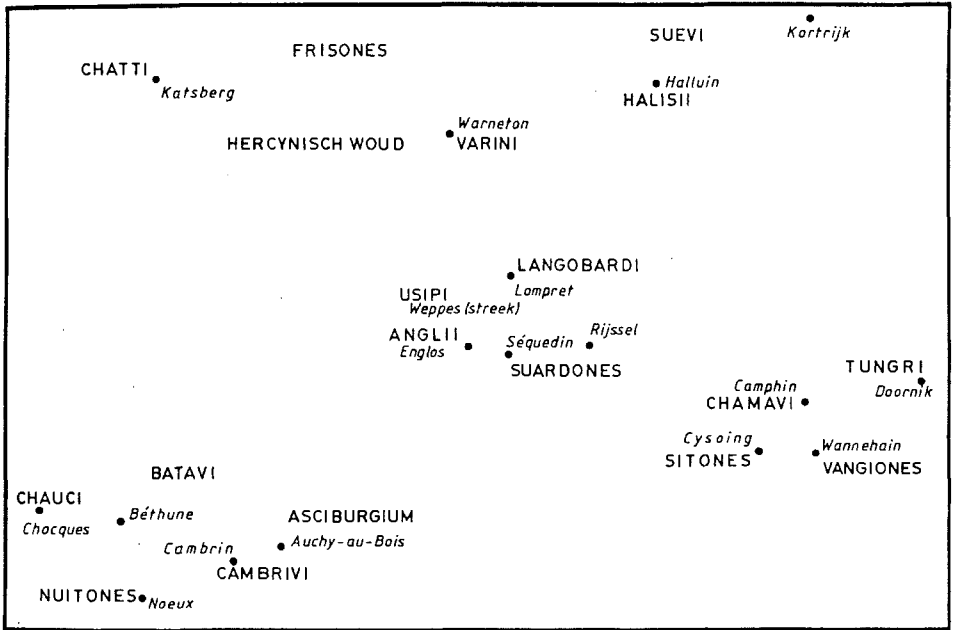
Zij behoorden vroeger tot de stam der Chatti (Katsberg), maar ten gevolge van interne twisten hadden zij zich daar gevestigd, waar zij een deel van het Romeinse rijk werden (namelijk vlak tegen Gallië aan). Zij bewaren de eer en het voorrecht van een oude alliantie (29-2). Zij ondergaan niet de schande van belastingen en de ontvangers vallen hen niet lastig. Vrijgesteld van lasten en contributies en slechts bestemd voor gevechtsacties, worden zij, als het ware een aanvals- en verdedigingswapen, voor oorlogen in reserve gehouden. In dezelfde afhankelijkheidsverhouding verkeert het volk van de Mattiaci (29-3), want de grootheid van het Romeinse volk heeft tot aan de overkant van de Rhenus (Schelde), ver over de oude grenzen (29-4), de eerbied voor het rijk uitgedragen. Hun woningen en hun land bevinden zich op de oever; hun geest en hun hart zijn aan ons verknocht. Overigens zijn zij gelijk aan de Batavi (Béthune), maar door de bodemgesteldheid en het klimaat van hun land hebben zij een nog grotere vurigheid gekregen.

Onder de volken van Germania mogen we hen niet tellen, die zich hebben gevestigd aan de overzijde van de Rhenus (Schelde) en de Danuvius (Aisne) en daar de "Agri Decumates" bezetten. Het schuim van Gallia, en allen die de miserie tot dit waagstuk had gedwongen, hebben een land ingenomen waarvan het bezit onzeker was. Daarna heeft men een grensweg aangelegd, hier en daar enige legioenen gelegerd, en zo zijn zij een vooruitgeschoven punt van het rijk en deel van een provincie geworden (29-5).

Nota 29-1

Batavi duidt op de bewoners van Béthune, op 30 km zuidwest van Rijsel en op 28 km noordoost van Atrecht. Een tweede hoofdplaats van de Bataven was Lugdunum Batavorum (Leulinghen), op 2 km noordoost van Marquise ten oosten van Boulogne, welke lokalisatie door de Peutinger-kaart en het Itinerarium Antonini afdoende wordt bewezen. Geen van de twee "hoofdsteden" van de Bataven is ooit in Nederland gevonden, noch naamkundig noch archeologisch. Omdat Oppidum Batavorum toevallig niet op de Peutinger-kaart staat (daar vindt men alleen het opschrift "Patavia"), konden de fantasten deze plaats gelijkstellen met Nijmegen, wat door Smetius (17e eeuw) uit de duim werd gezogen en sindsdien als evangelie bleef verkondigd. Toch blijkt uit niets van de Romeins-inheemse vondsten te Nijmegen dat dit gebied mag gelden als het Bataafse stamland. (Evenmin trouwens is iets uit de tijd van Karel de Grote aantoonbaar.) De bronnen zeggen nergens, dat Oppidum Batavorum identiek is met Noviomagus. Integendeel: bij de wegen van de Peutinger-kaart en het Itinerarium Antonini kunnen we straks constateren dat de naam Noviomagus in het Germaanse deel van het Romeinse rijk geen enkele maal voorkomt.

Tacitus zegt dat deze stam slechts een klein deel van de oever van de Rhenus (Schelde) bezette, wat juist is wanneer we zien dat de Bataven dáár door andere met name genoemde stammen werden begrensd. Dit detail klopt in Nederland al helemaal niet. Naar het zuiden en westen strekte de Batua zich veel verder uit, ook weer, zoals we reeds enkele malen signaleerden, doorheen en over de gebieden van andere stammen, wat nogmaals bewijst dat de Germaanse stammen zeer gemengd door elkaar heen woonden, al hadden de Bataven hun hoofdplaats te Béthune, hun tweede plaats te Leulinghen

Kaart II *De juiste reconstructie van "Germania"; de omgeving van Rijsel (Lille).*

Het is opmerkelijk dat geen plaatsen en stammen worden genoemd op de blanco band tussen Béthune en Rijsel, waar een brede tak van de Renus (Schelde) zijn weg had naar het Flevum (of Almere) en de (Atlantische) Oceaan.

Bron: *De Ware Kijk Op... Deel I*, p. 17.

(Lugdunum) vlakbij de kust. Dit is niet uniek, daar het ook in andere gevallen en met andere stammen is aan te wijzen. Uit de vroegmiddeleeuwse bronnen blijkt een nog grotere verspreiding van het begrip Batua dan in de Romeinse periode.

In "De Ware Kijk Op... Deel I" (p. 239 e.v.) heb ik alle plaatsnamen uit de Batua of verband houdend met de Batua verzameld. Het zijn er meer dan 500, waarvan geen enkele in Nederland ligt. Dit bevestigt Tacitus op spectaculaire wijze. Zijn "Germania" toont immers aan, dat hij de Bataven "onder al deze volken" uit het noorden van Frankrijk rangschikt. Dat waren die van Wannehain, van Troisvaux, van Atrecht en van Aubigny, mooi gegroepeerd rondom Béthune.

Nota 29-2

Oude alliantie. Het verbond tussen Romeinen en Bataven dateert al uit de tijd van Julius Caesar, derhalve ca. 53 vóór Chr., toen Nederland voor de Romeinen nog een eeuw veraf lag. Ergo kunnen die Bataven niet in Nederland hebben gezeten. In 54 vóór Chr. zette Caesar een expeditie op tegen Engeland, waarvan hij de basis legde in het Eiland van de Bataven, een tweede metafysische onmogelijkheid dat dit de Betuwe kan zijn geweest. In een toespraak tijdens de opstand zegt Julius Civilis, dat de Bataven de Romeinen geholpen hadden bij het overwinnen van Gallische stammen. Hoe dat in zijn werk is gegaan door een niet-bevolkte Betuwe, laten de historici maar in het ongewisse. De Bataven zaten van de eerste eeuw vóór Chr. tot ver in de 5e eeuw met grote contingents in de Romeinse legers. Praktisch overal in het Romeinse rijk vindt men sporen van Bataven. Het is dan ook pure fantasie wat de Nederlandse historici en archeologen blijven doen: het loochenen van de klassieke schrijvers, die hun opvattingen over Bataven in de Betuwe zeer duidelijk als onwaar bewijzen. Het loochenen van meer dan 500 plaatsnamen uit de Franse Batua komt daar nog eens bij.

Nota 29-3

Mattiaci moet hier waarschijnlijk als Wattiaci gelezen worden, de bewoners van Watten, op 10 km noordwest van St. Omaars, op de oever van het vroegere Flevum of Almere. Recent archeologisch onderzoek heeft hier Gallische, Romeinse en vroegmiddeleeuwse nederzettingen van een frappante historische continuïteit aangetoond. Overigens was er ook een stam van Mattiaci, de bewoners van Mastaing, op 17 km zuidwest van Valenciennes, maar aangezien deze plaats op enige afstand van de Renus (Schelde) ligt, kan zij in deze tekst niet bedoeld zijn. De kroniekschrijver van Watten uit de 11e eeuw zegt bovendien, dat de naam Watten rechtstreeks van Batavi is afgeleid. In andere teksten, waar Mattiaci staat, kan zonder bezwaar Mastaing geïnterpreteerd worden.

Nota 29-4

Ver over de oude grenzen. Hiermee bedoelt Tacitus de noordgrens van Gallia, tot waar de veroveringen van Caesar hadden gereikt. Aan die grens is lange tijd niets veranderd. Pas enkele jaren vóór Chr. begon Drusus in Germania door te dringen, niet eens met de bedoeling om nog meer land te veroveren doch

om daar een betere linie te leggen voor de verdediging van Gallia, zoals de bronnen uitdrukkelijk zeggen. Die expansie begon met de onderwerping van de Fresones, niet omdat deze het sterkste volk in het noorden van Frans-Vlaanderen waren, maar omdat zij een gebied bezetten dat Drusus voor zijn strategie nodig had. Daarna zijn andere expansies gevolgd, wat echter, zegt Tacitus in hoofdstuk 37 met spijt, niet heeft geleid tot een definitieve onderwerping van de Germanen. Hier kan Tacitus zich alleen beroemen op het feit, dat de Romeinen uiteindelijk toch de Renus (Schelde) waren overgetrokken, wat Julius Caesar niet was gelukt.

Nota 29-5

Agri Decumates. Deze term heeft men altijd verkeerd verstaan en vertaald als "tiendplichtige landen", wat al onjuist is vanwege het blote feit, dat de Romeinen het instituut van de tienden niet kenden. Dit was weliswaar een oud begrip, reeds uit het Oude Testament bij de joden bekend en in gebruik. De westerse roomse Kerk kende het aanvankelijk niet, en pas later door en onder Karel de Grote is het hier ingevoerd. "Agri Decumates" betekent simpelweg: de drooggevalle gronden. Decumates is niet afgeleid van decimus - tien of tiende, maar van cumatilis, verwant met het Griekse kuma, dat letterlijk een waterblauw of zeegroen kleed betekent. "De-" is in het Latijn een normaal voorvoegsel om een ontkenning of het tegenovergestelde uit te drukken. Bijvoorbeeld: "struere" is bouwen, "destruere" is afbreken. Het gebruik van zo'n woord, ontleend aan de dichters taal, past geheel bij Tacitus.

Mijn herziening van het gangbare beeld van Romeins Vlaanderen, Nederland en Duitsland langs de Rijn heb ik derhalve niet uit de duim gezogen. Tacitus bevestigt haar met klare woorden. In de eerste eeuw vóór Chr. was een groot deel van westelijk Europa door een transgressie overstroomd. Dit verklaart ook, waarom Julius Caesar niet in België, Duitsland en Nederland is doorgedrongen. In feite zou hij dit alleen hebben kunnen doen tussen Doornik en Avesnes-sur-Helpe, en daar zat toevallig het sterke volk van de Sueven, bovendien beschermd door vrijwel ondoordringbare wouden, wat Caesar zelf zegt. Tegen het einde van de eeuw vóór Chr. begon een regressie, het zich terugtrekken van de zee, wat zich in de eerste eeuw voortzette, zodat een groot gebied ten noorden van de Schelde droog kwam te liggen. Ambtshalve, om zo te zeggen, hadden de Romeinen niet de minste belangstelling voor deze vlakte die de Ravennas uit de 7e eeuw nog een woestijn noemt. Het schuim van Gallia, zegt Tacitus, derhalve lieden die om de een of andere reden de benen moesten nemen, trok daar naar toe. Blijkens de gevonden inscripties waren daar veel veteranen bij, die na afdanking geen bestaan meer konden vinden in Gallia. Zet men deze "vlucht", want dit was het onmiskenbaar, rond het jaar 50, dan wordt het motief nog duidelijker. Toen immers hadden in Gallia en Germania ernstige woelingen onder de legioenen geheerst. Dit beeld klopt perfect met de resultaten van de opgravingen. Immers, zowel in Duitsland als in Nederland beginnen dan de sporen van de Romeinen. De laatste jaren probeert men wel dit tijdstip naar het begin van de eerste eeuw en zelfs naar het einde van de eeuw vóór Chr. te dringen, ook al spreekt de archeologie dat ten stelligste tegen. De Nederlandse archeologen zitten namelijk met het onoplosbare probleem dat de Friezen en Bataven allang tot zeer lang tevoren in contact met de Romeinen

stonden. De Romeinen legden er wel één weg aan (daar gaan de vier wegen van de Peutinger-kaart!) en zetten er af en toe een legioen neer, wat ook weer bevestigd wordt door de voortdurend wisselende legioenen en kampementen in Nijmegen en Xanten. Dat gebied werd daarna als een provincie van Rome beschouwd, maar het had niet eens een naam. Tacitus zegt met nadruk, dat het niet onder Germania gerekend werd, zodat het ook gedaan is met de fabel van Nederland als hoofdbestanddeel van Germania Inferior, dat warempel Boulogne als hoofdstad had.

Omstreeks 250 na Chr. keerde de zee terug, zodat het grootste deel van de Agri Decumates verloren ging en alle land beneden ca. 5 m plus N.A.P. verdween. De archeologie bevestigt dit tot in detail, niet alleen in Nederland, maar ook in Noord-Frankrijk, Vlaanderen en Duitsland. De transgressies zijn niet beperkt gebleven tot een smalle strook langs de kust, maar drongen ver in het vasteland door. Een mooi criterium om de transgressies grosso modo te onderkennen, vormen de uitgestrekte veengebieden in Vlaanderen en Nederland, die alle gevormd zijn tussen de 3e en de 10e eeuw. Laat u geen moment meer wijsmaken, dat deze uit de ijstijd of de prehistorie zouden stammen.

Hoofdstuk 30. Chatti

Nog verder weg begint vanaf het Hercynische Woud (Katsberg) het gebied van de Chatti (30-1). Hun land is minder uitgestrekt en minder moerassig dan dat van de overige staten waarover Germania zich uitstrekt. De heuvels zetten zich verder voort en worden breder, en in dezelfde beweging vergezelt het Hercynische Woud (Katsberg) de Chatti (Katsberg) en hun kinderen om hen tenslotte te verlaten. Zij zijn flink van lichaam, beweeglijk in de ledematen, hebben een dreigend aanzien en een nog grotere geestkracht (30-2). Zij tonen, tenminste voor Germanen, veel inzicht en bedrevenheid. Als aanvoerders nemen zij uitverkoren mannen; zij volgen de aanvoerders; bewaren de rangen; onderkennen de goede kansen; stellen de aanvallen desnoods uit; weten de dag te besteden om zich in de nacht beter te verdedigen; houden de kans voor onzeker; de moed voor zeker. Kortom: wat zeer zeldzaam is en wat alleen aan de Romeinse discipline geschonken leek te zijn, zij verwachten meer van de aanvoerder dan van het leger. Hun gehele kracht ligt in de infanterie, die zij naast de wapens nog voorzien van ijzeren werktuigen en andere voorzieningen. Andere volken ziet men ten strijde gaan, de Chatti (Katsberg) trekken ten oorlog! Er vinden zelden plotse uitvallen en geïmproviseerde aanvallen plaats. Het is de taak van de cavalerie om een vlugge overwinning te forceren en dan snel te verdwijnen. Snelheid is een verwante van de vrees (30-3), en traagheid ligt dichterbij vastberadenheid.

Nota 30-1

Chatti waren de bewoners van Katsberg (Frans: Mont des Cats), op 13 km oost van Cassel. Andere afleidingen van de naam zijn: Catove, Caffiers en Catorive in Pas-de-Calais. De Chatti bewoonden natuurlijk een streek. In de brede omgeving van de Katsberg is hun naam in toponiemen bewaard gebleven, o.a.:

Kattestraat, een weg van Godewaersvelde naar Watou (B.); hoeve De Katteman, bij Watou-Abele; Cattebeke, een beekje bij Abele en een ander bij Roesbrugge-Haringe; Kattehouck bij Zegherscappel. Sommigen menen zelfs dat de naam van Cassel oorspronkelijk niet Castellum doch Cathletum kan zijn geweest, temeer omdat in de 11e eeuw nog de familienaam "de Castleto" in de streek voorkomt.

Nota 30-2

Het lijkt erop, dat Tacitus 'n tiental eeuwen "avant la lettre" de "Vlaamse Leeuw" aan het beschrijven is.

Nota 30-3

Verwante van de vrees. Tacitus spreekt niet denigrerend over deze tactiek. Hij wil integendeel zeggen dat de snelheid van een aanval ook voortkomt uit de vrees dat bij een langzame en aarzelende aanval de partij verloren wordt. Het blijkt ook uit zijn volgende halfzin.

Hoofdstuk 31. Chatti en hun uiterlijk

Wat bij de andere Germaanse volken een grote uitzondering is en slechts bij deze of gene voorkomt, is bij de Chatti (Katsberg) een algemeen aanvaarde regel. Zo vlug zij tot de mannelijke leeftijd gekomen zijn, laten zij haren en baard groeien, en pas na een vijand gedood te hebben, besteden zij meer aandacht aan hun gezicht. Boven de bloedbevlekte wapenbuit maken zij hun voorhoofd vrij. Zo menen zij eindelijk de prijs van hun geboorte betaald te hebben en hun vaderland en ouders waardig te zijn. De lafaards en bloodaards behouden hun haveloze uiterlijk. De dappersten dragen bovendien een ijzeren ring als een keten (wat bij dit volk als een schande wordt beschouwd), totdat zij zich hiervan mogen bevrijden door de dood van een vijand. Veel Chatti (Katsberg) stellen er prijs op zo te verschijnen; zij vergrijzen zelfs met dit kenteken, en vestigen de aandacht op zich van vriend en vijand. Aan hen komt het toe alle gevechten te beginnen; zij vormen altijd de eerste linie, een wonderlijk gezicht. Zelfs in tijden van vrede nemen zij geen zachtere of menselijker houding aan. Niemand van hen bezit een huis of enig land; zij bekommeren zich nergens om. Zij komen om voedsel bij de een of de ander, teren op de goederen van anderen en verachten eigen bezit, totdat een bloedeloze ouderdom hen ongeschikt maakt voor een zo rauw bestaan.

Hoofdstuk 32. *Usipi en Tencteri*

Vlak naast de Chatti (Katsberg), waar de Renus (Schelde) reeds een vaste bedding heeft en een voldoende grens vormt, leven de Usipi (32-1) en de Tencteri (32-2). Boven de gewone roem als krijgers, gemeen aan alle Germanen, munten de Tencteri (Ennetières) uit door hun kennis van de cavalerie. De Chatti (Katsberg) hebben niet méér roem behaald met hun infanterie dan de Tencteri (Ennetières) met hun cavalerie. De voorvaders hadden deze traditie gesticht; hun opvolgers zetten ze voort. Voor de kinderen is het paardrijden een spel; de jongelieden meten er hun krachten mee, en de grijsaards volharden erin. De paarden staan gelijk met de slaven, de huisgoden en de rechten van successie. Niet de oudste zoon ontvangt deze, doch de beste en felste in de strijd.

Nota 32-1

Usipi zijn de bewoners van Weppes, een streek vlakbij ten westen van Rijsel, waar de oude stamnaam in enige plaatsnamen is achtergebleven: Ennetières-en-Weppes; Radinghen-en-Weppes; Fournes-en-Weppes; Sainghin-en-Weppes. Dit vormt een der mooiste voorbeelden, hoe na 20 eeuwen de plaats van een Germaanse stam nog door een streeknaam wordt vastgehouden.

Nota 32-2

Tencteri zouden de bewoners kunnen zijn van Tangry, op 10 km noord van St. Pol-sur-Ternoise, of Tingry, op 16 km zuidoost van Boulogne. Vermoedelijk hebben Tincques bij Atrecht en Tirghen bij Hesdin dezelfde afleiding. Maar omdat Caesar ca. 50 vóór Chr. verhaalt dat deze stam door de Suevi (omgeving Kortrijk) verdreven was en daarna op verschillende plaatsen verbleef, moet de naam primair in verband worden gebracht met Ennetières, op 8 km west van Rijsel, temeer omdat de Tencteri dikwijls samen met de Usipi worden genoemd.

Hoofdstuk 33. *Bructeri, Chamavi en Angrivarii*

Naast de Tencteri (Ennetières) woonden voorheen de Bructeri (33-1). Men vertelt dat er nu de Chamavi (33-2) en de Angrivarii (33-3) verblijven, nadat zij de Bructeri (Broxeele) verdreven en bijna uitgemoord hadden door een samenzwering van de nabuurvolken. Dit werd hetzij veroorzaakt door de haat over hun hoogmoed óf de zucht naar buit en misschien, ten opzichte van ons (de Romeinen) door enig gunstig lot van de goden, want zij hebben ons niet eens het schouwspel van de strijd gegund. Meer dan 60.000 zijn gevallen, niet door de slagen en de wapens van de Romeinen maar, wat nog machtiger is, voor hun plezier en tot voldoening aan hun ogen. Moge zij voortduren, zoniet liefde jegens ons, dan wel deze haat tussen de volken onderling, want de lotgevallen van het rijk kunnen geen mooier geschenk krijgen dan de tweedracht onder zijn vijanden (33-4).

Nota 33-1

Bructeri zijn de bewoners van Broxeele, op 10 km noordwest van Cassel. Andere afleidingen van de stamnaam zijn: Brouxolles, Le Breucq, Brucquedalle, Le Brucquebert en Brucham.

Nota 33-2

Chamavi zijn de bewoners van Camphin-en-Carembault, op 15 km noordoost van Lens, en Camphin-en-Pavèle, op 14 km zuidoost van Rijsel.

Nota 33-3

Angrivarii zijn de bewoners van Angres, op 6 km zuidwest van Lens. Andere afleidingen van de naam zijn: Agnières, deel van Noeux-les-Mines, op 5 km zuidoost van Béthune, en Agnières, op 14 km noordoost van Atrecht. Men moet zich met verbijstering afvragen, waarom "Germania" van Tacitus aan de Universiteit van Rijsel ongelezen literatuur is, daar de plaatsnamen uit zijn werk bij Rijsel voor het oprapen liggen.

Nota 33-4

Hier is Tacitus kwaadaardig en cynisch. Hij verkneukelt zich in de onenigheid van de Germanen en hoopt dat zij elkaar afslachten. Het verraadt wel de bittere wrok van de Romeinen, dat zij de Germanen niet op de knieën gekregen hebben. Maar 't is een burger van het grote Romeinse rijk niet waardig om zo te reageren op de "Pax Romana", die de laatste keizers ten opzichte van Germania als politiek hadden gevoerd, zelfs als hij het hiermee niet eens was en liever had gezien dat de Germanen in de pan waren gehakt om hun land volledig in te lijven zoals met Gallia was gebeurd. Dit verklaart ook, dat en waarom, tegen het einde van het Romeins imperium het verdrijven van de Romeinen juist in het noorden van Frankrijk is begonnen.

Hoofdstuk 34. Dulgubini, Chasuarii en Frisii

In de rug van de Angrivarii (Angres) en de Chamavi (Camphin) vormen de Dulgubini (34-1) en de Chasuarii (34-2) de grens, evenals nog andere minder bekende volken. Aan de voorzijde wonen de Frisii (34-3). Men onderscheidt, al naar gelang hun kracht, de Grote en de Kleine Frisii (34-4). Beide volken bezetten het land tot aan de Oceaan (Atlantische Oceaan) naast de Rhenus (Schelde), bovendien wonen zij rondom enorme meren, die door de vloten van de Romeinen bevaren zijn (34-5).

Deze Oceaan (Atlantische Oceaan) hebben wij gepoogd te bedwingen. Men zegt ook, dat er nog de Kolommen van Hercules (34-6) bestaan, ofwel omdat Hercules er is geweest, ofwel omdat wat daar voor machtigs aanwezig is, aan zijn glorie wordt toegeschreven. Er leeft ook nog de herinnering aan de stoutmoedigheid van Drusus Germanicus (34-7), maar de Oceaan (Atlantische

Oceaan) stelde hem de grens evenals aan Hercules. Sindsdien heeft niemand meer een poging gewaagd. Ten aanzien van de bedoelingen der goden heeft men het vromer en eerbiediger geacht deze maar te gelóven en niet te willen doorgronden.

Nota 34-1

Dulgubini zijn de bewoners van Doulieu, op 7 km noordwest van Merville. Neemt men de woorden van Tacitus strikt op, namelijk dat deze stam "in de rug" van de Angrivarii zat, dan komt Douchy-les-Mines eerder in aanmerking, op 10 km zuidwest van Valenciennes. Andere mogelijke afleidingen zijn: Douchy-lès- Avette, op 14 km zuidwest van Atrecht; Doulens, op 24 km zuid van St. Pol-sur-Ternoise.

Nota 34-2

Chasuarii zijn de bewoners van Quesnoy-sur-Deûle, op 10 km noordwest van Rijsel. De naam Quesnoy komt verschillende malen in de streek voor. Dezelfde afleiding heeft Guesnain, op 5 km zuidoost van Douai.

Nota 34-3

Frisii hebben niet één doch een twintigtal plaatsnamen achtergelaten, zodat het niet mogelijk is hen aan een bepaalde hoofdstad vast te knopen. In Frans-Vlaanderen liggen de volgende afleidingen van Fries:

Fersingham, voorheen Frisinghem, op 8 km zuidwest van St. Omaars. Festibert, voorheen Fristubert, op 7 km noordoost van Béthune.

Frescôte, leengoed in de gemeente Campagne-les-Hesdin, op 12 km zuidoost van Montreuil.

Frémicourt, voorheen Friesmecourt, op 21 km zuidoost van Atrecht.

Frésicourt, leengoed in de gemeente Nempont-Saint-Firmin, op 12 km zuidwest van Montreuil.

Fresne, leengoed in de gemeente Crémarest, op 12 km zuidoost van Boulogne.

Fresne, leengoed in de gemeente Inchy-en-Artois, op 12 km west van Kamerijk.

Fresne, leengoed in de gemeente Landrethun-les-Ardres, op 3 km zuidwest van Ardres.

Fresne, gehucht en oude wijk in de gemeente Lillers, op 12 km noordwest van Béthune.

Fresnes-sur-Escaut, op 9 km noordoost van Valenciennes.

Fresnes-lès-Montauban, op 12 km noordoost van Atrecht.

Fresnicourt-le-Dolmen, op 18 km noordwest van Atrecht.

Fresnoie, gehucht van de gemeente Mont-Saint-Eloi, op 9 km noordwest van Atrecht.

Fresnoy, op 14 km west van St. Pol-sur-Ternoise.

Fresnoy-en-Gohelle, op 12 km noordoost van Atrecht

Fresnoy, gehucht in de gemeente Alincthun, op 13 km oost van Boulogne.

Fresnoy, leengoed en gehucht in de gemeente Loison-sous-Lens, op 3 km noordoost van Lens.

Fresnoy, leengoed en gehucht in de gemeente Neuvireuil, op 12 km noordoost van Atrecht.

Fresnoy, gehucht in de gemeente Veil-Hesdin, op 17 km zuidwest van St. Pol.

Fresnoy, leengoed in de gemeente Wirwignes, op 12 km zuidoost van Boulogne.

Fressain, op 12 km zuidoost van Douai.

Fresse, leengoed en gehucht in de gemeente Camblain-Châtelain, op 14 km zuidwest van Béthune.

Fressins, op 9 km noordwest van Kamerijk.

Fressin, op 8 km noord van Hesdin.

Fressinghe, land en hoofdmanschap in de gemeente Eperlecques, op 9 km noordwest van St. Omaars.

Fréwillers, voorheen Friesvilla, op 21 km noordwest van Atrecht.

Frévin-Capelle, op 12 km noordwest van Atrecht.

Frissinghe, gehucht van de gemeente Lottinghen, op 12 km zuid oost van Boulogne.

In Frans-Vlaanderen liggen 20 plaatsnamen en toponiemen, van Frisia en de Friezen afgeleid, oude namen die allang vóór de 10e eeuw bestonden. Hoe zouden die daar in hemelsnaam door en van de Nederlandse Friezen terecht kunnen zijn gekomen? Zoekt men in Nederland naar soortgelijke Friezenamen, dan vindt men er welgeteld twee: Vries in Drenthe en Vrieschelo in Groningen, beide van ná de elfde eeuw. In feite is er geen enkele, daar de Nederlandse naamkundigen deze twee niet eens van Fries durven afleiden. Het wordt de hoogste tijd dat Friesland zijn knuffelen met doorzichtige fabels achterwege laat en eindelijk de ruim 2500 historische en naamkundige feiten recht in de ogen kijkt, die bewijzen dat het met fabels pronkt. "Mooie verhaaltjes" zijn het niet eens, daar ze aan alle kanten van miserie klepperen als het skelet van een spook.

Maar over zaken, die van geen kant kloppen, zwijgen de Friese historici in alle talen, zelfs in het Fries! Daar is allereerst het feit, dat Drusus in 12 vóór Chr. de Friezen bedwong, toen honderden kilometers in de omtrek van Friesland nog geen Romein te bekennen was. De Friese historici durven het niet te zeggen, doch de enig mogelijke conclusie is dat Drusus, stadhouder van Gallia, generaal was van het eerste parachutistenregiment ter wereld. Onmiddellijk daarna begon Drusus met de aanleg van een linie forten vanaf Boulogne tot Novesium (Feignies). 't Waren dus geen parachutisten doch genietroepen met zwaar materieel, die beslist niet even, nota bene met een troep van 20.000 gevangenen Germanen!, op oefening trokken naar het Nederlandse Friesland alvorens hun werk te Boulogne te beginnen.

Was deze lokalisatie in Friesland al complete waanzin, wat daarop volgde is nog erger. Nooit is een redelijke verklaring gegeven van het voor Friesland dodelijke feit, dat alle veldslagen van de Pepijnen en de Merovingers tegen de Friezen in het noordwesten van Frankrijk hebben plaatsgevonden. De veldslagen, uitvoerig in de kronieken beschreven, zijn:

1. Karei Martel versloeg de Friezen in 687 bij Dorestadam (Audruicq).
2. Karel Martel streed in 695 opnieuw tegen hen bij het Carbonarisch Woud

- en bij Dorestadum (Audruicq). Wil men Dorestadum nog in Nederland houden, dan gaat die vlieger beslist niet op voor het Carbonarish Woud.
3. In 714 volgde een nieuwe slag op een niet genoemde plaats. Blijkens de kalender van St. Willibrord was dit bij Cocia (Coyecques), op 7 km zuidwest van Terwaan.
 4. Karel Martel versloeg de Friezen opnieuw in 717 bij Amblava (Ambleteuse) ten noorden van Boulogne, en Inchy-en-Artois, op 12 km west van Kamerijk.
 5. De volgende en vrijwel beslissende slag vond in 734 plaats bij de rivier de Burdina (de Bourre) in de omgeving van Hazebroek, dezelfde streek waar St. Bonifatius de dood vond.
 6. In 747 kwamen de Friezen weer in opstand, samen met de Winidi van Winnezele bij Cassel.

Dus, als ik de zaak goed begrijp, willen de Friezen en ook de Nederlandse historici staande houden, dat de Friezen elke keer dat zij door de Pepijnen werden aangevallen, zich met z'n allen bijeenpakten om in Noord-Frankrijk verstopper-tje te gaan spelen, waar Karel Martel en Pepijn hen toch achter de bomen vonden. Deze feiten negeren ergo loochenen, is geen wetenschap meer. Er mag eens nadruk op worden gelegd, daar veel historici zeggen mij best te kunnen volgen in de kwestie van Noviomagus als Noyon, maar menen dat ik wat Friesland betreft te ver ga.

Gelukkig maakt Tacitus een einde aan dit alles, en wel zo afdoende dat de rest van de Friese fabels, tot en met de recente flater van de wijwaterput van St. Bonifatius bij Dokkum, als een zeepbel uit elkaar spat. Zie "De Ware Kijk Op... Deel I", p. 484. Hij plaatst de Frisii aan de Renus (Schelde), midden tussen een hele serie Germaanse stammen, die alle in het noorden van Frankrijk woonden: vlakbij de Angrivarii van Angres, de Chamavi van Camphin, de Dulgubini van Doulieu, de Chasuarii van Quesnoy, de Canninefates van Genech (die Tacitus niet noemt), en niet te vergeten de Batavi van Béthune. Ptolemeus heeft het eigenlijk nog grondiger gedaan. Deze immers plaatst de Albis (Aa), de Amisia (Hem), de Wisurgis (Wimereux) en de Lippia (Lys), de zogenaamde Friese rivieren waarvan de hele Friezen-historie afhangt, in het noordwesten van Frankrijk.

In "De Ware Kijk Op... Deel I" (vanaf p. 404) heb ik alle toponiemen gegeven die de bronnen in Frisia noemen. Daar zijn ook (zie vanaf p. 444) de Frans-Vlaamse namendoublures in het noorden van Nederland vermeld, vruchten van een migratie uit het begin van de 11e eeuw, toen het noorden van het pas geboren Holland werd bevolkt met migranten uit Frans-Vlaanderen. De toponiemen en de rivieren vormen de substantie van een historisch landschap. De echte zijn met gemak in Frans-Vlaanderen aan te wijzen. In Nederland liggen alleen onechte, imitaties, doublures en getransplanteerde namen. De discussie over wat Frisia vóór de 10e eeuw was, kan zich, tenminste als zij van wetenschappelijk niveau wil zijn, onmogelijk distantiëren van dit omvangrijke namenmateriaal.

Nota 34-4

Grote en Kleine Friezen. Wat in Nederland altijd een onoplosbaar raadsel is geweest, valt in de juiste streek van de Friezen natuurlijk vanzelf op zijn plaats. De Grote Friezen, die ten zuiden van de Renus (Schelde) op het vasteland tussen Boulogne en Atrecht zaten, vormden het hoofdbestanddeel van de stam en ook het grootste in aantal. De eilanden in de Renus (Schelde) en in het Flevum of Almere werden bewoond door de Kleine Friezen, minder in getal en door hun verdeling over de eilanden ook minder in kracht. De leefwijzen op het vasteland en op de eilanden waren ook verschillend. De Friezen van het vasteland bedreven landbouw en veeteelt, terwijl de eilandbewoners voornamelijk leefden van de visvangst, jacht op watervogels en volgens Caesar zelfs van vogeleieren. Een en ander zal wel met zich hebben meegebracht, dat er ook een sociaal onderscheid was tussen Grote en Kleine Friezen.

Nota 34-5

Door de Romeinen bevaren. De noordwestkust van Frankrijk is talloze malen door Romeinse vloeten bezocht, zowel in tijden van vrede als voor oorlogsdoel-einden. De berichten hierover zijn elders gegeven; zie "De Ware Kijk Op... Deel I".

Nota 34-6

Kolommen van Hercules zijn Cap Gris-Nez en Cap Blanc-Nez ten noorden van Boulogne, waar de witte en kale krijtrotsen als een muur uit het water rijzen. In de buurt, in de omgeving van St. Inglevert, bevond zich een Bos van Hercules. Zoals bijna alles, wat we tegenkomen, zijn de Kolommen van Hercules ook gedoubleerd. Een tweede stel bevindt zich te Gibraltar bij de Middellandse Zee, waar de naam waarschijnlijk het eerst gegeven is. In Frankrijk is de naam een kennelijke imitatie. Mede daarom moet hij hier waarschijnlijk anders worden opgevat. De naam zal wel door schippers gegeven zijn, die vanuit de verte komend, tegelijk de krijtrotsen van Engeland en Frankrijk zagen, wat inderdaad de indruk van twee kolommen gaf, waarvan de boog was afgebroken. Het spreekt vanzelf, dat daarna de verwarring is opgetreden met het dubbele peper- en zoutstel der Kolommen van Hercules. Bepaalde gegevens werden naar Gibraltar getrokken, die evenwel aan de Franse doublure toebehoren.

Nota 34-7

Drusus Germanicus. Het spreekt vanzelf dat hier de herinnering aan Drusus levend was gebleven. Hij immers onderwierp in 12 vóór Chr. de Friezen. Direct daarna begon Drusus met het aanleggen van een keten van versterkingen "om Gallia te beschermen", vanaf Bononia (Boulogne) waar hij een haven aanlegde, tot aan Novesium (Feignies). In dit verband worden de rivieren Amisia, Albis, Wisurgis en Lippia genoemd, wat vanzelfsprekend de Hem, de Aa, de Wimereux en de Lys waren, door Ptolemeus in de juiste streek gesitueerd. Dat verdedigingsstelsel hield nauw verband met de Drusus-gracht, met welk werk Drusus in 9 vóór Chr. begon. Het was een tweede vierkante onzin om dit werk in Nederland te veronderstellen, nota bene 60 jaar vóórdat de eerste Romein

nog in Nederland moest komen!

Verder veronderstelt Tacitus, dat Drusus ook de Atlantische Oceaan nader wilde exploreren, wat best waar kan zijn geweest. Maar aangezien de Romeinen enkel Engeland en Ierland kenden maar nog niet bezet hadden, zullen zij zich niet ver op de Oceaan gewaagd hebben, temeer niet omdat in hun wereldbeeld de Oceaan het einde van de wereld was en zij ervan overtuigd waren dat, als men zich te ver op het water waagde, men de kans liep in het niets te verdwijnen, c.q. van de aarde af te vallen.

Hoofdstuk 35. Chauci

Tot nu toe hebben wij Germania naar het westen (lees: noorden) beschouwd. In het noorden (lees: oosten) keert het weer langs een grote draai van de oever (van de Rhenus = Schelde). Als eerste komt daar het volk van de Chauci (35-1). Ofschoon dit bij de Frisii (Frans-Vlaanderen) begint en een deel van de kust bezet, strekt het zich uit langs de volken, die ik al heb genoemd, om tenslotte tegen de Chatti (Katsberg) aan te eindigen. Dit grote gebied van het land wordt niet alleen bezeten en gevuld door de Chauci (Chocques) (35-2), het edelste volk onder de Germanen, dat zijn grootheid bewaart door zijn rechtvaardigheid. Het voedt geen ambities; het pleegt geen agressie; rustig en bescheiden zoekt het nooit de oorlog; rovers en dieven komen er niet voor. Het beste bewijs voor zijn moed en kracht is, dat om de eerste rang te behouden, het nooit zijn toevlucht neemt tot onrecht. Maar indien de zaak het eist, hebben allen hun wapens en een leger gereed. De rust doet geen afbreuk aan hun faam.

Nota 35-1

Chauci zijn de bewoners van Chocques, op 5 km west van Béthune. De stam wordt meermalen door andere schrijvers genoemd, wier bijzonderheden deze lokalisatie bevestigen. Andere plaatsnamen, van deze stam afgeleid, zijn: Le Choquel, dat zeven maal in de streek voorkomt; Les Choques en La Choque-Bernard bij Béthune. Een andere vrijwel zekere afleiding is Socx, op 4 km zuidwest van Sint-Winoksbergen. De plaats ligt op 13 m hoogte en zal dus in de transgressies vrij zijn gebleven. Dit verklaart ook waar om enige schrijvers onderscheid maken tussen de Grote en de Kleine Chauci.

Nota 35-2

Hier zegt Tacitus letterlijk, dat de *stammen door elkaar heen* woonden. Derhalve kan men hun gebieden niet met pertinente lijnen afbakenen. De enclavering over en weer was algemeen. Hun onderscheiden woonplaatsen of gebiedjes kan men waarschijnlijk terugvinden aan de hand van plaatsnamen die van de stamnamen zijn afgeleid.

Hoofdstuk 36. Cherusci en Fosi

Aan de zijde van de Chauci (Chocques) en de Chatti (Katsberg) hebben de Cherusci (36-1) lang in een bijzondere en rustige vrede geleefd. Er was zelfs meer vergenoegen dan veiligheid, want het is gevaarlijk in rust tussen zo gewelddadige en sterke volken te leven. Immers, als men deze in handen valt, zijn beheersing en loyaliteit woorden, die alleen aan de overwinnaar toebehooren. Vandaar is het gekomen dat de Cherusci (Chérisy) die men voorheen goed en eerlijk noemde, nu beschouwd worden als lafaards en zotten. Door hun overwinningen werd het geluk van de Chatti (Katsberg) als wijsheid beschouwd. In de teloorgang van de Cherusci (Chérisy) zijn ook de Fosi (36-2) meegesleept, een naburig volk, dat zijn deel gekregen heeft van de tegenspoed, al was het in de voorspoed zijn mindere.

Nota 36-1

Cherusci zijn de bewoners van Chérisy, op 11 km zuidoost van Atrecht. Andere afleidingen van de naam zijn: Sérécourt en Siracourt bij St. Pol; Chériennes bij Hesdin; Carency en Quiéry-la-Motte bij Atrecht.

Nota 36-2

Fosi zijn de bewoners van Fossex, op 15 km zuidwest van Atrecht. Andere afleidingen van de naam zijn: Fouquières-lez-Lens en Fouquières-lez-Béthune.

Hoofdstuk 37. Cimbri

In deze punt van Germania, dichtbij de Oceaan (Atlantische Oceaan) wonen de Cimbri (37-1); nu een kleine stam maar van een geweldige glorie. Van zijn oude roem zijn aan beide zijden van de oever (van de Renus = Schelde) uitgestrekte sporen overgebleven: burchten en nederzettingen, wier uitgestrektheid heden nog getuigt van de geweldige omvang, de kracht van dit volk en ook van zijn grote uittocht. Onze stad (Rome) was in het 640e jaar van haar bestaan, toen zij onder de consuls Caecilius Metellus en Papirius Carbo voor de eerste maal hoorde van het wapengeweld der Cimbri. Tellen wij vanaf die datum tot aan het tweede consulaat van keizer Trajanus, dan krijgen we ongeveer 210 jaren, eer Germania zich liet overwinnen (37-2). In het verloop van dit lange tijdvak leden beide zijden zware verliezen. De Samnieten, de Carthagers, de Spanjaarden noch de Galliërs, zelfs niet de Parthen zijn zo dikwijls naar ons teruggekeerd. Immers, het koninkrijk van Arsaces is nog beter te bedwingen dan de vrijheidsdrang van de Germanen. Behalve de dood van Crassus kan dat Oosten, dat zelf Pacorus verloor en onder Ventidius werd verslagen, ons

niets voor de voeten werpen. Maar de Germanen hebben Carbo (37-3), Cassius (37-4), Scaurus Aurelius (37-5), Servilius Caepio (37-6) en Maximus Mallius (37-7) verslagen, waarbij zij op slag vijf legers van de consuls van het Romeinse rijk in de pan hakten of gevangennamen. Aan de keizer ontnamen zij Varus en samen met hem drie legioenen (37- 8). En het was slechts met zware verliezen dat Gaius Marius hen versloeg in Italië (37-9), de goddelijke Julius (Caesar) in Gallië (37-10), Drusus, Nero en Germanicus in hun eigen land (37-11). Tenslotte waren er de verschrikkelijke bedreigingen van Gaius Caesar en de belachelijke draai die deze namen (37- 12). Sindsdien kwam de zaak tot rust totdat de Germanen, gebruikmakend van onze tweedracht en de burgeroorlog, onze legioenen uit hun winterkwartieren verdreven en zelfs Gallië wilden veroveren (37-13). Maar nadat ze weer verdreven waren heeft men in de tijd daarna meer triomfen over hen gevierd dan overwinningen werkelijk behaald.

Nota 37-1

Cimbren, zegt onze onvolprezen Winkler Prins van Elsevier, waren een Germaans volk, dat ca. 120 vóór Chr. vanuit zijn woonplaats Jutland samen met de Teutonen en Ambrones (van Ambrines in Frans-Vlaanderen!) door Germania naar de Donau trok. Het is een van de zovele historische items in deze encyclopedie, die aan een grondige herziening toe zijn. De Cimbri zaten vóór de inval van de Romeinen al eeuwenlang in het noordwesten van Frankrijk. Hun herkomst uit Jutland is één grote fabel, een der zovele dramatische misverstanden, die uit het wanbegrip over Tacitus' "Germania" zijn voortgekomen. Laten we eerst nagaan wat Caesar over de Cimbri zegt. Bij het begin van zijn opmars in het noorden van Frankrijk ca. 58 vóór Chr. sprak hij de vrees uit (De bello Gallico, I, 33), dat de Germanen er een gewoonte van gingen maken de Renus (Schelde) over te steken en in Gallia door te dringen, zelfs tot in Italië, wat de Cimbri en de Teutones al voorheen hadden gedaan (nl. tussen 113 en 101 vóór Chr.). Even verder (idem, I, 40) prijst hij Marius, die deze twee volken had verslagen. Daarna (II, 4) prijst hij de Bellovaci van Beauvais en de Suessiones van Soissons, dat zij de opmars van de Cimbri en Teutones tot staan hadden gebracht. Op een andere plaats (II, 29) verhaalt Caesar over een verbond tussen de Atuatici van Douai en de Nervii van Bavay. Volgens hem waren de Atuatici afkomstig van de Cimbri en Teutones. Immers, toen deze indertijd naar Gallië en Italië trokken, hadden zij op de linkeroever van de Renus (Schelde) een massa beesten en bagage achtergelaten met 6000 man om deze te bewaken. Na de nederlagen van de Cimbri had deze groep zich, ondanks voortdurende gevechten met de andere stammen, kunnen handhaven, en kreeg hij verlof daar te blijven. Bij de belegering van Alesia door Caesar in 58 vóór Chr. (VII, 77) sprak een aanvoerder de belegerden moed in door erop te wijzen, dat de Cimbri en de Teutones, die Gallië waren binnengevallen en hadden verwoest, uiteindelijk toch naar hun eigen woonplaatsen waren teruggedreven. Hetzelfde kon met de Romeinen gebeuren, wanneer de Galliërs maar standhielden. Caesar zelf is nooit in contact of in strijd geweest met de Cimbri en de Teutoni. Wie het vreemd vindt, dat hij wel de Morini van Terwaan en Boulogne en de Menapii van Cassel onderwierp en al grote groepen Bataven in zijn legioenen had, terwijl hij andere Germaanse stammen, die in dit gebied zaten, niet te pakken kreeg, moet Caesar nog eens opnieuw lezen om

te zien, dat dit met vele Germaanse stammen het geval is geweest, die toch vlak bij de gebieden zaten, die hij wel onder controle had. Zelf zegt hij, dat sommigen niet te grijpen waren omdat zij zich in de bossen en moerassen terugtrokken.

Strabo, die ca. 7 na Chr. schreef, zegt hetzelfde (Geogr. IV, 4,3), namelijk dat de Galliërs van Beauvais en Soissons de Cimbri en Teutoni tot staan hadden gebracht. Suetonius (Aug. 23) verhaalt, dat keizer Augustus na de nederlaag van Varus in 9 na Chr. door de Germanen een oorlog liet voorbereiden tegen de Cimbri en de Marsi van Marck bij Calais, omdat hij deze de grootste schuld aan de nederlaag gaf. Praat dan in hemelsnaam niet meer over Cimbri van Jutland!

Mela, die ca. 44 na Chr. schreef (De chorographia, VI, 30 - 32), plaatst de Cimbri en de Teutoni aan de kust van de Oceaan (Atlantische Oceaan) naast de Hermiones van Hermies. Volgens Plinius (Nat. Hist. IV, 98 - 100) maakten de Cimbri, de Teutones, en de Chauci van Chocques deel uit van de Ingaevones van St. Inglevert. Elders (Nat. Hist. IV, 94 - 97) schrijft hij dat de Cimbri het eiland Morimarisca (moeras van de Morini) bewonen, en dat een schiereiland aan de kust het Promontorium Cimbrorum wordt genoemd, wat bij Cap Blanc-Nez moet worden gelokaliseerd. Zie Kaart I.

In zijn "Annales" rept Tacitus met geen woord over de Cimbri. In zijn "Historiae" (IV, 73) komen zij terloops ter sprake in de rede van Cerialis tot de Treveri en Lingonen, om hen ervan te weerhouden zich bij de opstandige Bataven aan te sluiten. "Meent gij", zegt hij, "dat wij Romeinen voor ons eigen plezier tegen de Germanen streken en Gallia beschermden, zoals wij vroeger gedaan hebben tegen de Cimbri en de Teutones?". Florus, die ca. 120 na Chr. schreef, bericht (Epitome, I, 38, 1) dat de Cimbri, de Teutones en de Tungri van Douai uit de uiterste gebieden van Gallia weggevlucht waren, daar hun land door de Oceaan (Atlantische Oceaan) was overstroomd, en zij overal ter wereld nieuwe vestigingsplaatsen moesten zoeken. Claudianus (Claud. VII) is de laatste die de Cimbri vermeldt. Hij noemt ca. 395 nog de Cimbri in hun moerassen. Een en ander past volledig in het beeld, dat Tacitus van de Cimbri geeft: een eertijds machtig volk, dat door allerlei omstandigheden terugg gevallen is tot een kleine groep, die tenslotte zowel ethnografisch als territoriaal, geheel door andere stammen wordt opgeslokt.

Wat overigens de oorlogen uit het begin van de 1e eeuw tegen de Germanen betreft: het spreekt vanzelf, dat de befaamde slag van het Teutoburgerwoud niet in Duitsland heeft plaatsgevonden doch in het noordwesten van Frankrijk. Dit staat al voldoende vast door het feit dat de "Tropaea Drusi", het monument dat Germanicus op de plaats van de slag liet oprichten, door Ptolemeus met betrouwbare coördinaten in het noorden van Frankrijk wordt geplaatst. We kunnen besluiten met de conclusie, dat de afkomst van de Cimbri uit Jutland één grote en belachelijke fabel is; men raadplege tevens Addendum 7.

Plaatsnamen, van de Cimbri afgeleid, zijn: Simencourt, op 10 km zuidwest van Atrecht, en Sombrin, op 21 km zuidwest van Atrecht, wat geheel overeenstemt met het bericht dat de Cimbri daar gevestigd waren. Andere waarschijnlijke afleidingen zijn: Simberg bij Wierre-Effroy, op 11 km noordoost van Boulogne; Simencordel, op 11 km zuidwest van Atrecht; Sombre, op 2 km noordoost van Wissant; Sombrethun onder Wimille, op 5 km noordoost van Boulogne.

Nota 37-2

Rome is gesticht in 754 vóór Chr. Vandaar af gerekend was het inderdaad 641 jaren, namelijk in 113 vóór Chr., dat de Romeinen de eerste keer door de Cimbri werden aangevallen. Wat Tacitus daarna schrijft, namelijk dat de Germanen pas onder keizer Trajanus bedwongen zijn, is niet geheel juist. Trajanus, in 97 stadhouder van Germania Superior, in 98 keizer en in 99 naar Rome vertrokken en niet meer in Germania teruggekeerd, heeft de Germanen niet overwonnen. Uit zijn tijd immers zijn geen oorlogen of veldslagen vermeld. Wel heeft hij de vreedzame pacificatie, reeds onder keizer Tiberius (14 - 37) begonnen en door Gaius (37 - 41) en Claudius (41 - 54) voortgezet, doorgevoerd en de vreedzame coëxistentie van Romeinen en Germanen voorgoed opgelegd. Daarna hoort men dan ook geen woord meer over bedwingen of afslachten van volken en stammen. Sommige historici hebben zich erover verbaasd, dat de Romeinen na zoveel bloedige oorlogen uiteindelijk van de totale onderwerping van de Germanen hebben afgezien. Zij veronderstelden dan, dat de Romeinen zijn omgezwaaid omdat zij Germania niet de moeite waard vonden. Ik hou het erop, dat bij enige Romeinse keizers, gelukkig enigen in successie, het wijze inzicht was doorgebroken dat het machtige Rijk niet gediend werd door wat terreinveroveringen, die met bloedige veldslagen moesten worden afgedwongen, maar dat een vreedzaam samenleven van Romeinen en Germanen even aanvaardbaar was als in Gallië, waar dit zonder veel problemen verliep. Rome had inmiddels de ervaring opgedaan, dat het niet minder eervol was zoveel onderscheiden landen en volken te overheersen, en dat het beslist niet noodzakelijk was om deze hun identiteit en hun eigen bestuur te ontnemen. Het evangelie en de dood van Christus tonen aan, dat het spel van beide zijden soms subtiel werd gespeeld. Maar toen de joden volgens de Romeinen te ver gingen, aarzelden zij geen moment met het verwoesten van Jeruzalem. De "Pax Romana" was natuurlijk niet naar de zin van de houwdegens onder de generaals, die over een kolonisatie enkel in termen van zwaard en bloed konden denken. Tacitus schrijft de "onderwerping" van Germania aan Trajanus toe, omdat hij in diens tijd van keizer leefde en schreef, doch de feiten hebben wel anders gelegen, wat geen afbreuk doet aan de verdiensten van Trajanus, die de pacificatie-politiek ten opzichte van Germania zó stevig gevestigd heeft dat na hem een andere lijn niet meer mogelijk was.

Nota 37-3

Nederlaag van *Carbo* tegen de Cimbren in 113 vóór Chr.

Nota 37-4

Nederlaag van *Cassius Longinus* tegen de Cimbren in 107 vóór Chr. in de vallei van de Garonne.

Nota 37-5

Scaurus Aurelius was consul in 105 vóór Chr.

Nota 37-6

Servilius Caepio was consul in 106 vóór Chr.

Nota 37-7

Maximus Mallius was consul in 105 voor Chr. De drie laatstgenoemden zijn in 105 vóór Chr. bij Orange door de Cimbri verslagen.

Nota 37-8

In de *veldtocht van Varus* in 9 na Chr. De slag in het Teutoburgerwoud, waaraan Germaanse stammen deelnamen, die Tacitus alle in het noorden van Frankrijk situeert, draait van het begin tot het einde rond de Albis (Aa), de Amisia (Hem), de Wisurgis (Wimereux) en de Lippia (Lys), en helemaal niet rond de Duitse rivieren, waarop de merkwaardige namen-doublure pas in de 11e eeuw terecht is gekomen.

Nota 37-9

Kleine overwinning van *Marius* op de Cimbri bij Vercelli in Piemonte in 101 vóór Chr.

Nota 37-10

De veldtochten van Julius Caesar in 58 - 52 vóór Chr. Hij wist slechts een klein deel van de Germanen tot onderwerping te brengen.

Nota 37-11

De veldtochten van Drusus, Nero (Tiberius) en Germanicus tussen 12 vóór en 16 na Chr., toen het Nederlandse Friesland nog helemaal niet in het zicht van de Romeinen lag.

Nota 37-12

Keizer Gaius (37-41 na Chr.) werd geconfronteerd met woelingen in Germanië, overigens méér uitgaand van de Romeinse legioenen dan van de Germaanse stammen. Tegen de verwachting van velen greep hij deze gelegenheid niet aan om de Germanen eens en voorgoed te verpletteren, doch hij zette de politiek van Tiberius voort. Tacitus schaart zich bij hen, die dit "belachelijk" vonden. Ridicuul was dan ook de schertsescampagne die Gaius, alias Caligula, voerde tegen een zogenaamde Germaanse en Britannische dreiging. Aan de Gallische kust liet hij zelfs zijn legioenen een (schijn)aanval op de Oceaan voorbereiden, blies deze vervolgens af en gaf de troepen bevel hun helmen en zakken met schelpen te vullen, zogezegd "de krijgsbuit van de Oceaan"! De Romeinse geschiedschrijver Suetonius noteerde dit alles vol verbazing in zijn *De vita Caesarum*, Caligula, 45-46. Suggestief genoeg overigens verschijnt dit gebeuren in het boekje over de Brittenburg aan ... het strand van Katwijk, zijnde (?) het Lugdunum Batavorum van de Peutinger-kaart! (H. Dijkstra/F.C.J.

Ketelaar, Brittenburg. Raadsels rond een verdrongen ruïne. Bussum 1965, p. 14 - 15.)

Nota 37-13

Omstreeks 50 na Chr. braken weer *woelingen in Germania* uit, ditmaal ook veroorzaakt door interne verdeeldheid onder de Romeinen. Zij werden onderdrukt, maar de Germanen hadden kans gezien ondertussen hier en daar hun positie te verbeteren of te veranderen. Merk op, dat Tacitus de Opstand van de Bataven uit de jaren 69 en 70 niet vermeldt. Wanneer hij even verder zegt dat de Romeinen daarna meer "triumfen" dan overwinningen behaalden, is dat in zoverre waar dat het rijk in vrede en rust verderging, maar het was niet te wijten aan militair ingrijpen van de Romeinen. Politieke overwinningen zijn soms nog waardevoller dan militaire.

Hoofdstuk 38. Suebi (Suevi) en hun haardracht

Nu moet over de Suebi (38-1) worden gesproken. Zij vormen niet, zoals de Chatti (Katsberg) of de Tencteri (Ennetières), één volk, daar zij het grootste deel van Germania bezetten en verdeeld zijn in verschillende volken met een eigen naam, ofschoon zij met de algemene naam van Suebi (omgeving Kortrijk) worden aangeduid. Het karakteristieke van dit volk is, dat zij hun haren naar één kant kammen en in een knoop samenbinden. Zo onderscheiden de Suebi zich van de andere Germanen, en worden bij de Suebi de vrije mannen van de slaven onderscheiden. Dit kapsel komt ook wel eens voor bij andere volken, waar het vanwege familierelaties of, wat meer gebeurt, als zuivere navolging wordt gedaan, maar dit is zeldzaam en vindt men alleen bij jongelieden. Bij de Suebi blijft men tot op hoge ouderdom zijn haren opsteken, dikwijls tot hoog op het hoofd. De aanvoerders hebben de grootste opschik. Het is een rare en ongevaarlijke gewoonte, bedoeld om in de strijd groter en verschrikkelijker te lijken in de ogen van de vijand.

Nota 38-1

Suebi of Suevi zijn de bewoners van Kortrijk en omgeving, waar de plaatsnamen Zwevegem en Zwevezele nog aan deze stam herinneren. Tacitus zegt dat zij een groot volk waren, verdeeld in verschillende stammen. Andere afleidingen van de naam en vermoedelijke woonplaatsen zijn: Ecoivres, voorheen Suavia, bij St. Pol-sur-Ternoise; Zouafques, voorheen Suavica, bij Tournehem; Sévelingues bij Essars (Béthune). Door de klassieke schrijvers worden zij regelmatig genoemd tussen de andere Germaanse stammen in het noorden van Frankrijk. Julius Caesar is verschillende malen (58 - 52 vóór Chr.) met hen in conflict geweest, maar heeft hen niet kunnen bedwingen. Aangezien Caesar nooit boven de lijn Boulogne - Doornik - Trier is geweest, is de gebruikelijke lokalisatie van de Suevi in Bohemen, sommigen zeggen zelfs in Zweden!, een

fabel als een windmolen, die helaas volle balen aan afgeleide fabeltjes en daaruit voortgekomen dislocaties van plaatsen heeft uitgemalen.

Hoofdstuk 39. Semnonnes

Men zegt dat de Semnonnes (39-1) het oudste en nobelste volk van de Suebi (omgeving Kortrijk) zijn. Een feit van godsdienstige aard lijkt hun ouderdom te bevestigen. Op vastgestelde tijden verzamelen de afgevaardigden van dit volk zich in een woud, dat door de voortekenen van hun voorouders en een huiveringwekkende eerbiedwaardigheid geheiligd is. Onder het publiek offeren van een mens vierden zij daar de ceremonies van hun barbaarse riten. In verband met dit bos eerbiedigen zij nog andere wetten. Niemand mag er binnengaan, tenzij gebonden, wat een symbool is van hun afhankelijkheid en een getuigenis van de kracht der godheid. Wanneer men per ongeluk valt, mag men niet meer opstaan en moet men zich voortrollen. Al deze bijgelovigheid is erop gericht om uit te drukken, dat daar de wieg van het volk staat en dat daar de oppergod resideert, aan wie alles onderworpen is en gehoorzaamt. Het fortuin van de Semnonnes (Mesen) schijnt dit alles te billijken. Zij bewonen wel honderd dorpen en de kracht van hun aantal bewerkt dat zij zich als de voornaamsten onder de Suebi (omgeving Kortrijk) beschouwen.

Nota 39-1

De *Semnonnes* waren de bewoners van Mesen, op 10 km noord van Armentières 25 km west van Kortrijk. Saméon, op 12 km noordoost van Valenciennes, zou ook mogelijk zijn, maar Mesen verdient de voorkeur, vooral vanwege het verband waarin Ptolemeus deze stam noemt.

Hoofdstuk 40. Langobardi en de volken die de godin Nerthus vereeren

De Langobardi (40-1) integendeel danken hun glorie aan hun klein aantal. Omringd door vele en machtige volken, hebben zij hun veiligheid niet bereikt door onderwerping maar door onophoudelijke strijd. Vervolgens komen de Reudignes (40-2), de Aviones (40-3), de Anglii (40-4), de Varini (40-5), de Eudoses (40-6), de Suardones (40-7) en de Nuithones (40-8). Zij worden beschermd door rivieren en bossen. Deze volken onderscheiden zich nergens door van de andere, behalve dat zij een gezamenlijke cultus hebben voor Nerthus, dat is Moeder Aarde (40-9), van wie zij geloven dat deze tussenbeide komt in alle zaken van de mensen en onder hen rondwandelt. Op een eiland in

de Oceaan (Atlantische Oceaan, 40-10) bevindt zich een heilig woud, waarin een sacrale wagen staat, bedekt met een kleed. Het is alleen de priester geoorloofd hem aan te raken. Men neemt aan, dat de godin in dit heiligdom aanwezig is. De wagen wordt door vaarzen voortgetrokken, en het volk vergezelt hem met eerbied. Dan zijn het dagen van ontspanning; het is feest op alle plaatsen, die zij met haar bezoek en verblijf wil vereren (40-11). De Langobardi (Lompret) bedrijven geen oorlog en nemen de wapens niet op. Al wat ijzer is, is dan opgesloten. Vrede en rust zijn dan alleen gekend en geliefd, totdat de godin door de priester naar de tempel wordt teruggebracht, nadat zij zich vergenoegd heeft met het zien van de bedrijvigheid onder de mensen (40-12). Dan worden de wagen, de kleden en ook, als men het wil geloven, de godin zelf gebaad in een afgelegene meer. Slaven voeren dit werk uit, die daarna in het meer moeten sterven. Het is een verschrikking en een heilig geheim zodat zij, die het gezien hebben, moeten sterven.

Nota 40-1

Langobardi zijn de bewoners van Lompret, op 6 km noordwest van Rijsel. Andere relicten van de stam zijn de plaatsnamen in dezelfde streek: Longpré, Lomme, Lézennes, Lambersart en Lingham. Volgens de "mooie verhaaltjes" zaten de Longobarden, een volksgroep van Oost-Germanen, aan de Beneden-Elbe, en verplaatsten zij zich in het begin van de 4e eeuw naar de linkeroever van de Donau. Zij trokken in 568 Italië binnen, waar zij te Spoleto en Benevento hertogdommen stichtten. Toen zij nog verder naar het zuiden wilden trekken, riep paus Stephanus koning Pepijn de Korte te hulp. Karel de Grote onderwierp de Longobarden definitief, lijfde in de jaren 773- 777 hun gebied definitief in bij het Frankische rijk en noemde zich zelfs koning van de Longobarden. Deze Longobarden hebben niets uit staande met de Germaanse stam uit het noorden van Frankrijk, die zo klein en onbelangrijk was, dat de klassieke schrijvers na Tacitus nauwelijks over hem spreken. Strabo is de enige die de *Langobardi* nog vermeldt, overigens in de verleden tijd. Merk bovendien op hoe Tacitus verder over hen schrijft, wat verklaart waarom deze stam spoorloos is verdwenen.

Nota 40-2

Reudignes zijn de bewoners van Ruitz, op 8 km zuidwest van Béthune, ofschoon ook Radinghem-en-Weppes, op 11 km west van Rijsel, in aanmerking komt. Andere waarschijnlijke afleidingen zijn: Bodelinghem bij Ardres; Roeux bij Atrecht.

Nota 40-3

Aviones zijn de bewoners van Avion, op 3 km zuid van Lens. Andere afleidingen van de naam zijn: Avesnes-le-Comte, Anvin en Belle-Avesnes bij Atrecht.

Nota 40-4

Anglii zijn de bewoners van Englos, op 7 km west van Rijsel. Andere afleidingen van de stamnaam zijn: Ingeland bij Hazebroek, op 14 km zuidoost van

Cassel; L'Anglée bij Aire-sur-la-Lys, op 17 km zuidoost van St. Omaars; Langlais bij Gonnehem, op 6 km noordoost van Béthune.

Nota 40-5

Varini zijn de bewoners van Varenne of Varennes. Daar deze naam een dertigtal malen in de streek voorkomt, is de juiste lokalisatie niet te geven. Evenveel kans heeft: Warneton, op 14 km noordwest van Rijsel. Andere waarschijnlijke afleidingen van de naam zijn: Waringhem bij Bourecq; Waringhem bij Atrecht; Warhem bij Hondshoote.

Nota 40-6

Eudoses zijn de bewoners van Houdain, op 11 km zuidwest van Béthune, en/of Houchin, op 5 km zuid van Béthune.

Nota 40-7

Suardones zijn de bewoners van Esqueredes, voorheen Suerdan of Suerdes, op 7 km zuidwest van St. Omaars, en/of Esquerchin, op 5 km noordwest van Douai, en/of Sequedin, op 6 km west van Rijsel. Aan de laatste moet de voorkeur worden gegeven, omdat Tacitus kennelijk in deze hoek aan het beschrijven is.

Nota 40-8

Nuithones zijn de bewoners van Noeux-les-Mines, op 6 km zuid van Béthune. De Geograaf van Ravenna noemt de plaats Noita. Andere afleidingen van de naam zijn: Noeux-lès-Auxi, op 4 km noordoost van Auxi-le-Château, en Nuncq, voorheen Nuthun, op 8 km zuidwest van St. Pol.

Nota 40-9

Nerthus, Moeder Aarde, werd ook Irtha genoemd, in welke naam men beter "aarde" terugkent.

Nota 40-10

Oceaan. Dit gebied aan één der armen van de Renus (Schelde) lag in feite ook aan de zee kust, omdat de zee ver het land in kwam. Men behoeft dan ook niet te veronderstellen dat het heilig woud, in de Oceaan gelegen, aan de westkust van Frankrijk heeft gelegen.

Nota 40-11

Heilig Woud. Misschien bedoelt Tacitus hier het heilig woud Baduhenna, dat hij in de opstand van de Frisii in het jaar 28 na Chr. beschrijft (Annales, IV, 72 - 74). Het was Béhagnies, op 17 km zuid van Atrecht. Deze lokalisatie is waarschijnlijker dan Beaudignies, op 14 km zuidoost van Valenciennes. Een ander heilig-

dom noemt Tacitus in de eerste veldtocht van Germanicus in 14 na Chr., namelijk Famfana, tegenwoordig Fampoux, op 7 km oost van Atrecht. Laten de historici van Friesland deze heilige wouden, bij de woonplaats van de Friezen gelegen, eens in hun omgeving aanwijzen. Wanneer dat is gelukt, mogen ze pas over Bonifatius beginnen te spreken.

Nota 40-12

Dit beeld is niet juist gebleken. Later tonen de Langobardi zich even avonturistisch en krijgsvol als andere stammen uit de buurt, zoals de Gothi en de Burgundiones, en raken zij wegens de woelingen in Germania op drift tot in het noorden van Italië.

Hoofdstuk 41. Hermunduri

Dit deel van de Suebi (omgeving Kortrijk) strekt zich uit tot in de uithoeken van Germania. Laten we nu de Danuvius (Aisne) volgen, die dichtbij ons (Romeinen in Gallië) ligt, zoals we boven met de Rhenus (Schelde) hebben gedaan. De stam van de Hermunduri (41-1) is trouw aan Rome. Zij zijn in Germania ook de enigen, die niet alleen op de oever (van de Rhenus = Schelde) handel drijven (41-2), maar dieper in het binnenland en zelfs tot in de schoonste kolonie der provincie Raetia (Ressons). Overal trekken zij zonder bewaking rond, en terwijl wij aan andere volken slechts onze wapens en legerkampen tonen, stellen wij voor hen onze huizen en villa's open, zonder dat daardoor hun begerigheid wordt opgewekt. Bij de Hermunduri (Hermelinghen) ligt de bron van de Albis (Aa), een rivier die vroeger bekend en beroemd was; tegenwoordig hoort men er nauwelijks over spreken (41-3).

Nota 41-1

Hermunduri zijn de bewoners van Hermelinghen, op 11 km oost van Marquise. Deze determinatie en lokalisatie kan op een merkwaardige manier afdoende bewezen worden. Tacitus (Ann. XIII, 57) verhaalt, dat in het jaar 58 de Hermunduri van Hermelinghen en de Chatti van Katsberg oorlog tegen elkaar voerden. Zij twistten over het bezit en het gebruik van de nabije kust waar zout gewonnen werd, niet zoals bij andere volken door het laten verdampen van zeewater, maar door verbranden van veen en de regelmatige besproeiing daarvan met zeewater. Deze strijd verliep gelukkig voor de Hermunduri en slecht voor de Chatti van Katsberg. Het ligt voor de hand dat deze zoutwinning alleen aan een zeekust kan hebben plaatsgevonden, omdat veen uit en door de zee gevormd, winbaar zout bevat, en bovendien aan de kust de enorme hoeveelheden zeewater beschikbaar zijn om de as van het veen nog verder te verrijken en het zout te doen neerslaan. Zijn ze dan helemaal op hun achterhoofd gevallen, die de stammen van de Chatti en de Hermunduri in het Duitse Hessen of "daaromtrent" hebben geplaatst, waar geen druppel zeewater beschikbaar is om deze zoutwinning te bedrijven?

Andere afleidingen van de streeknaam zijn: Ermicourt bij Atrecht; Hérimetz bij Boulogne. Het is waarschijnlijk dat er verband bestaat tussen de Hermunduri en de Hermiones van Hermies. Dit is wellicht ook het geval met Hermomacum, dat op de Peutinger-kaart tussen Kamerijk en Bavay wordt gesitueerd en als Harmignies geïdentificeerd. Bij bepaalde teksten is men geneigd aan deze lokalisatie de voorkeur te geven.

Nota 41-2

Elders (o.a. hoofdstuk 5 en 17) zegt Tacitus dat *de handel bij alle Germanen* bekend was, doch de Hermunduri schijnen onder hen de vooruitstrevendste te zijn geweest, die hun gewin op een hoger plan zochten dan de ruilhandel onder elkander en het professioneler aanpakten.

Nota 41-3

Albis is de Aa. In latere bronnen wordt de rivier ook Withea, Huita of Huito genoemd, wat "wit" betekent en hetzelfde is als Albis (wit). Ofschoon de bron van deze rivier nou niet precies bij Hermelinghen ontspringt doch ongeveer 40 km meer naar het zuidoosten, is toch duidelijk dat Tacitus de Aa bedoelde en niet de Duitse Elbe. Men hoort er tegenwoordig niet meer over spreken, zegt hij. Natuurlijk! De Albis (Aa) had met de Amisia (Hem), de Wisurgis (Wimereux) en de Lippia (Lys) een grote rol gespeeld in de veldtochten van Drusus en Varus in de jaren 12 vóór Chr. tot 9 na Chr. In de berichten over die veldtochten komen de vier rivieren regelmatig ter sprake en dikwijls blijkt, dat zij van strategische betekenis waren. Toen dat deel van Germania gepacificeerd was, kwamen de rivieren vanzelf minder in de berichten voor. En een tweede natuurlijk! Dáár had de smadelijke nederlaag van Varus plaatsgevonden, gevolgd door zijn zelfmoord, en hierover praatten de Romeinen liefst zo min mogelijk. En tenslotte: ten tijde van Tacitus was een regressie van de zee aan de gang, waardoor het debiet van de Aa tot veel minder dan vroeger was teruggevallen.

Hoofdstuk 42. Naristi, Marcomanni en Quadi

Bij de Hermunduri (Hermelinghen) leven de Naristi (42-1), dan de Marcomanni (42-2) en de Quadi (42-3). De Marcomanni (Marconne) zijn van bijzondere roem en kracht; zelfs hun land hebben zij op eigen kracht veroverd nadat zij de Boii (Boëseghem) eruit gedreven hadden. De Naristi (Nabringhen) en de Quadi (Quiestède) zijn van gelijke aard. Dit land is als het ware het front van Germania voor zoverre het door de Danuvius (Aisne) wordt afgepaald. Bij de Marcomanni (Marconne) en de Quadi (Quiestède) zijn tot in onze dagen koningen uit het eigen volk gebleven, het roemrijk geslacht van Marboduus en Tuder. Tegenwoordig hebben zij ook vreemde (koningen), maar de kracht en de macht van de koningen steunt op het gezag van de Romeinen. Zelden worden zij gesteund door onze wapens, veelvuldiger echter door ons geld, wat niet min-

der effectief is.

Nota 42-1

Naristi zijn de bewoners van Nabringhen, op 17 km oost van Boulogne. Dit is een zwakke en weinig overtuigende naamsverklaring, doch de enig mogelijke toepassing tussen de andere stammen die alle in de omgeving van Boulogne en St. Omaars zaten. Daarom veronderstel ik dat de naam als *Noristi* moet worden gelezen, en dan zijn de toponiemen met *Nor-*, *Nort-* of *Noir-* (die noord betekenen) zo talrijk in de streek, dat zij terecht als streeknaam kunnen worden opgevat die niet aan één plaats behoeft te worden vastgeknoopt.

Nota 42-2

Marcomanni zijn de bewoners van Marconne en Marconnelle, op 1 km west en zuid van Hesdin, en/of van Marcoing, op 7 km zuid west van Kamerijk, en/of Marquion, op 23 km zuidoost van Atrecht. In verband met de andere door Tacitus genoemde stammen verdient Marconne de voorkeur. Dit wordt niet tegengesproken door de rest van Tacitus' tekst. Hij zegt immers niet dat de genoemde stammen tegen de Danuvius (*Aisne*) aan woonden, maar dat zij als het ware het front (in het westen) van *Germania* vormden, dat in het zuiden door de *Aisne* werd bepaald. Hierbij moet niet uit het oog worden verloren, dat enige streken in het noordwesten zoals Terwaan, Boulogne en Cassel allang Gallisch en Romeins waren, zodat Tacitus de vlak daartegenaan gezeten Germaanse stammen met recht het front van *Germania* kon noemen. Het was dan ook in deze streek van de *Albis* (*Aa*), de *Wisurgis* (*Wimereux*), de *Amisia* (*Hem*) en de *Lipia* (*Lys*), dat de meeste veldslagen tussen Romeinen en Germanen hebben plaatsgevonden.

Nota 42-3

Quadi zijn de bewoners van Quiestède, op 9 km zuidoost van St. Omaars. Andere mogelijke afleidingen zijn: Cahen, voorheen Quadhem bij Licques, op 21 km noordwest van St. Omaars; Cobrique, voorheen Quadbrige bij Bellebrune, op 11 km oost van Boulogne; Quaëdypre, op 4 km zuid van Bergues - St. Winoksbergen.

Hoofdstuk 43. Marsigni, Cotini, Osi, Buri, Lygii en overige stammen

Achter de rug van de *Marcomanni* (*Marconne*) en de *Quadi* (*Quiestède*) wordt het land bezet door de *Marsigni* (43-1), de *Cotini* (43-2), de *Osi* (43-3) en de *Buri* (43-4). Onder hen lijken de *Marsigni* (*Marchiennes*) en de *Buri* (*Buire-au-Bois*) in spraak en zeden het meest op de *Suebi* (*Kortrijk*). De *Cotini* (*Cantaing-*

sur-l'Escaut) spreken Gallisch, de Osi (Ochtezeele) Pannonisch, wat niet bewijst dat zij Germanen zijn (43-5), al zijn zij aan schatplicht onderworpen. Een deel van die belasting is hun opgelegd door de Quadi (Quiestède), een ander deel door de Sarmatae (Sermaise) op titel dat zij vreemdelingen zijn. De Cotoni (Cantaing-sur-l'Escaut) hebben zelfs ijzermijnen (43-6), wat hun schande alleen maar verhoogt! Al deze volken bezetten slechts zelden de vlakten, maar meer de hellingen en de toppen van de bergen. Want een keten van bergen (lees: heuvels) verdeelt het land van Suebia (Kortrijk) in tweeën. Aan de andere kant woont een groot aantal volken, onder wie de naam van de Lygii (43-7) de meest verbreide is, die verschillende stammen omvat. Het volstaat hier de voornaamste te noemen: de Harii (43-8), de Helvecones (43-9), de Manimi (43-10), de Halisii (43-11), de Naharvales (43-12). Bij de Naharvales (Neuvireuil) wordt het bos van een oeroude godendienst getoond. Een priester, gehuld in vrouwenkledij, staat er aan het hoofd, maar de goden heetten, in Romeinse vertaling, Castor en Pollux. Dit is het wezen der godheid, (door hen) de Alci of Alcis (43-13) genoemd. Er worden geen beelden gevonden noch enig spoor van een vreemd bijgeloof; zij worden er slechts als broers en jongelingen vereerd. Overigens overtreffen de Harii (Harnes) de andere volken, die ik zojuist heb genoemd, door een bijzondere macht. Hun woeste inborst en natuur benadrukken zij nog met natuurlijke middelen, voor de gelegenheid toegepast. Zij hebben zwarte schilden en beschilderen zichzelf ook. Om te strijden zoeken zij donkere nachten uit. De afschrik en de schaduwen, die dit leger van halfapen vergezellen, zijn voldoende om verschrikking teweeg te brengen. Geen enkele vijand weerstaat deze vreselijke en infernale aanblik, want in elke strijd worden de ogen het eerst overwonnen.

Nota 43-1

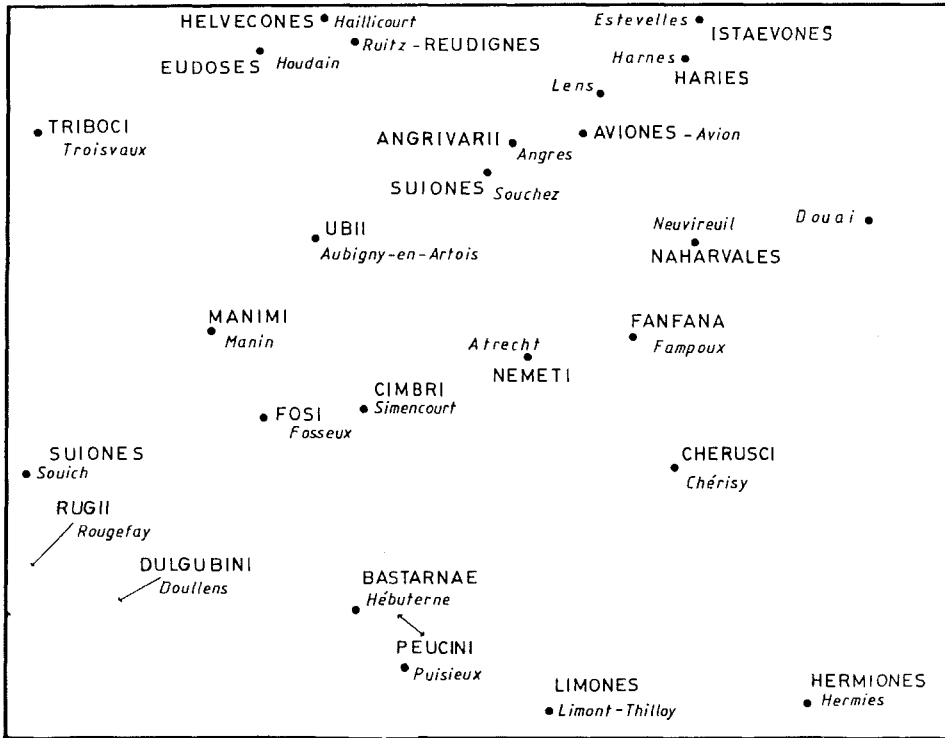
Marsigni zijn de bewoners van Marchiennes, op 14 km noordoost van Douai. Andere mogelijke afleidingen van de stamnaam zijn: Meurchin, voorheen Marchin, op 9 km noordoost van Lens; Saint-Aubin-lez-Anvin, voorheen Maresch, bij Atrecht; Maresches, op 8 km zuidoost van Valenciennes. Er zijn nog veel meer toponiemen met Mares of Marest in de samenstelling, wier opsomming niet is te doen. De andere door Tacitus genoemde stammen geven meer dan voldoende de streek aan.

Nota 43-2

Cotini zijn de bewoners van Cantaing-sur-l'Escaut, op 6 km zuidwest van Kamerijk, en/of Cantin, op 8 km zuidoost van Douai. Een andere mogelijkheid is Catorive, voorheen Cottonrive, een oude wijk van Béthune.

Nota 43-3

Voor de *Osi* zie Nota 28-9, waar gekozen is voor de lokalisatie Oisy-le-Verger. Andere mogelijkheden zijn: Bertincourt, voorheen Ossimont, op 26 km zuidoost van Atrecht; Auchy-au-Bois, op 19 km noordwest van Béthune; Auchy-les-Mines, op 10 km zuidoost van Béthune. De evolutie van Osi tot Auchy is evengoed mogelijk.

Kaart III De juiste reconstructie van "Germania"; de omgeving van Atrecht.

Bron: De Ware Kijk Op... Deel I, p. 18.

Nota 43-4

Buri zijn de bewoners van Buire-le-Sec, op 10 km zuidoost van Montreuil, en/of Bours, op 10 km noordoost van St. Pol-sur-Ternoise, en/of Buire-au-Bois, op 18 km zuidwest van St. Pol.

Nota 43-5

De taalkwestie met haar gevolgen is al zeer oud! Van de Cotini (Cantaing-sur-l'Escaut) zegt Tacitus dat die Gallisch spreken, wat in die streek zeer aanvaardbaar is en zelfs enigszins voor de hand ligt, omdat dit gebied onder de verovering van Julius Caesar lag en derhalve allang geromaniseerd was, zelfs indien het Germaans van oorsprong was geweest. De Osi van Oisy-le-Verger spreken Pannonisch, waarmee Tacitus waarschijnlijk niet de taal van de andere Germanen bedoelde, doch een taal of dialect dat zuiver "Pannonisch" was of daarvan was afgeleid. Elders (zie Nota 28-9) is hij onzeker over hun juiste herkomst. Pannonia lag ver tot zeer ver van Frans-Vlaanderen verwijderd, zodat moeilijk is aan te nemen dat Tacitus meende dat deze bevolkingsgroep Hongaars of een andere Slavische taal sprak. Hij (en nog eerder zijn kopiist) hebben Pannonisch - en dan bedoelden zij Germaans - als tegenstelling tot Gallisch gebruikt. Er zijn meer schrijvers aan te wijzen, die Pannonia min of meer als synoniem van Germania opvatten. Tacitus schijnt dat ook te doen; zie hoofdstuk 5. Desondanks rekent Tacitus de Osi niet bij de Germanen, al moeten zij wel schatting betalen aan de naburen, wat hij als een bewijs temeer beschouwt dat zij vreemdelingen zijn. Overigens moet men niet te zwaar tillen aan de taalkundige opmerkingen van Tacitus. De Germaanse stammen zullen, in verband met hun verschillende afkomst, beslist niet alle dezelfde taal hebben gesproken, maar onderscheiden dialecten, die op de streep van de taalgrens zeer konden verschillen. Mogen we Strabo geloven, die zweert bij de mededelingen van Homerus, dan zaten de Germanen al acht eeuwen vóór Chr. in deze streek, een oceaan van tijd voor de evolutie van de taal. De Romeinen, die noch het oude Gallisch noch het oude Germaans verstonden, kenden de details niet, evenmin zoals heden ten dage de Hollanders, Brabanders en Friezen, die het Limburgs simpelweg en tot onze voortdurende ergernis "Duits" noemen. De taalkundige waarheid ligt toch wel even anders.

Nota 43-6

IJzermijnen waren in de Romeinse periode al bekend in de Maasvallei van België en in het Scheldebekken van Noordwest-Frankrijk. Waar in Duitsland past dit detail over de Cotini?

Nota 43-7

Lygii zijn de bewoners van Ligny-Thillois op 23 km zuid van Atrecht. Het detail van Tacitus, dat deze naam zeer verbreid is, klopt volledig daar in de streek nog zeven andere plaatsen Ligny bestaan. Andere mogelijke afleidingen zijn: Lens, voorheen Liens; Liencourt, op 23 km zuidwest van Atrecht; Lignereuil, op 21 km west van Atrecht; Ligny, op 21 km noordwest van St. Pol-sur-Ternoise.

Nota 43-8

Harii zijn de bewoners van Harnes, op 6 km noordoost van Lens, en/of Aire-sur-la-Lys, op 16 km zuidoost van St. Omaars.

Nota 43-9

Helvecones zijn de bewoners van Herbinghem, voorheen Helvedinghem, op 25 km noordwest van St. Omaars. Een mogelijke andere afleiding is Hervelingen bij Marquise.

Nota 43-10

Manimi zijn de bewoners van Manin, op 18 km west van Atrecht. Andere afleidingen van de naam zijn: Manchecourt, voorheen Manicourt onder Richebourg, op 8 km noordoost van Béthune; Magnicourt-en-Comté, op 24 km noordwest van Atrecht; Magnicourt-sur-Canche, op 25 km west van Atrecht. De concentratie van deze namen in dezelfde streek bevestigt de determinatie.

Nota 43-11

Halisii zijn de bewoners van Halluin, op 17 km noordoost van Rijsel, en/of Haisnes, op 11 km zuidoost van Béthune, en/of Hallennes-lez-Haubourduin, op 8 km oost van Rijsel, en/of Hellemes, op 3 km oost van Rijsel. De sterkste concentratie van de naam ligt in de omgeving van Rijsel. Andere afleidingen van de naam zijn: Allennes-les-Marais, op 15 km noordwest van Lens; Hallenges bij Bucquoy, op 18 km zuidwest van Atrecht; Haillicourt, op 7 km zuidwest van Béthune; Halloy, op 29 km zuidwest van Atrecht; Hallines, op 6 km zuidwest van St. Omaars; Eaucourt, voorheen Alicurtis bij Atrecht.

Nota 43-12

Narhavales zijn de bewoners van Neuvireuil, op 13 km noordoost van Atrecht, en/of Neulette, op 12 km west van St. Pol-sur-Ternoise, en/of Noyelles-lès-Humières, op 12 km west van St. Pol. Op grond van het volgend detail mag aan de twee laatste plaatsen, die vlakbij elkaar liggen, wellicht de voorkeur worden gegeven.

Nota 43-13

Alcis is Auchy-lès-Hesdin, op 16 km noordwest van St. Pol en op 5 km van Neulette.

Er is een tweede mogelijkheid. Dan is Naharvales te determineren als Nivelles, op 13 km noordoost van Valenciennes, en Alcis als Auchy-lez-Orchies, op 26 km noordwest van Valenciennes.

Er is een derde mogelijkheid. Dan is Naharvales Neuville-St. Remy, en Alcis is dan Saily-lez-Cambrai, op resp. 2 en 4 km noordwest van Kamerijk.

Er is een vierde mogelijkheid. Dan is Naharvales Neuville-Vitasse, op 5 km zuidoost van Atrecht, en kan Alcis gedetermineerd worden als Achicourt, op 3 km zuidwest van Atrecht.

Er is een vijfde mogelijkheid. Dan is Naharvales Neuville-Bourjonval, op 30 km zuidoost van Atrecht, en kan Alcis Sailly-Saillisel zijn geweest, op 9 km zuidwest van Neuville.

Er is een zesde mogelijkheid. Dan is Naharvales Neuilly, op 19 km zuidoost van Kamerijk, en kan Alcis geïnterpreteerd worden als Haussy, op 17 km noordoost van Kamerijk.

Er is een zevende mogelijkheid. Dan is Naharvales Noreuil, op 17 km zuidoost van Atrecht, en kan Alcis gedetermineerd worden als Achiet-le-Grand, op 17 km zuid van Atrecht en op 11 km van Noreuil.

Er is een achtste mogelijkheid. Dan is Naharvales Neuville-sur-Escout, en kan Alcis Haulchin zijn geweest, ook bekend als Asciburgium, beide plaatsen op resp. 14 en 8 km zuidwest van Valenciennes.

Er is een negende mogelijkheid. Dan is Naharvales Norrent-Fontes, op 17 km noordwest van Béthune, en kan Alcis worden geïdentificeerd als Auchy-au-Bois, op 13 km noordwest van Béthune en 4 km zuidwest van Norrent-Fontes. Laat ik maar ophouden en de twee resterende combinaties overslaan, omdat deze tegenover de andere te onwaarschijnlijk zijn. De foutieve noordelijke interpretatie van Tacitus gaat ten onder aan het dodelijke feit, dat geen enkele naam uit zijn "Germania" in het noorden terug te vinden is buiten de 16e-eeuwse fabels. De juiste zuidelijke interpretatie stoot op een overvloed van mogelijkheden, waaruit ik de juiste niet eens met trefzekerheid vermag aan te wijzen, en die ik mijn Franse collega's ter oplossing moet overlaten. Het is een mooi werkterrein voor de Universiteit van Rijsel. Opgemerkt moet nog worden, dat deze overvloed van plaatsnamen, afgeleid van of verband houdend met de oude stamnaam, zich niet alleen hier maar praktisch in alle gevallen voordoet.

Hoofdstuk 44. Gothones, Rugii, Lemonii en Suiones

Verder dan de Lygii (Ligny) leven de Gothones (44-1), onderworpen aan koningen, maar wat dichter op elkaar gedrongen dan de andere Germaanse volken, echter zonder dat hun vrijheid in gevaar komt. Verder van de Oceaan (Atlantische Oceaan) af wonen de Rugii (44-2) en de Lemonii (44-3). Het karakteristieke van deze volken is, dat zij ronde schilden en korte zwaarden dragen, en dat zij onder koningen staan.

Vervolgens, in de Oceaan (Atlantische Oceaan) zelf ligt de stad van de Suiones (44-4). Buiten zijn krijgers en wapens, is dit volk sterk door zijn vloot. De vorm van hun schepen verschilt hierin, dat zij aan beide uiteinden een plecht hebben, waardoor ze altijd gereed zijn om van boord te gaan. Zij manoeuvreren niet met vaste zeilen en zetten de riemen niet vast op de boorden; de hele uitmonstering is verplaatsbaar, zoals op sommige rivieren gebeurt, zodat zij gedraaid kan worden naar deze of gene zijde, al naargelang de omstandigheden het vereisen. Bij hen wordt ook de rijkdom geëerd. Daarom wordt de macht door één uitgeoefend, hier zonder enige beperking en onder een absolute plicht tot gehoorzaamheid. De wapens staan niet, zoals bij de andere

Germanen, ter beschikking van allen, maar zijn opgesloten onder streng toezicht, namelijk van een slaaf. Want de Oceaan (Atlantische Oceaan) verhindert, dat zij plotseling en bij verrassing door een vijand zouden worden aangevallen. Bovendien, een troep leeglopende gewapende mannen vervalt spoedig in een handgemeen. Dat de edelen, de vrije mannen en zelfs de vrijgelatenen van het bewaken der wapens zijn uitgesloten, is een garantie voor de veiligheid van de koning.

Nota 44-1

Gothones zijn de bewoners van Gonnehem, voorheen Gotnehem, op 6 km noordoost van Béthune, en/of Gosnay, op 4 km zuidwest van Béthune, en/of Gouves, op 10 km west van Atrecht. In verband met de geografische context van Tacitus zijn de twee eerste de meest waarschijnlijke. Men kan zich tevens afvragen, of de streeknaam Gohelle bij Atrecht misschien verband houdt met deze stamnaam.

Nota 44-2

Rugii zijn de bewoners van Roubaix, op 10 km noordoost van Rijsel. Deze determinatie staat vooral vast door een tekst van Plinius, waarin hij schrijft over de plaats Rusbeas als liggend op de kust van de Oceaan, wat ter plaatse perfect klopt wanneer men het oog op de transgressies gericht houdt. ("De Ware Kijk Op... Deel I", p. 52.)

Nota 44-3

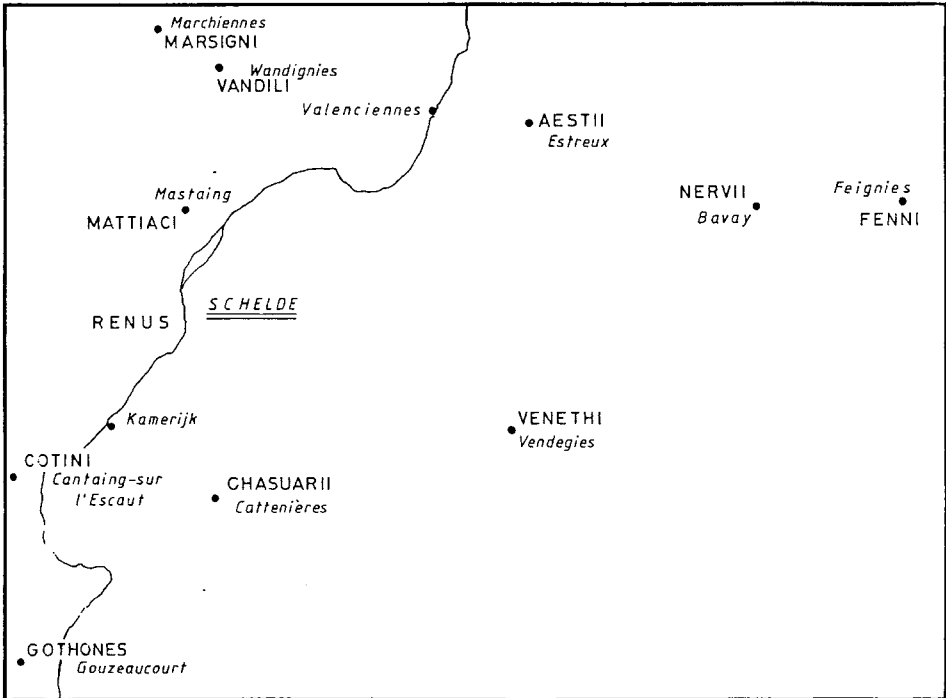
Lemonii waren de bewoners van Ledegem, op 10 km noordwest van Kortrijk.

Nota 44-4

Suiones zijn de bewoners van Sainghin-en-Mélantois, op 10 km zuidoost van Rijsel en op 4 km van Cysoing. Blijkens hoofdstuk 45 zaten de Suiones en de Sitones vlak bij elkaar. Dat Tacitus de plaats in de Oceaan legt, is geen punt. Het deltagebied van de Renus (Schelde) lag vol eilanden, die bewoond waren en waarvan in een aantal gevallen de namen bekend zijn. Sommige schrijvers rekenen het gebied bij de Renus (Schelde), anderen bij de zee of de Oceaan. Tacitus doet ook dit laatste, wat straks nog duidelijker blijkt wanneer hij over de Suebische Zee spreekt.

Hoofdstuk 45. Aestii en Sitones

Verder dan de Suiones (Sainghin) ligt een andere zee, slapend en bijna onbeweeglijk, waarvan men aanneemt dat zij de aarde omringt en afsluit; dit is geloofwaardig, daar het laatste licht van de ondergaande zon er blijft tot aan haar opgang, zo helder zelfs dat het de sterren doet verbleken. De verbeelding voegt daaraan toe, dat men daar ook het geluid hoort dat de zon maakt wan-

Kaart IV *De juiste reconstructie van "Germania"; de omgeving van Valenciennes.*

Niet alleen in "Germania", doch in alle teksten van Tacitus betekent Renus de rivier de Schelde (Scaldis).

Bron: De Ware Kijk Op... Deel I, p. 22.

neer zij weer uit de golven oprijst, dat men er de gestalten van haar paarden ziet en de stralenkrans rond haar hoofd. Tot daartoe - en dat is zeker - slechts tot daartoe strekt de aarde zich uit (45-1).

Aan de rechterzijde (45-2) van de Suebische Zee bevinden zich de volken van de Aestii (45-3), die de zeden en het aanzien van de Suebi (Kortrijk) hebben, maar een taal die dichter bij die van Britannica (Engeland) staat (45-4). Zij vereren de Moedergodin. Als embleem van hun bijgeloof dragen zij afbeeldingen van everzwijnen; het zijn de wapens, de algemene bescherming der dienaren van de godin, zelfs temidden van de vijanden. Het gebruik van ijzeren wapens is er zeldzaam; dat van knuppels algemeen. Zij telen graan en andere vruchten der aarde met meer geduld dan men zou mogen verwachten, gelet op de gebruikelijke vadsigheid der Germanen. Maar zij doorzoeken ook de zee en van alle volken zijn zij de enigen, die in het laagland en op de kust het barnsteen verzamelen, dat zij zelf "glaesum" (glas) noemen. Maar wat de aard hiervan is en hoe het ontstaat, dat hebben zij, als barbaren (45-5) nooit onderzocht of ontdekt. Het kwam reeds lang voor tussen de andere vuilnis, door de zee op het strand geworpen, tot onze luxe er een naam aan gaf. Zelf gebruiken zij het niet; zij leveren het zoals zij het vinden en zonder er stukken van te maken, en ontvangen er met verwondering geld voor. Men weet echter dat het sap van bomen is, want insecten, zelfs gevleugelde, ziet men vaak doorschemeren in de substantie, eerst opgenomen in de vloeibare stof en daarna opgesloten toen deze verhardde. Ik mag veronderstellen dat - zoals in de mysterieuze landen van het oosten wierook en balsem destilleren - ook op de eilanden en in de landen van het westen (lees: noorden) vruchtbare bossen en wouden bestaan. De stralen van de nabije zon persen er de sappen uit de bomen, die in de nabijgelegen zee vloeien, en die door de stormen van de zee op de tegenovergestelde kust worden geworpen. Wanneer men de eigenschappen van barnsteen onderzoekt en het bij vuur houdt, vliegt het in brand als een toorts en geeft het een vette en welriekende vlam; dan wordt het zacht als een soort pek of hars. Vlak naast de Suiones (Sainghin) leven de volken van de Sitones (45-6). Zij zijn aan hen in alles gelijk, behalve op één punt, namelijk dat zij door een vrouw worden bestuurd (45-7). Zover zijn zij gedegenereerd, niet alleen in de vrijheid, maar ook in de dienstbaarheid zelf!

Nota 45-1

Hier toont Tacitus zich een regelrechte voorloper van alle latere zelfverzekerden, die dezelfde lijfspreuk "*en dat weet ik zeker*" hanteren en daarmee blijven doorgaan, ook nog wanneer enige duizenden details bewijzen dat hun opvattingen onjuist zijn. Van de ene kant is het diep tragisch dat de wetenschap zich zo fundamenteel met Tacitus' "Germania" heeft vergist. Van de andere kant heeft Tacitus geen reden om zich daarvoor in zijn graf om te draaien, daar hij de wetenschappers een verkeerd voorbeeld van een verwerpelijke zelfverzekerdheid heeft gegeven.

Nota 45-2

Rechterzijde. De rechter- of linkerzijde van de Suebische Zee hangt af van het gezichtspunt waar de schrijver zich heeft geplaatst. Aan de hand van de laatst-

behandelde stammen mogen we aannemen, dat Tacitus zich in gedachten in de buurt van Atrecht bevond. Dan moeten we zijn "rechterzijde" in de richting der Suebi van Kortrijk gaan terugzoeken. Dat hij van zee spreekt, vormt geen onoverkomelijk bezwaar. Ook op andere plaatsen spreekt Tacitus van zee, waar wij wellicht eerder van een riviermond zouden hebben gesproken. Het gaat er maar om, waar men de scheiding wil leggen tussen de rivier en het buitenwater. Voor ons Nederlanders vormt dat geen probleem. Of juist wel, omdat wij in ons land (denk maar aan de Schelde-delta en aan de Rijn-Maas-delta) niet nauwkeurig kunnen aangeven, waar precies de scheiding ligt tussen de binnen- en de buitenwateren. Wanneer we het enig mogelijk criterium aanleggen nl. te bepalen tot waar de werking van eb en vloed zichtbaar is, wel, dan hebben we het criterium dat Tacitus waarschijnlijk ook heeft gehanteerd.

Nota 45-3

Aestii (de oostelijken), waaronder Tacitus "volken", derhalve verschillende rangschikt, zijn de bewoners van de streek met de volgende plaatsen: Estaires, op 15 km noordoost van Béthune; Lestrem, op 11 km noordoost van Béthune; Estevelles, op 8 km noordoost van Lens; Estrée-Blanche, op 23 km noordoost van Béthune en Essars, op 3 km noordoost van Béthune.

Nota 45-4

Het is van algemene bekendheid, dat in sommige West-Vlaamse dialecten verwantschap met of een sterke ontlening aan het Engels bestaat. Ik waag mij niet aan een verklaring hiervan, doch meen wel erop te moeten wijzen, dat Tacitus het verschijnsel al signaleert, en dat het derhalve ouder is dan de tijd van de latere invasies van de Engelsen in dit gebied waaraan deze taalverwantschap meestal wordt toegeschreven. Met de naam *Britannica* moet men overigens uiterst voorzichtig zijn, daar de gevallen legio zijn, waar men "Engeland" heeft geïnterpreteerd terwijl het "Bretagne" moet zijn. Op dit tijdstip zou men wellicht eerder moeten denken aan een taalbeïnvloeding vanuit Bretagne, daar latere berichten zeggen dat de volken van Bretagne en Normandië hun expansies en infiltraties allang hadden doorgezet tot aan de Canche en de Authie. Tevens moet men een tweede feit in het oog houden: wanneer Engeland een rol begint te spelen in de vaart der volken, dan is dit juist door de Anglo-Saxones van het vasteland, die van vage en elkaar bestrijdende stammen een zekere eenheid gingen vormen.

Nota 45-5

Barbaren. Tacitus doet zichzelf oneer aan door de gangbare denigrerende sneer van de Romeinen voor alle vreemde volken op de Germanen toe te passen, ofschoon hij her en der in zijn werk openlijk zegt, dat hun zeden in menig opzicht boven die van de Romeinen stonden. Het is de gebruikelijke taal van een koloniale overheerser. Overigens is de eerste betekenis van "barbarus": buitenlands, vreemd, uitheems, en heeft onze simpele vertaling met "barbaars" het woord een zwaarder negatief accent gegeven, dat de schrijvers misschien niet eens bedoeld hebben.

Nota 45-6

Sitones zijn de bewoners van Cysoing, op 13 km zuidoost van Rijsel, en/of Mont Sithieu, voorheen Sithiu, op 5 km noord van St. Omaars. Aan de hand van de context moet aan de eerste plaats de voorkeur worden gegeven.

Nota 45-7

Door een vrouw bestuurd. Het Romeinse rijk was een pure mannenmaatschappij, waar men ten overvloede nare ervaringen had opgedaan met intrigerende en nietsontziende keizerinnen, die door middel van gifbeker en sluipmoord naar de macht grepen. Het volk, dat zich door een vrouw liet besturen, moest in de ogen van een Romein niet wel in het hoofd zijn.

Hoofdstuk 46. Peucini (Bastarnae), Venethi en Fenni

Hier is het einde van Suebia (Kortrijk). Ik weet niet, of de Peucini (46-1), de Venethi (46-2) en de Fenni (46-3) bij de Germanen dan wel bij de Sarmatae (Sermaise) gerekend moeten worden. In elk geval hebben de Peucini (Puisieux), die door sommigen Bastarnae (46-4) worden genoemd, een taal, levenswijze, dorpen en woningen, geheel gelijk aan die van de Germanen, maar danken aan gemengde huwelijken enige overeenkomst met de Sarmatae (Sermaise). De Venethi (Vendegies) hebben veel van hun zeden overgenomen, want alle bergen en wouden tussen de Peucini (Puisieux) en Fenni (Feignies) zijn vol van hun rooftochten. Toch rekent men hen eerder bij de Germanen, omdat zij vaste huizen bouwen, schilden dragen en zich bezighouden met de oefening van een snelle infanterie, in dit alles zeer verschillend van de Sarmatae (Sermaise), die hun leven doorbrengen in een wagen en te paard. Bij de Fenni (Feignies) heersen verschrikkelijke wildheid, afschuwelijke miserie, vuilheid van allen, slapheid bij de voornaamsten. Zij hebben geen wapens, geen paarden en geen huis of haard. Als voedsel gebruiken zij gras of kruiden, als kleding huiden en de blote grond dient hun als bed. Hun enige hoop ligt in hun pijlen, waaraan zij wegens gebrek aan ijzer punten van been zetten. Dezelfde jacht voedt in gelijke mate de mannen en de vrouwen. Want deze volgen de mannen overal en eisen hun deel van de buit op. De kleine kinderen hebben geen andere bescherming tegen de wilde beesten en de regenbuien dan een dak van samengevlochten takken. Dat is ook het verblijf van de jonge mensen en de schuilplaats van de grijsaards. Maar zij beschouwen deze levenswijze gelukkiger dan op de akkers te zwoegen en aan huizen te werken, en voortdurend tussen hoop en vrees te leven voor het instandhouden van hun goederen en die van anderen. Veilig voor de mensen en veilig van de kant van de goden, zijn zij vervallen tot de minst toegankelijke staat van de mensen: zij hebben zelfs geen wensen meer.

De rest is fabelachtig. Men zegt dat de Hellusii (46-5) en de Osi (Oisy-le-Verger)

een mensenhoofd en gezicht hebben, maar het lichaam en de ledematen van een dier (46-6), wat ik als niet bewezen in het midden wens te laten (46-7).

Nota 46-1

Peucini zijn de bewoners van Puisieux, Puisieux-en-Val en Puisieux-en-Mont, op 30 km zuidwest van Atrecht. Verder zuidwaarts komt dezelfde plaatsnaam nog tienmaal voor, wat verklaart waarom Tacitus de *Peucini* in verband brengt met de *Sarmatae* van Sermaise. Andere afleidingen zijn: *Puci*, voorheen *Peuci*, op 8 km noordoost van Atrecht; *Pestiviller*, voorheen *Peustiviller* bij Béhagnies, op 17 km zuidoost van Atrecht.

Nota 46-2

Venethi zijn de bewoners van Vendegies-au-Bois, op 20 km zuidoost van Valenciennes, en *Vendegies-sur-Ecaillon*, op 10 km zuid van Valenciennes.

Nota 46-3

Fenni zijn de bewoners van Feignies, op 5 km noordwest van Maubeuge.

Nota 46-4

Bastarnae zijn de bewoners van Basseux, op 12 km zuidwest van Atrecht, en/of Hébuterne, 11 km zuidelijker gelegen. Andere schrijvers, die deze stam vermelden, noemen hem de *Bassi*. Beide plaatsen liggen dichtbij Puisieux, zodat het geografisch verband bevestigd is.

Nota 46-5

Hellusii zijn de bewoners van Eleu-dit-Lauwette, op 2 km zuidwest van Lens. Dit is een logische lokalisatie, daar Tacitus hen met de *Osi* in verband brengt.

Nota 46-6

Hieruit zou men mogen concluderen dat Tacitus zich niet al te ver in *Germania* heeft gewaagd, daar hij dan zeker de gelegenheid zou hebben benut om deze *merkwaardige mensdieren* te zien.

Nota 46-7

Tacitus somt in zijn "Germania" 85 stammen op. Toch is zijn lijst niet uitputtend, wat al voor de hand ligt omdat het zijn bedoeling niet was een provincie- of gemeentegids te maken, en wat van de andere kant ook uit zijn woorden blijkt waar hij zegt dat sommige stammen nog andere namen hadden. Bij de andere schrijvers komen nieuwe namen voor, wat niet wil zeggen dat dit dan ook altijd afzonderlijke stammen waren, doch dat zij dikwijls werden aangeduid met de naam van hun woonplaats, terwijl zij in feite onder een andere genaamde

stam ressorteerden. Bij de Suebi geeft Tacitus zelf hiervan enkele voorbeelden. Wie er moeite mee heeft zich dit voor te stellen, moet bedenken dat wij elke dag hetzelfde doen. Neem een inwoner van Denekamp, die Denekamper wordt genoemd, maar ook Tukker heet, soms ook Twentenaar, niet zo vaak Overijsselaar, soms ook niet geheel juist Achterhoeker, toch Nederlander is en door zijn naaste bureu van over de grens steevast voor Hollander wordt uitgemaakt. In Vlaanderen zal eenieder soortgelijke voorbeelden kunnen vinden, ook al speelt de naam België, afgeleid van een geheel ander Belgica dan het huidige, een verwarrende rol. Wanneer dan blijkt dat in onze dagen een persoon of een groep onder verschillende namen begrepen kan worden, afhankelijk van de invalshoek, kan dit zeker geen probleem zijn bij de Germanen, over wie alleen literatuur én naamgeving van Romeinen, ergo vreemden, bewaard is gebleven.

Tegen het midden van de 4e eeuw zijn de namen van de stammen praktisch versleten en verdwenen, deels omdat veel stammen in andere groepen waren opgegaan, en nieuwe politieke structuren waren ontstaan, die bewust of onbewust nieuwe namen hadden aangenomen. Het beste voorbeeld zijn de Franken, een van oorsprong kleine groep, die zich "frank", dit is vrij, noemde, maar door zijn expansies en veroveringen een eerste viool ging spelen, zozeer dat hij een groot gebied veroverde en zelfs de naam van Gallia verdrong om die te vervangen door Francia, welk proces ook in de 4e eeuw begon. Het is een grondfout in de traditionele geschiedenis geweest, te veronderstellen dat deze nieuwe groepen van elders kwamen, soms van heel ver, zoals ten onrechte voor de Dani, de Nordmanni, de Saxones en de Franken is aangenomen. In veel andere gevallen is een vroegere stamnaam teruggevallen tot een zuiver geografisch begrip of een streeknaam, zoals Batua voor het land van de Batavi, Artois voor het land van de Atrebates en Weppes voor het land van de Usipeti. Hetzelfde afslijten heeft zich voorgedaan met tientallen andere namen van stammen. Men moet bij de teksten van de Geograaf van Ravenna uit de 7e eeuw eens opletten, hoe weinig oude stammen hij nog vermeldt, en dan zijn het juist die, welke zich om de een of andere reden van structurele of politieke aard hadden gehandhaafd. Sommige oude streeknamen, zoals Batua, verdwenen ook weer, omdat zij op een bepaald ogenblik niet meer als een structurele of geografische eenheid werden beschouwd en de andere streeknamen gingen overheersen. Gelukkig zijn veel stannamen in plaatsnamen bewaard gebleven, wat bewijst hoe taai de plaatsnamen zijn, zodat het nu toch mogelijk is die "verdwenen" stammen terug te vinden en te lokaliseren.

Addendum

bij

Germania = Frans - Vlaanderen

- Addendum 1: De andere namen uit Tacitus' "Annales" en "Historiae"
- Addendum 2: De Noordlijn van Tacitus
- Addendum 3: Conclusies
 - 3.1 De balans van Tacitus' geografica over Germania
 - 3.2 Wat is Germania bij Tacitus?
 - 3.3 Waarom bepaalde namen in Tacitus' "Germania" ontbreken
 - 3.4 Germania Inferior en Germania Superior
 - 3.5 Tacitus en de Peutinger-kaart
 - 3.6 Tacitus, de "Grote Ontkenner" van Karolingisch Nijmegen
 - 3.7 Slotconclusie: de dolk van Tacitus
- Addendum 4: Tacitus en Ptolemeus
- Addendum 5: Van Tacitus via de Peutinger-kaart naar Caesar
- Addendum 6: Albis, Amisia, Wisurgis en Lippia bij de klassieken
 - 6.1 Conclusie
- Addendum 7: De mythe van het Duitse Teutoburgerwoud
 - 7.1 Conclusie

Addendum 1. De andere namen uit Tacitus' "Annales" en "Historiae".

Teneinde alles te verzamelen wat Tacitus over Germania meedeelt, volgen hieronder de geografica van Germania die hij in zijn andere werken geeft. Er wordt verwezen naar de vindplaats, terwijl in het kort de context wordt vermeld waarin zij voorkomen. Het zijn:

Adrana (Ann. I, 56), een rivier, in vroegmiddeleeuwse teksten Adarna geschreven, genoemd bij de veldtocht in 14 en 15 na Chr. in verband met de Renus (Schelde), met de Chatti (Katsberg), met de Marsi (Marck bij Calais), met de Cherusci (Chérisy), is de Ternoise, die ten zuidwesten van Atrecht ontspringt en bij Hesdin in de Canche valt.

Albis (Ann. I, 59; II, 14, 19, 22, 41), een rivier, genoemd in de veldtocht van Germanicus tegen de Germanen in 14 - 17 na Chr. in verband met de Cherusci (Chérisy), met de Angrivarii (Angres) en met de Renus (Schelde), is de Aa, die ten zuidwesten van St. Omaars ontspringt en bij deze stad in het vroegere Flevum viel. Het was dus niet de Duitse Elbe, een doublure uit de 11e eeuw.

Aliso (Ann. II, 7), genoemd als een Romeins fort tussen het land van de Chatti (Katsberg) en de Renus (Schelde) in de veldtocht van Germanicus in 16 - 19 na Chr., is Sully-sur-la-Lys, op 8 km zuidwest van Armentières.

Amisia (Ann. I, 60, 63; II, 8, 23), een rivier, genoemd bij de veldtocht van Germanicus tegen de Germanen in 14 - 17 na Chr. in verband met de Fresones (Frans-Vlaanderen), met de Chauci (Chocques), met de Bructeri (Broxeele), met de Lupia (Lys of Leie), met de Oceaan (Atlantische Oceaan), met de Pontes Longi (Longfossé), met de Batavi (Béthune), met de Angrivarii (Angres), is de Hem, die langs Tournehem stroomt en boven Eperlecques in de Aa valt, het vroegere Flevum of Almere, dat ten tijde van de transgressies als een deel van de Oceaan werd beschouwd. Het was dus niet de Duitse en Nederlandse Eems, een doublure uit de 11e eeuw.

Ampsivarii (Ann. XIII, 55, 56), genoemd in de veldtochten van de Romeinen tegen de Germanen in 58 na Chr. in verband met de Fresones (Frans-Vlaanderen), met de Chauci (Chocques), met de Chamavi (Camphin), met de Tubantes (Thun), met de Usipi (Weppes), met de Bructeri (Broxeele), met de Tencteri (Ennetières), met de Renus (Schelde), met de Chatti (Katsberg) en met de Cherusci (Chérisy), waren de bewoners van Amplier, op 31 km zuidwest van Atrecht. Andere mogelijke afleidingen zijn: Ambricourt, op 15 km noordwest van St. Pol-sur-Ternoise; Ames, op 16 km noordwest van Béthune; Amfropret, op 5 km zuidwest van Bavay; Emmerin, op 6 km zuidwest van Rijsel.

Arenacum (Hist. V, 20), op de Peutinger-kaart (P.K.) Arenatio en in het Itinerarium Antonini (I.A.) Harenatum genoemd, waarheen Julius Civilis in 70 tegen het einde van de Opstand der Bataven een aanval liet doen, is Antoing, op 6 km zuidoost van Doornik. Mijn vroegere lokalstatie te Annois boven Noyon

is niet juist, omdat de Peutinger-kaart ter plaatse fouten bevat, die door het Itinerarium Antonini worden rechtgezet. Zie de komende publicaties van de P.K. en het I.A.

Asciburgium (Hist. IV, 33), ook in "Germania" vermeld, genoemd in 69 bij een militaire operatie in verband met Novaesium (Feignies) en Mogontiacum (Mainvillers), is Haulchin, op 18 km zuid van Valenciennes. Zie de komende P.K.-uitgave; in het I.A. komt de plaats niet voor.

Baduhenna (Ann. IV, 73), een heilig woud, genoemd in de veldtocht van de Romeinen in 28 na Chr. tegen de Fresones (Frans-Vlaanderen) in verband met de Renus (Schelde), met de Canninefates (Genech), met Cruptorix (Cruphove of Crochte), was Béhagnies, op 16 km zuid van Atrecht.

Baetasii (Hist. I, 53; IV, 56, 66), genoemd in verband met de Treveri (Trier), met de Mosa (Maas), met de Tungri (Doornik), met de Nervii (Bavay), met de Batavi (Béthune), met de Canninefates (Genech) en met de Marsaci (Marchiennes), waren de bewoners van Baisieux bij Rijsel en/of van Bettignies bij Maubeuge.

Batavodurum (Hist. V, 20), elders Oppidum Batavorum genoemd, tegen het einde van de Opstand door de Romeinen bezet, is Béthune.

Bingium (Hist. IV, 70), bij de Opstand van de Bataven in 69/70 na Chr. genoemd in verband met de Treveri (Trier) en met Mogontiacum (Mainvillers), is Vigny, op 16 km zuidoost van Metz. Zie de P.K. en het I.A. (in voorbereiding).

Bonna (Hist. IV, 19, 20, 25, 62, 70; V, 22), bij de Opstand van de Bataven genoemd in verband met Germania Inferior (hoofdstad Boulogne), met de Treveri (Trier), met Agrippina (Avesnes-sur-Helpe), met Mogontiacum (Mainvillers), met Novaesium (Feignies), is Ohain, op 16 km zuidoost van Avesnes-sur-Helpe. Zie de P.K. en het I.A. (in voorbereiding).

Bononia (Hist. II, 53; III, 67, 71), genoemd in verband met de opstand van de legioenen in Germania van 68 tot 70 na Chr., is Boulogne.

Caeracates (Hist. IV, 70), genoemd bij de Opstand van de Bataven in 69/70 na Chr. in verband met de Triboci (Troisvaux), met de Vangiones (Wannehain), waren de bewoners van Chérens, op 10 km zuidoost van Rijsel, en/of Chériennes, op 22 km zuidwest van St. Pol-sur-Ternoise. De naam kan een afleiding zijn van Cherusci (Chérisy).

Caesia Silva (Ann. I, 50), het woud van Caesia, genoemd bij de veldtocht van Germanicus in 14 en 15 na Chr. in verband met de Marsi (Marck bij Calais), met de Fresones (Frans-Vlaanderen), met de Bructuri (Broxeele), met de Tubantes (Thun), met de Usipetes (Weppes), is Le Quesnoy, op 14 km zuidoost van Valenciennes. Caëstre, op 24 km oost van St. Omaars, is ook mogelijk maar minder waarschijnlijk.

Canninefates (Ann. IV, 73; XI, 18), genoemd in de veldtochten van de Romeinen tegen de Germanen in 25 - 28 na Chr. in verband met de Renus (Schelde), met de Fresones (Frans-Vlaanderen), met het woud Baduhenna (Béhagnies), met Cruptorix (Cruphove of Crochte), waren de bewoners van Genech, op 15 km zuidoost van Rijsel. In "Historiae" (IV, 15, 16, 19, 32, 56, 79, 85) komen zij herhaaldelijk voor in de berichten over de Opstand van de Bataven.

Corbulo (Ann. XI, 18 - 20), in 47 bevelhebber in Germania, streed tegen de Chauçi (Chocques), tegen de Canninefates (Genech), bij de Renus (Schelde), tegen de Fresones (Frans-Vlaanderen), liet een kanaal graven tussen de Mosa (Maas) en de Renus (Schelde), bedoeld om Drusus' werk te voltooien, werd in 48 door keizer Claudius naar Rome teruggedroepen en kreeg een zending naar het Midden-Oosten. Hij is nooit in Nederland geweest, zodat het baarlijke nonsens is zijn "gracht" terug te zoeken waar hij nooit een voet heeft gezet. Zijn naam is bewaard gebleven in de plaats Corbehem, voorheen Corbelhem, op 5 km zuidwest van Douai.

Cruptorix (Ann. IV, 73), genoemd in de veldtocht van de Romeinen in 24 - 28 na Chr. in verband met de Fresones (Frans-Vlaanderen), met de Canninefates (Genech), met de Renus (Schelde), met het woud Baduhenna (Béhagnies), zou Cruphove kunnen zijn, op 4 km zuidwest van Audruicq, maar is waarschijnlijker Crochte, op 5 km zuidwest van St. Winoksbergen (Fr. Bergues). Deze naam is een rechte vertaling van *crupta* - krocht. De plaats ligt op ca. 10 m hoogte, zodat zij in de eerste eeuw droog was en ook later boven de transgressies is gebleven. Zie ook Addendum 6, tekst 29.

Cugerni (Hist. IV, 26; V, 16, 18), genoemd bij de Opstand van de Bataven in verband met Novaesium (Feignies), met Gelduba (Ladeuze), met de Batavi (Béthune) en met de Renus (Schelde), waren de bewoners van Quaregnon (B.), op 4 km zuidwest van Mons, en/of van Chooz, op 4 km zuidwest van Givet.

Divodurum (Hist. I, 63), de hoofdstad van de Mediomatrici, is Metz.

Drusiana Fossa (Ann. II, 8), het werk dat Drusus in 9 vóór Chr. begon om de zuidelijke rivieren met de westelijke te verbinden, genoemd in de veldtocht van de Romeinen tegen de Germanen in 14 -17 na Chr. in verband met de Oceaan (Atlantische Oceaan), met de Amisia (Hem), met de Batavi (Béthune), met de Angrivarii (Angres), is de Deûle, een kunstmatige verbinding tussen de Scarpe vanaf Douai tot de Lys of Leie bij Deûlémont. De plaatsnaam Drouvin-le-Marais, op 4 km zuid van Béthune, is vermoedelijk een afleiding van Drusus. Derhalve is het een vierkante zotheid de gracht van Drusus in Nederland te willen zoeken, nota bene 60 jaren vóór de aankomst van de Romeinen, bovendien een kubieke zotheid, daar men die gracht wil lokaliseren op de jongere overslaggronden, die de Romeinse bodem met 4 tot 6 meter bedekken. In de Romeinse bronnen wordt de Deûle nergens als rivier genoemd. De vroegmiddeleeuwse naam (8e eeuw) Dubla, wat niet eens klassiek Latijn is, betekent letterlijk "de dubbele" en wijst ook op een kunstmatige

aanleg, namelijk dat de Scarpe en de Lys er een verbonden stroom door werden en beider stroom- en vaargebied zodoende verdubbeld werd.

Famfana (Ann. I, 51) (de tekst geeft Tamfana, wat vermoedelijk een schrijffout is), een heiligdom van de Germanen dat in 14 na Chr. door de Romeinen werd verwoest, genoemd in verband met de Marsi (Marck), met de Bructeri (Broxeele), met de Tubantes (Thun) en met de Usipetes (Weppes), is Fampoux, op 8 km noordoost van Atrecht. Zou Tamfana toch de juiste naam zijn, dan is het Taigneville, wijk van Beuvry, op 2,5 km zuidoost van Béthune.

Flevum (Ann. IV, 72), Almere in vroegmiddeleeuwse teksten, genoemd bij de opstand van de Fresones (Frans-Vlaanderen) in 28 na Chr. (toen er nog geen Romein in Nederland was) in verband met de Renus (Schelde), met de Oceaan (Atlantische Oceaan), met Siatutanda (Sithiu), met de Canninefates (Genech), met het woud Baduhenna (Béhagnies), met Cruptorix (Cruhove of Crochte), is de Plaine Flamande (Vlaamse Vlakte) tussen Calais, Audruicq, Watten, Veurne en Brugge. Het was een zeebaai, op- en neergaand met de transgressies, die pas volledig is gaan verlanden in de 9e eeuw, toen langs de huidige kust een begin van duinvorming was ontstaan. De Zuiderzee in Nederland, die men altijd als het Flevum heeft aangezien, heeft nooit de naam van Flevum of Almere gehad. Toen zij (in de 10e eeuw!) als vrucht van de transgressies en regressies in de nieuwe verlanding van Holland was overgebleven, heette zij Interlake = tussenmeer, welk woord de situatie en ook het ontstaan tussen de verlandingen zeer juist typeert.

Gelduba (Hist. IV, 26, 32, 35, 36, 58), genoemd bij de Opstand van de Bataven in 69 - 70 na Chr. in verband met de Renus (Schelde), met Novaesium (Feignies), met de Cugerni (Quaregnon), met de Batavi (Béthune), met Vetera (Visterie), is Elouges. N.b. zie de aanstaande uitgave van het I.A.

Grinnes (Hist. V, 20), genoemd bij de Opstand van de Bataven in 70 na Chr., waarheen Julius Civilis zijn laatste aanval deed, is vermoedelijk niet identiek met Grinnibus (Grivesnes, zie de komende P.K. uitgave), maar is Grincourt-lès-Pas, op 25 km zuidwest van Atrecht.

Hercules, Bos van (Ann. II, 11, 12), genoemd bij de veldslag van Germanicus tegen de Cherusci (Chérisy), gelegen in de buurt van de Wisurgis (Wimereux), was een bos in de buurt van St. Inglevert. Vlakbij bevonden zich de Kolommen van Hercules.

Idistaviso (Ann. II, 16), genoemd bij de veldslag van de Romeinen tegen de Germanen in 16 na Chr. beschreven als een vlakte tussen de Wisurgis en de heuvels, is St. Inglevert, op 13 km zuidwest van Calais. In "Germania" noemt Tacitus het volk Ingaevones.

Lupia (Ann. I, 60; II, 7), door andere auteurs Lipia of Lippia geschreven, een rivier, genoemd in de veldtocht van 14 - 17 na Chr. in verband met de Cherusci (Chérisy), met de Bructeri (Broxeele), met de Amisia (Hem), met de Fresones (Frans-Vlaanderen), met de Chauci (Chocques), met de Chatti

(Katsberg), met het monument voor de verslagen troepen van Varus en het altaar van Drusus, met de Oceaan (Atlantische Oceaan) en met de Renus (Schelde), is de Lys in Frankrijk, Leie in Vlaanderen. Het was dus niet de Duitse Lippe, een doublure uit de 11e eeuw. Zie ook Addendum 6.

Marcodurum (Hist. IV, 28), genoemd bij de Opstand van de Bataven 69/70 na Chr. in verband met de Ubii (Aubigny-en-Artois), met de Agrippinenses (Avesnes-sur-Helpe), op de Peutinger-kaart en in het Itinerarium Antonini Marcomagus genoemd, is Rocroi op 22 km noordwest van Charleville-Mézières.

Marsaci (Hist. IV, 56), genoemd bij de Opstand van de Bataven in 69/70 na Chr. in verband met de Canninefates (Genech), zijn vermoedelijk identiek met de Marsigni van Marchiennes, op 14 km noordoost van Douai. Andere mogelijkheden zijn: Marcq-en-Baroeuil bij Rijsel, Marcq-en-Ostrevant bij Avesnes-sur-Helpe en Marest bij Heuchin.

Mattium (Ann. I, 56), genoemd in de veldtocht van de Romeinen tegen de Chatti (Katsberg) in 14 na Chr., welke plaats Tacitus de hoofdplaats van de Chatti noemt, beschreven in verband met de Renus (Schelde), met de rivier Adrana (Ternoise), is kennelijk een verschrijving van Wattium, dat is Watten, op 9 km noordwest van St. Omaars. Er bestond ook een Mattium van de stam der Mattiaci, de bewoners van Mastaing, op 17 km zuidwest van Valenciennes, wat de vergissing verklaart. Het is in dit Mattium (Mastaing) dat Corbulo in 47 na Chr. een zilvermijn probeerde te exploiteren (Ann. XI, 20).

Menapii (Hist. IV, 28), genoemd bij de Opstand van de Bataven in verband met de Ubii (Aubigny-en-Artois), met de Morini (Terwaan), met de Mosa (Moze, zie Ptolemeus), waren de bewoners van Cassel, op 17 km noordoost van St. Omaars. De plaats is het befaamde Castellum Menapiorum (zie de komende P.K. en I.A.- uitgaven).

Morini (Hist. IV, 28), genoemd bij de Opstand van de Bataven in verband met de Ubii (Aubigny-en-Artois), met de Menapii (Cassel), met de Mosa (Moze), met "de uiterste gebieden van Gallia", waren de bewoners van Terwaan, Boulogne en de streek van St. Omaars (deze stad bestond nog niet).

Mosa (Ann. II, 6; XI, 20), aan welke rivier Corbulo in 47 na Chr. een verbinding liet maken met de Renus (Schelde), is natuurlijk de Maas in Frankrijk, en niet in Nederland, waar op dat moment nog geen Romein was. Bovendien was dit werk een voortzetting van de gracht van Drusus, die beslist in Frankrijk lag. Zie ook Corbulo. Bij de Opstand van de Bataven in 69/70 na Chr. wordt de Mosa regelmatig genoemd (Hist. IV, 28, 66; V, 23) in verband met de Ubii (Aubigny-en-Artois), met de Treveri (Trier), met de Menapii (Cassel), met de Morini (Terwaan), met de Baetasii (Baisieux of Bettignies), met de Tungri (Douai), met de Nervii (Bavay) en met de Renus (Schelde). Hier duidt de naam natuurlijk ook de rivier in Frankrijk aan. Overigens moet eraan gedacht worden, dat Ptolemeus een Mosa (Moze) in het noordwesten van Frankrijk plaatst, zodat het mogelijk is dat de naam Mosa een bredere betekenis had.

Mosella - de Moezel (Ann. XIII, 53), genoemd in verband met de Saône en de Renus (Schelde), waarvan wordt gezegd dat Vetus, om het werk van Drusus te voltooien, in 58 na Chr. een verbinding besloot te maken tussen de Saône en de Moezel om zo via de Renus (Schelde) een rechtstreekse verbinding te scheppen tussen de westelijke (lees: zuidelijke) en de noordelijke (lees: westelijke) kusten naar de Oceaan (Atlantische Oceaan). Bij de Opstand van de Batavi (Béthune) in 69/70 na Chr. wordt de Mosella genoemd (Hist. IV, 71, 77) in verband met de Batavi (Béthune), met de Bructeri (Broxeele), met de Tencteri (Ennetières), met Novaesium (Feignies) en met Bonna (Ohain).

Nabalia (Hist. V, 26), de rivier bij welke Julius Civilis zich in 70 na Chr. aan de Romeinen overgaf, is niet de Nave, daar deze afzonderlijk wordt genoemd, doch de Naviette, een zijriviertje van de Deûle tussen Séclin en Gondécourt, op ca. 10 km zuidwest van Rijsel. Deze plaats is tevens de meest logische daar Cerialis, de Romeinse aanvoerder, zich waarschijnlijk te Colonia Traiana (Tressin) bevond, altijd in Romeinse handen gebleven, en Julius Civilis vanuit het westen van de Batua (Béthune), moest komen, waar hij zich blijkens de voorafgaande berichten bevond.

Nava (Hist. IV, 70), een rivier, genoemd bij de Opstand van de Bataven in verband met de Triboci (Troisvaux), met de Vangiones (Wannehain), met de Caeracates (Chéreng), is de Nave, zijrivier van de Clarence, op ca. 19 km west van Béthune. Zij stroomt o.a. langs de plaats Nédon, tussen welke naam en Nava de Franse etymologen verband leggen.

Novaesium (Hist. IV, 26, 33, 35, 36, 57, 62, 70, 77, 79; V, 22), verschillende malen genoemd bij de Opstand van de Bataven, is Feignies, op 5 km noordwest van Maubeuge (zie ook de op stapel staande P.K.- en I.A.-uitgaven).

Pontes Longi (Ann. I, 63), genoemd in de veldtocht van de Romeinen tegen de Germanen in 14 en 15 na Chr. in verband met de Cherusci (Chérisy), met de Amisia (Hem), met de Renus (Schelde), met de Oceaan (Atlantische Oceaan), is Longfossé, op 16 km zuidoost van Boulogne.

Renus duidt bij Tacitus vrijwel altijd de Schelde aan (Ann. I, 3, 31, 32, 45, 56, 59, 63, 67, 69,; II, 6, 7, 14, 22, 83; IV, 5, 73; XI, 18-20; XII, 27; XIII, 53, 56). Hij noemt de rivier in 14 vóór Chr. in verband met Germania en de veldtochten tegen de Germanen, met Vetera (Visterie), met de Cherusci (Chérisy), met de Amisia (Hem), met de Oceaan (Atlantische Oceaan), met de Pontes Longi (Longfossé); in de jaren 14 - 19 na Chr. in verband met het Eiland van de Bataven (Béthune), met de Chatti (Katsberg), met de Lupia (Lys), met het altaar van Drusus (zie Tropaea Drusi bij Ptolemeus), met de Albis (Aa), met de Angrivarii (Angres); in 24 - 28 na Chr. in verband met de Germanen en Galliërs, met de Fresones (Frans-Vlaanderen), met de Canninefates (Genech); in 47 en 48 na Chr. met de Chauci (Chocques), met de Canninefates (Genech), met de Fresones (Frans-Vlaanderen), met de Mosa (Moze), met de Ubii (Aubigny-en-Artois); in het jaar 58 na Chr. met het kanaal van Drusus, met Belgica (noorden van Frankrijk), met de Ampsivarii (Amplier), met de Bructeri (Broxeele), met de Tencteri (Ennetières), met de Usipi (Weppes), met de Tubantes (3 x Thun) en

met de Cherusci (Chérisy).

In "Historiae" (I, 51; II, 32; IV, 12, 16, 22, 24 - 26, 55, 59, 64, 73; V, 14, 17 - 19, 23, 24), geheel handelend over de opstanden in Gallia en Germania van 68 - 70 na Chr., noemt hij de Rhenus in verband met Gallia, met de Batavi (Béthune), met de Chatti (Katsberg), met de Oceaan (Atlantische Oceaan), met de Canninefates (Genech), met de Fresones (Frans-Vlaanderen), met de Tungri (Douai), met Novaesium (Feignies), met Gelduba (Elouges), met Mogontiacum (Mainvillers), met Bonna (Ohain), met Agrippina (Avesnes-sur-Helpe), met de Cugerni (Quaregnon), met de Ubii (Aubigny-en-Artois), met de Tencteri (Ennetières), "die door de Renus (Schelde) van de Agrippinenses (Avesnes-sur-Helpe) gescheiden worden", met de Treveri (Trier), met de Bructeri (Broxeele) en met de Mosa (Maas). Ergo: Tacitus en de andere klassieke schrijvers hebben de Duitse en Nederlandse Rijn niet eens aangeraakt, om te zwijgen van beschreven. Dus staan Nederland en Duitsland wat bij elkaar te fantaseren met hun "limes Germanicus langs de Renus".

Rhoxolani (Hist. I, 79), die door Tacitus een Sarmatisch (Sermaise e.a.) volk worden genoemd, waren de bewoners van Rozelieures bij Lunéville en Rozereuilles bij Metz.

Rigodulum (Hist. IV, 71), genoemd bij de opstand van de Bataven in verband met Mogontiacum (Mainvillers), met de Treveri (Trier), met de Mediomatrices (Metz), is Richeling, op 12 km zuidwest van Sarreguemines.

Siatutanda (Ann. IV, 72), genoemd bij de opstand van de Fresones (Frans-Vlaanderen) in 28 na Chr. in verband met het Flevum (Almere of Plaine Flamande), met de Renus (Schelde), met de Oceaan (Atlantische Oceaan), met de Canninefates (Genech), met het woud Baduhenna (Béhagnies), met Cruptorix (Cruhove of Crochte), was Sithieu, voorheen ook Sithiu genoemd, op 4 km noord van St. Omaars en de voorloper van deze stad, daar de abdij van St. Bertijns eerst daar heeft gestaan.

Sugambri (Ann. II, 26; IV, 47; XII, 39), door andere auteurs Sygambri en Sicambri geschreven, genoemd in de veldtocht van de Romeinen tegen de Germanen in 14 - 19 na Chr. in verband met de Cherusci (Chérisy), waren de bewoners van Cambrin, op 8 km zuidoost van Béthune, en/of Sombrin, op 21 km zuidwest van Atrecht.

Sunuci (Hist. IV, 66), genoemd bij de Opstand van de Bataven in verband met de Baetasii (Baisieux), met de Tungri (Douai), en met de Nervii (Bavay), waren de bewoners van Souchez, op 11 km noordwest van Atrecht, en/of Somain, op 14 km zuidoost van Douai. Zunesticq onder Beuvequen, op 9 km noordoost van Boulogne, komt in het tekstverband niet in aanmerking, al is het etymologisch aantrekkelijker.

Teutoburgiensis Saltus (Ann. I, 60), het woud waar Varus met zijn legioenen in 9 na Chr. was verslagen, genoemd in de veldtocht van 14 en 15 na Chr. in verband met de Bructeri (Broxeele), met de Amisia (Hem), met de

Fresones (Frans-Vlaanderen), met de Chauci (Chocques), met de Batavi (Béthune), met de Lupia (Lys of Leie), door Tacitus beschreven te liggen tussen de Amisia (Hem) en de Lupia (Lys of Leie), waar Germanicus in een veldtocht de resten van Varus' legioenen terugvond, moet gelokaliseerd worden in de omgeving van Thiembronne, op 20 km zuidwest van St. Omaars, bij de Albis (Aa), de Amisia (Hem) en de Lupia (Lys of Leie). Het was dus niet het Duitse Teutoburgerwoud, welke lokalisatie overigens allang door Duitse historici in twijfel is getrokken, daar in deze streek niets blijkt van Romeinse sporen. Zie ook Addendum 7.

Teutoni (Hist. IV, 73) blijken in 70 na Chr. geen bestaande stam meer te zijn. Cerialis, de Romeinse opperbevelhebber, noemt hen in een toespraak om de Galliërs erop te wijzen dat de Romeinen, om Gallia te beschermen, voorheen al tegen de Germanen hadden gestreden.

Tolbiacum (Hist. IV, 79), genoemd bij de Opstand van de Bataven "in het gebied van de Agrippinenses (Avesnes)", in verband met de Chauci (Chocques) en de Fresones (Frans-Vlaanderen), is Thuillies, op 15 km zuidwest van Charleroi. Zie I.A. weg 34.

Tubantes (Ann. I, 51; XIII, 55, 56), door andere auteurs Thuianti geschreven, genoemd in de veldtocht van 14 en 15 na Chr. in verband met Famfana (Fampoux), met de Bructeri (Broxeele), met de Usipetes (Weppes), met de Chamavi (Camphin) met de Fresones (Frans-Vlaanderen), met de Chauci (Chocques), met de Tencteri (Tangry), met de Renus (Schelde) en met de Ampsivarii (Amplier), waren de bewoners van Thun-Saint-Amand, op 14 km noordwest van Valenciennes, en/of Thun-Saint-Martin en Thun- l'Evêque, beide op 7 km noordwest van Kamerijk ter weerszijden van de Schelde. De lokalisatie van deze stam in het Nederlandse Twente is een farce van Blok (D.P. Blok, De Franken in Nederland. Bussum 1974, p. 86).

Vada (Hist. V, 20, 21), genoemd bij de Opstand van de Bataven in verband met Arenacum (Antoing), met Batavodurum (Béthune) en met Grinnes (Grincourt) is niet Vadencourt bij Amiens, omdat deze plaats te ver ligt van het feitelijk strijdtoneel. Het is Vis-en-Artois, voorheen als Vadum bekend, op 12 km zuidoost van Atrecht.

Vetera Castra (Ann. I, 45), genoemd in de veldtocht van 14 en 15 na Chr. in verband met een bedreiging door de Suevi (omgeving Kortrijk), is Visterie, op 9 km noordwest van Orchies. Zie de P.K.- en I.A.-publicaties (in voorbereiding). Het was dus niet Xanten, waar in 14 na Chr. nog geen Romein te bekennen was, om nog te zwijgen over de farce dat zij er al een grote versterking hadden. Bij de Opstand van de Bataven heeft Vetera een grote rol gespeeld, simpelweg omdat het in het midden van het strijdtoneel lag (Hist. IV, 18, 21, 35, 36, 57, 58, 62; V, 14). De legerplaats wordt genoemd in verband met de Bataven (Béthune), met de Ubii (Aubigny-en-Artois), met de Treveri (Trier), met de Bructeri (Broxeele), met de Tencteri (Ennetières), met Novaesium (Feignies), met Gelduba (Elouges), met Mogontiacum (Mainvillers), met de Chatti (Katsberg), met de Mattiaci (Mastaing of Watten), met de Usipi (Weppes),

met de Galliërs, met "de naburige steden van Belgica", met Bonna (Ohain) en met de Renus (Schelde). Merk op dat Vetera weer in het midden van deze stammen en plaatsen ligt, en trek met mij de conclusie dat de lokalisatie van deze plaats te Xanten (Duitsland) complete waanzin is.

Vindonissa (Hist. IV, 61, 70), genoemd bij de Opstand van de Bataven in verband met Mogontiacum (Mainvillers), op de weg tussen de Alpen en Raetia (Ressons e.a.) is Willisau, op 22 km noordwest van Luzern. Zie het I.A. (publicatie volgt).

Wisurgis (Ann. II, 9, 11, 12, 16, 17), een rivier, genoemd in de veldtochten van de Romeinen tussen 14 en 17 na Chr. in verband met de Oceaan (Atlantische Oceaan), met de Cherusci (Chérisy), met de Batavi (Béthune), met Idistaviso (St. Inglevert) en met de Chauci (Chocques), is de Wimereux ten noorden van Boulogne, die bij de plaats Wimereux in de Atlantische Oceaan valt. Het was dus niet de Duitse Weser. Deze determinatie en lokalisatie is volslagen onmogelijk, omdat de Romeinen nooit ofte nimmer in dat deel van Duitsland zijn geweest, en zeker niet in 14 na Chr., toen de verovering van Germania (natuurlijk dat van Tacitus!) nog moest beginnen. Hetzelfde geldt vanzelfsprekend ook voor de Albis (Aa), de Amisia (Hem) en de Lupia (Lys of Leie). Daar komt nog bij, dat volgens de Romeinse teksten deze vier rivieren dicht bij elkaar lagen, wat met de Lippe in Duitsland al helemaal niet het geval is, omdat die ver van de andere ligt.

Addendum 2. De Noordlijn van Tacitus

Het is van het hoogste belang om vast te stellen, wat bij Tacitus de noordlijn is, de grens van zijn gezichtseinder, boven welke hij niets verhaalt. Dit onderzoek kan natuurlijk niet beperkt blijven tot zijn "Germania", maar dient zich over al zijn werken uit te strekken, derhalve ook tot de "Annales" en de "Historiae". We beginnen in het westen om te eindigen bij Vindonissa (Willisau) in Zwitserland, dat ook een - zij het kleine - rol heeft gespeeld in de Opstand van de Bataven. Dan vinden we de volgende plaatsen, die zijn noordlijn aangeven:

Noordelijke Oceaan - Atlantische Oceaan
Bononia - Boulogne
Ingaevones - St. Inglevert
Kolommen van Hercules - Cap Gris-Nez en Cap Blanc-Nez
Bos van Hercules, omgeving van St. Inglevert
Albis, rivier - de Aa
Amisia, rivier - de Hem
Wisurgis, rivier - de Wimereux
Morini - bewoners van streek Boulogne - St. Omaars
Flevum - eiland in het Flevum of Almere boven Audruicq
Marsi - bewoners van Marck bij Calais
Wattiaci - bewoners van Watten
Siatutanda - Sithiu
Menapii - bewoners van Cassel
Chatti - bewoners van Katsberg en omgeving
Hercynisch Woud - omgeving Katsberg
Chasuarii - bewoners van Quesnoy-sur-Deûle
Usipi - Weppes
Suebi - bewoners van Kortrijk en omgeving
Tungri - bewoners van Doornik
Gelduba - Elouges
Cugerni - Quaregnon
Nervii - Bavay
Tolbiacum - Thuillies
Novaesium - Feignies
Agrippinenses - Avesnes-sur-Helpe
Bonna - Ohain
Marcodurum - Rocroi
Bingium - Vigny
Mosella - Moezel
Treveri - Trier
Vindonissa - Willisau

Dit wil natuurlijk niet zeggen dat precies op deze lijn de grens van het Romeinse rijk lag. De Romeinen hebben ook boven die lijn nog een gebied beheerst, hier wat breder, daar wat smaller, wat volkomen logisch is, daar zij de

grens vanzelf sprekend niet aan de voet van hun versterkingen hebben gelegd. Maar als algemene lijn geeft het vrij nauwkeurig de grens van het Romeinse rijk in het noorden aan, en dat noorden was Germania. Met deze noordlijn van Tacitus staat één zaak onomstotelijk vast: hij heeft met geen woord over Nederland gesproken, zodat men eens en voorgoed achterwege kan laten mij de teksten van Tacitus voor de voeten te werpen, daar ik pertinent weiger deze lugubere grap nogmaals te moeten ondergaan. Ze was inderdaad luguber, omdat de hanteerders ervan Tacitus' "Germania" niet gelezen hadden en derhalve met klinkklare onzin aan het argumenteren en "bewijzen" waren. Om aan dit argument van de noordlijn nog meer kracht bij te zetten, ga ik deze ook bij de andere schrijvers reconstrueren, waardoor duidelijk wordt dat zij ook daar in de grote lijnen dezelfde is, maar ook omdat zij interessante gegevens bevat over de veranderingen tussen de 1e en de 4e eeuw.

Addendum 3. Conclusies

De conclusies uit de bovenstaande reconstructies liggen voor de hand, en ze zijn niet mals voor de academische wereld van westelijk Europa, die het werk van Tacitus' "Germania" totaal en fundamenteel heeft misverstaan. Het heeft niet veel zin erover te twisten wie de hoofdschuldigen in deze affaire zijn: Duitsers, Nederlanders, Vlamingen of Fransen, noch te gaan uitzoeken welke kapitale aanvangsfout precies de hoofdoorzaak is geweest van de Babylonische spraakverwarring. Wie mijn studies heeft gevolgd, begrijpt vanzelf dat een heel samenstel van factoren, voornamelijk de talrijke en verleidelijke doublures in streek-, plaats- en zelfs riviernamen tot de massale misvattingen hebben geleid. Wil men per se een schuldige zoeken, dan moet men die m.i. leggen op het feit, dat de historici over het algemeen zeer weinig inzicht in geografie hebben. De historische wetenschap heeft zich ontwikkeld tot en uitgesplitst in verschillende hoogstaande specialisaties, maar de historische geografie is altijd het misdeelde kind van de familie geweest, dat het bovendien nog harder te verduren kreeg toen de lokalisaties en determinaties van de historici, die maar zeer weinig afweten van wat historische geografie in werkelijkheid moet zijn, ter discussie werden gesteld. Tot overmaat van ramp kwam daar nog de geraaktheid van de archeologen en naamkundigen bovenop, die er geen blijk van geven de klassieke teksten te kennen. In hun geschriften heb ik vrijwel geen teksten uit dit boek gevonden, hoogstens enkele citaten uit de tweede hand. In "De Ware Kijk Op... Deel I" (p. 26 e.v.) zijn de conclusies uit Tacitus' "Germania" al uitvoerig behandeld. Dit behoeft niet meer opnieuw te worden gedaan. Toch is er aanleiding om die vanuit een paar nieuwe invalshoeken nog indringender te benaderen.

3.1. De balans van Tacitus' geografica over Germania

Laten we eerst het overzicht opmaken van alle namen die Tacitus in Germania situeert. Het zijn 85 stammen, resulterend in evenzoveel plaatsnamen, 48 streken of plaatsen en 11 rivieren. Het zijn de volgende:

Abnoba - Argonne
Adrana - Ternoise
Aestii - Estevelles
Agri Decumates - drooggevalle gronden
Agrippinenses - Avesnes-sur-Helpe
Albis, rivier - Aa
Alcis - Auchy-les-Hesdin e.a.
Aliso - Sailly-sur-la-Lys
Alpes Raeticae - Raetische Alpen
Amisia, rivier - Hem
Ampsivarii - Amplier
Anglii - Englos
Angrivarii - Angres

Aravisci - Aire-sur-la-Lys
Arenacum - Antoing
Asciburgium - Haulchin
Aviones - Avion
Baduhenna - Béhagnies
Baetasii - Baisieux
Bastarnae - Basseux
Batavi - Béthune
Batavodurum - Béthune
Bingium - Vigny
Bohemia - Bohem e.a.
Boii - Boëseghem
Bonna - Ohain
Bononia - Boulogne
Bructeri - Broxeele
Buri - Buire-le-Sec
Caeracates - Chéreng
Caesia Silva - Le Quesnoy of Caëstre
Canninefates - Genech
Chamavi - Camphin
Chasuarii - Quesnoy-sur-Deûle
Chatti - Katsberg
Chauci - Chocques
Cherusci - Chérisy
Cimbri - Simencourt
Corbulo - Corbehem
Cotini - Cantaing-sur-l'Escaut
Cruptorix - Crochte
Cugerni - Quaregnon
Dacia - Dagny
Danuvius, rivier - Aisne
Divodurum - Metz
Drusiana Fossa - Drouvin
Dulgubini - Doulieu
Eudoses - Houdain
Famfana - Fampoux
Fenni - Feignies
Flevum - Almere of Plaine Flamande
Fosi - Fosseux
Frisii - Frans-Vlaanderen
Frisii, Grote en Kleine
Gambrivi - Ambrines
Gelduba - Elouges
Gothones - Gonnehem
Grinnes - Grincourt-lès-Pas
Halisii - Halluin
Harii - Harnes
Heilig Woud - Baduhenna of Famfana
Hellusii - Eleu-dit-Lauwette

Helvecones - Herbinghen
Helvetii - Helfaut
Hercules, Bos van
Hercules, Kolommen van - Cap Gris-Nez en Cap Blanc-Nez
Hercynisch Woud - vanaf Katsberg
Hermiones - Hermies
Hermunduri - Hermelinghen
Indistaviso - St. Inglevert
Ingaevones - St. Inglevert
Istaevones - Estevelles
Langobardi - Lompret
Lemonii - Limont-Fontaine
Lupia, rivier - Lys
Lygii - Ligny-Thillooy
Manimi - Manin
Marcodurum - Rocroi
Marcomanni - Marconne
Marsaci - Marchiennes
Marsi - Marck
Marsigni - Marchiennes
Mattiaci - Mastaing
Mattium - Mastaing
Menapii - Cassel
Moenus, rivier - Canche, Madon
Morini - Terwaan
Mosa, rivier - Maas
Mosella, rivier - Moezel
Nabalia, rivier - Naviette
Naharvali - Neuvireuil
Naristi - Nabringhen
Nava, rivier, - Nave
Nemetes - Atrecht
Nervii - Bavay
Noordelijke Oceaan - Atlantische Oceaan
Noristi - van het noorden
Noricum - Nordgau
Novaesium - Feignies
Nuithones - Noeux-les-Mines
Oceaan - zie Noordelijke Oceaan
Osi - Oisy-le-Verger
Oxiones - Oxelaëre
Pannonia - Hongarije
Parthes - Perthois
Peucini - Puisieux
Pontes Longi - Longfossé
Pontische Zee - Ponticum, Ponthieu
Quadi - Quiestède
Raetia - Resson
Reudignes - Ruitz

Rhenus, rivier - Schelde
Rhoxolani - Rozelieures
Rigodulum - Richeling
Rugii - Roubaix
Sarmatae - Sermaise e.a.
Semnones - Saméon
Siatutanda - Sithieu
Sitones - Cysoing
Suardones - Esquerdes
Suebi - omgeving Kortrijk
Suebische Zee
Sugambri - Cambrin
Suiones - Sainghin
Sunuci - Souchez
Tencteri - Tangry, Tingry, Ennetières
Teutoburgiensis Saltus - Thiembronne
Teutoni - Doudeauville
Tolbiacum - Thuillies
Treveri - Trier
Triboci - Troisvaux
Tubantes - Thun
Tungri - Douai, Doornik
Ubii - Aubigny-en-Artois
Usipi - Weppes
Vada - Vis-en-Artois
Vandilii - Vandelicourt
Vangiones - Wannehain
Varini - Varenne
Venethi - Vendegies
Vetera Castra - Visterie
Vindonissa - Willisau
Wattiaci - Watten
Wisurgis, rivier - Wimereux

Deze balans omvat 144 geografica uit Germania, die alle in het noorden van Frankrijk zijn aan te wijzen. Dit is alleen de oogst uit de werken van Tacitus. In volgende publicaties komen daar nog enige honderden bij uit de werken van andere schrijvers.

3.2. Wat is Germania bij Tacitus?

Uit het voorafgaande blijkt dat Tacitus Germania opvat als de streek vanaf de Authie naar Cap Blanc-Nez, vandaar in een ongeveer rechte lijn naar Doornik en Kortrijk, vandaar langs de Schelde naar Avesnes-sur-Helpe, vandaar naar de Aisne en zo terug naar de Authie. Over deze laatste lijn is hij 't minst duidelijk. Wel zegt hij dat de Hermunduri van Havelinghen regelmatig in handelscontact stonden met Raetia (Ressons e.a.). Dacia, Raetia en Sarmatia

noemt hij wel, maar uit niets blijkt dat hij deze streken of stammen bij de Germanen rekent. Zo laat hij ook in het ongewisse, waar aan de Danuvius (Aisne) de grens tussen Gallia en Germania lag. Over Vlaanderen, Nederland, België (met uitzondering van de Suebi) en Duitsland langs de Rijn rept hij met geen woord. Die landstreken duidt hij aan met de naam van "Agri Decumates" (zie Nota 29-5). Hij zegt met nadruk dat ze niet bij Germania behoorden en het blijkt zelfs dat ze geen naam hadden. Hij heeft dus, om het kort en bondig te zeggen: met geen woord over Duitsland en Nederland langs de Rijn gesproken. Derhalve kan men eens en voorgoed ophouden met de teksten uit zijn werken in Nederland te leggen, daar het vanzelf spreekt dat hij in de "Annales" en in de "Historiae" dezelfde conceptie van Germania hanteerde.

3.3. Waarom bepaalde namen in Tacitus' "Germania" ontbreken

Indien Tacitus onder Germania het noordwesten, noorden en noordoosten van Frankrijk verstaat, met een kleine uitloper naar België, dan valt het op dat hij niet noemt: Bononia (Boulogne); Gesoriacum of Itium; de Morini van Terwaan en Boulogne; de Menapii van Cassel en Watten; de grote legerplaatsen Vetera (Visterie), Colonia Traiana (Tressin), Curtraium (Kortrijk) en Novaesium (Feignies). Die vraag zou men eveneens bij tal van andere namen uit de tweede namenlijst in paragraaf 3.1. kunnen stellen. De Treveri (Trier) en de Nervii (Bavay) vermeldt hij eigenlijk alleen omdat zij zichzelf bij de Germanen rekenden, maar volgens hem behoorden zij bij Gallië. Het antwoord op deze vragen is heel simpel. Bepaalde gebieden in het noorden van Frankrijk waren al sinds Caesar (ca. 50 vóór Chr.) in handen van de Romeinen, zoals Terwaan, Boulogne, Atrecht, Douai en Bavay. Zij ressorteerden onder het bestuur van Gallia, al lagen zij geografisch in Germaans gebied. Het waren volledig geromaniseerde gebieden, die hoogstwaarschijnlijk vanuit Gallië werden bevolkt of aangevuld. Dit verklaart ook veel uit de latere geschiedenis, bijvoorbeeld uit de vroegste geschiedenis van het bisdom Terwaan, dat in zijn prille begin geen enkele aandacht aan de Germanen besteedde en pas in een zeer laat stadium, namelijk na het verval van het bisdom van Traiectum, overigens uit eigen lijfsbehoud, de verweesde dorpen en kerken onder zich nam. Het Romeinse gebied is vanouds een enclave in Germania geweest, al zou men ook kunnen spreken van een Germaanse enclave in Gallisch gebied. Toen sommige Gallische stammen zoals de Morini en de Menapii later in de woelingen van de burgeroorlog werden meegesleept, bleven zij Gallisch. In zijn "Historiae" (IV, 28) bevestigt Tacitus dit met klare woorden wanneer hij zegt dat de Morini van Terwaan (Boulogne) en de Menapii van Cassel en Watten "de uiterste gebieden van Gallia" bewoonden. Later kwamen daar de Saksische, Frankische en Normandische infiltraties nog eens bovenop, zodat dit gebied een lappendeken werd van zowel politieke, structurele als taalkundige enclaveringen. Wij denken over het algemeen teveel aan strikte lijnen van afgebakende gebieden op de kaart. In de tijd van Tacitus liep één en ander zó door elkaar heen, dat hij nauwelijks adequaat de juiste grenzen van Gallië en Germanië kon beschrijven. Alle enclaveringen en verschuivingen, want deze zijn er ook geweest, kan ik niet geven. Daarvoor is nog veel onderzoek nodig op geografisch, stratigrafisch, topografisch, historisch en naamkundig gebied.

Eén zaak is nu al duidelijk: de vermenging van de twee taalgebieden is al zeer oud en de wortels van de taalkwestie met al haar gevolgen en nevenverschijnselen zitten minstens vanaf de eeuw vóór Chr., vermoedelijk zelfs veel langer, in de bodem van Frans-Vlaanderen.

3.4. Germania Inferior en Germania Superior.

Het is een bijzonder intrigerende vraag, waarom Tacitus in zijn "Germania" met geen woord spreekt over het bestuur van Germania door de Romeinen, en evenmin over de indeling van het land in Germania Inferior en Germania Superior. Het lijkt erop dat hij in "Germania" zuiver volkenkundig aan het werk is en niets van buiten Germania verhaalt, behoudens hier en daar een raakpunt zoals Raetia, de Danuvius (Aisne), Dacia, Noricum en Sarmatia. Boven is al erop gewezen welk gebied hij beschrijft. Wanneer men dat wat nauwkeuriger bekijkt, blijkt Tacitus zich beperkt te hebben tot Germania Inferior. Vanzelfsprekend moet men zich hier het echte voor de geest halen, niet datgene wat de historici ervan hebben gemaakt, die Germania Inferior als het noorden van Duitsland inclusief Nederland opvatten en Germania Superior als het midden en zuiden van Duitsland. Deze reconstructie is radicaal onjuist, wat wordt bewezen door de noordlijnen van de klassieke schrijvers, waaruit blijkt dat geen van hen over die streken heeft geschreven.

Laten we voor de volledigheid natrekken wat Tacitus in zijn andere werken over de twee Germaniae verhaalt. In zijn "Historiae", geheel gewijd aan de woelingen van de jaren 68 - 70 na Chr., komt Germania Inferior éénmaal ter sprake. Hij verhaalt (Hist. II, 93) dat de soldaten van Germania Inferior, die werkloos te Rome in kwartier lagen, zich te buiten gingen aan verveling, wanorde, losbandigheid en tuchteloosheid. In de "Annalen" staan zes berichten waarin de twee provincies met name zijn genoemd. Tacitus schrijft dat in 14 na Chr. (Ann. I, 31) twee legers in Germania stonden, waarvan het ene "inferior" en het andere "superior" heette. Men diene op te merken dat hij niet spreekt over twee provincies maar over twee legergroepen, en men neme nogmaals z'n petje af voor de nauwkeurigheid van Tacitus, want in 14 na Chr. was nog geen sprake van twee provincies in Germania. Die zijn pas ca. 97 na Chr. door Trajanus gevormd, de stadhouder van Germania, die er vlak voordat hij keizer werd orde op zaken stelde. Het bericht van Tacitus toont ook aan dat aan de latere indeling van Germania in twee provincies meer militaire dan bestuurlijke tendensen ten grondslag hebben gelegen.

Dit wordt nog duidelijker door hetgeen Tacitus in de "Annales" beschrijft. In 21 na Chr. noemt hij Varro als legaat van Germania Inferior (Ann. III, 41). Tacitus hanteert deze omschrijving als zuiver geografisch begrip uit zijn tijd, want in 21 na Chr. waren de twee Germaanse provincies er ook nog niet. Bij de opstand van de Frisonen van Frans-Vlaanderen in 28 na Chr. (Ann. IV, 73) werden troepen uit Germania Superior tegen de opstandelingen ingezet. In 35 na Chr. noemt Tacitus terloops (Ann. VI, 30) Germania Superior in verband met toen heersende troebelen in Rome. In 50 na Chr. vielen de Chatti van Katsberg en omgeving Germania Superior aan (Ann. XII, 27). Versta ook hier simpelweg

Gallia, wat blijkt uit het vervolg. De legaat Pomponius trok tegen hen op met hulptroepen der Vangiones van Wannehain en der Nemetes van Atrecht. In 58 na Chr. (Ann. XIII, 56) kwamen de Angrivarii van Angres in opstand, die andere stammen meesleepten: de Bructeri van Broxeele, de Tencteri van Tangry, de Usipi van Weppes, de Tubanti van Thun, de Hermunduri van Harmignie, en de Cherusci van Chérisy. De Ubii van Aubigny- en-Artois en Avesnes-sur-Helpe, die Rome trouw bleven, ondervonden veel ellende van de oorlog vanwege het simpele feit dat zij midden in het vuur zaten en de oorlog zich op hun gebied afspeelde. Deze feiten tonen door hun geografische details aan dat zij zich hebben voorgedaan in het gebied dat Tacitus als Germania beschrijft, en niet in het hoge noorden van Duitsland, waar het lokaliseren ervan een opeenstapeling van absurditeiten is. Een van de ergste, maar ook een van de helderste, is het situeren van Frisones in 28 na Chr. in Friesland, waar nog nooit een Romein was geweest en waar op dat tijdstip geen sterveling woonde die in opstand kon komen.

Germania - en dan moeten we het in de zin van Tacitus als Frans-Vlaanderen opvatten - is niet door de Romeinen veroverd of bedwongen. Op bevel van keizer Claudius hebben de Romeinen ca. 50 na Chr. de bloedige onderwerping van de Germanen stopgezet en vervangen door een politiek van pacificatie en vreedzaam samenwonen van Romeinen en Germanen. De volken en stammen bleven in hun wezen; zij behielden hun eigen bestuur en hun zelfstandigheid. Het is uitvoerig te lezen in Tacitus' "Germania". Wel moesten zij belasting betalen of goederen en diensten leveren. Dit is helemaal niet vreemd of uitzonderlijk, want precies hetzelfde vindt men in elke koloniale geschiedenis. Deze vreedzame coëxistentie werd door Trajanus in een definitieve vorm gegoten, waaraan praktisch niets meer veranderd is tot aan de aftocht van de Romeinen tegen het einde van de 4e eeuw. Germania werd aanzienlijk uitgebreid en in twee provincies verdeeld: Inferior, die het eigenlijke Germania omvatte, Superior, het gebied vanaf het zuiden van België aan de westkant van de Rijn tot Straatsburg en verder naar het zuiden. Dit gebied was allang geromaniseerd en bovenal was het volledig trouw aan Rome. Enerzijds werd dit gedaan om het woelige en labiele Germania Inferior beter in de hand te kunnen houden, anderzijds om het thuisfront te Rome de indruk te geven dat de Germanen overwonnen waren, en dat eindelijk de grootste nederlagen waren gewroken die de Romeinen nergens elders ter wereld hadden geleden. Tacitus schrijft dit onomwonden in zijn "Germania", waar hij met bitterheid constateert dat het de Romeinen nog altijd niet gelukt was deze "barbaren" volledig te onderwerpen. Wie het met dit beeld niet eens is, moet de geschiedenis van Vlaanderen bestuderen. Dan ziet hij door de eeuwen heen precies hetzelfde: altijd vreemde overheersers, die hoogstens het grondgebied konden inpikken maar nooit de ziel en de geest in handen kregen. Wanneer de Vlamingen naar de wapens grepen, werd het een bloedig verzet, vele malen in bloed gesmoord. Bleek de toestand onhoudbaar, dan trokken de Vlamingen met honderdduizenden naar een andere streek. Het zijn juist deze migraties, vooral die uit de 11e eeuw, die het begin vormden voor de historische mythen, waarmee we nu zitten opgescheept.

Tacitus heeft het volledig begrepen en zeer juist weergegeven. Volgens

hem waren de èchte Germanen die van Frans-Vlaanderen, die van Germania Superior kunstmatige Germanen. Die van Bayen en Trier noemen zich wel Germanen, zegt hij, maar in feite zijn het Galliërs. Dat het inderdaad zo lag, wordt tot op de dag van vandaag bewezen door het feit dat het gebied van het vroegere Germania Superior nog altijd Frans, dus Romaans spreekt. Met deze voorgeschiedenis ligt het ook weer voor de hand, dat Elzas-Lotharingen een eeuwig wrijf- en twistpunt tussen Duitsland en Frankrijk moest worden. De wortels daarvan liggen niet in de scheuring van het Karolingische rijk maar al veel verder terug, toen de Romeinen een kunstmatige en geforceerde eenheid maakten van bevolkingsgroepen, die etnisch en psychisch niet bij elkaar pasten, wat ook een normaal verschijnsel is bij elk koloniaal regiem. Dat dit zich ééns moet wreken, zien we heden ten dage op grote schaal en over het gehele wereld bewaarheid.

3.5. Tacitus en de Peutinger-kaart

Met zijn "Germania" en de daaronder ressorterende streken en plaatsen maakt Tacitus tevens een einde aan het gedaas over de Peutinger-kaart van Nederland. De kaart zelf bevat een paar afdoende bewijzen tegen de Nederlandse opvatting. Links op de kaart staan boven Lugdunum (Leulinghen) een paar namen van Germaanse stammen. Omdat die namen door elkaar heen zijn geschreven en ter plaatse bovendien enige beschadigingen zijn ontstaan, is de lezing van de woorden niet gemakkelijk, doch met enige oplettendheid valt te reconstrueren:

Haelu.(sii) - Halisni - Halluin of Hellusii
Cherustini (Cheruscii) - van Chérisy
Chamavi qui et Franci - die van Camphin, die ook Franken zijn
Aplivarii - geen beschrijving van Ampsivarii, doch bewoners van Haplincourt.

De kaart plaatst deze stammen ten noorden van het Eiland van de Bataven, wat nauwkeurig met de mededelingen van Tacitus overeenstemt. Het vormt een afdoend bewijs dat de landstreek Patavia van de Peutinger-kaart niet op Nederland kan worden toegepast. Vast staat nu ook, dat het Noviomagus van de kaart Noyon is, wat nader aangetoond zal worden door honderden bewijzen uit de wegen van de Peutinger-kaart en het Itinerarium Antonini. Even verder, ongeveer boven Noviomagus, staat FRANCIA, een naam die onmogelijk ten noorden van Nijmegen kan worden geplaatst, en dan in de 4e eeuw, wanneer die naam pas begint op te komen in de omgeving van Doornik, en het eerste centrum van de Franken aanduidt. Weer even verder staat BURCTURI, de bewoners van Broxeele, en weer even verder SUEVIA, de streek van Kortrijk. Bij de volgende titel ALAMANNIA en SILVA MARCIANA (vermoedelijk Marcaria, It.) zitten we al ver in het zuiden van Duitsland en zelfs in Italië.

De conclusie is duidelijk: Alle namen boven de bovenste weg van de Peutinger-kaart van Lugdunum (Leulinghen) naar Argentorato (Straatsburg) liggen vlak boven het land van Béthune, zodat het midden van Nederland ten

enenmale is uitgesloten. Met andere woorden: het noorden van het land der Bataven wordt door een duidelijke lijn afgegrensd en bij Frankrijk gehouden, en er is geen sprake van dat de tekenaar - nota bene uit het einde van de 4e eeuw - daar een stukje niet-bestaand Nederland tussen zou hebben geknutseld. Het behoeft niet meer herhaald te worden, dat de klassieke bronnen geen enkele naam en geen enkel feit boven deze noordgrens vermelden. Het was en bleef nog lang een blanco moot van ca. 400 km in het vierkant, tevens historisch blanco vanaf de 3e tot de 10e eeuw. Hoe we de Romeinse aanwezigheid in Vlaanderen, Nederland en Duitsland moeten verklaren, is inmiddels duidelijk geworden.

3.6. Tacitus, de "Grote Ontkenner" van Karolingisch Nijmegen

Onlangs heeft een Nijmeegs dagblad mij een nieuwe titel verleend, namelijk de "Grote Ontkenner". In Nijmegen begrijpt men nog altijd niet dat deze titel met glans en gratie is verdiend door de Katholieke Universiteit, die met "De Bisschop van Nijmegen" -in werkelijkheid de bisschop van Noyon - Karolingisch Nijmegen tot in zijn fundamenten toe heeft opgeblazen. Deze titel moet ik derhalve even vriendelijk afwijzen, omdat ik in tegenstelling tot Nijmegen mij niets wens toe te eigenen dat niet van mij is, daar hij aan Tacitus toekomt. Hij heeft natuurlijk niet over Nijmegen gesproken, net zomin over Nederland. Wel wees hij even met de vinger ernaar, want het gebied daar in het noorden was de "Agri Decumates" (zie Nota 29-5) waarover hij verre van vleidend schrijft. De Renus is de Schelde, en reeds op dit punt alleen verhuizen alle zogenaamde teksten over Romeins Nederland ver naar het zuiden. Maar er is nog meer. De Bataven, van wie eenieder, ook het "Bronnenboek van Nijmegen" (P. Leupen en B. Thissen. Nijmegen 1981), aanneemt dat het Karolingische Noviomagus vlakbij hen lag, situeert Tacitus zonder de minste twijfel in het noorden van Frankrijk. Zij waren burenen van: de Menapii van Cassel, de Chatti van Katsberg, de Chauci van Chocques, de Usipi van Weppes, de Halusii van Halluin, de Suevi van Kortrijk, de Nemetes van Atrecht, de Texuandri uit de buurt van Rijsel, de Bructeri van Broxeele, de Frisones van Frans- Vlaanderen, de Canninefates van Genech, de Frisiavones van Avion, de Aestii van Estevelles, de Tungri van Douai, de Ampsivarii van Amplier, de Angrivarii van Angres, de Anglii van Englos, de Dulgubini van Doulieu, de Gothones van Gonnehem, enz. enz. Deze stammen of bevolkingsgroepen vormen een ijzeren ring rondom de Bataven van Béthune, waaruit geen enkele Bataaf naar Nederland is ontsnapt, vooreerst omdat de Bataven allang vóór Chr. in contact stonden met de Romeinen en in hun legers dienden, en ten tweede omdat men in Nederland pas in de 16e eeuw over Bataven begint te spreken toen de mythen in volle bloei stonden. De Nijmeegse brabbelaar Willem van Berchen, die omstreeks 1480 de fabel van Karolingisch Nijmegen uit zijn duim zoog, heeft Tacitus' "Germania" natuurlijk niet gelezen. Dat kon ook niet, omdat dit geschrift nog niet tot Nijmegen was doorgedrongen. Toen dat later wel gebeurde, bleef Tacitus' "Germania" ongelezen in de universiteitsbibliotheek staan, en werd een "Bronnenboek" uitgegeven waarin de primaire teksten ontbreken.

3.7. Slotconclusie; de dolk van Tacitus.

“Germania” van Tacitus fungeert dan ook als een vierbladige dolk, die alle geschrijf over Romeins Nederland de doodsteek toebrengt. De vier bladen of sneden zijn:

1. De Renus is de Schelde
2. De Danuvius is de Aisne
3. Zijn 85 Germaanse stammen woonden in Frans-Vlaanderen
4. En in menig opzicht doet de niet-opgemerkte west-oriëntatie de deur dicht.

Tacitus staat niet alleen, al heeft hij wel het duidelijkste beeld van Germania gegeven. Alle klassieke schrijvers berichten precies hetzelfde.

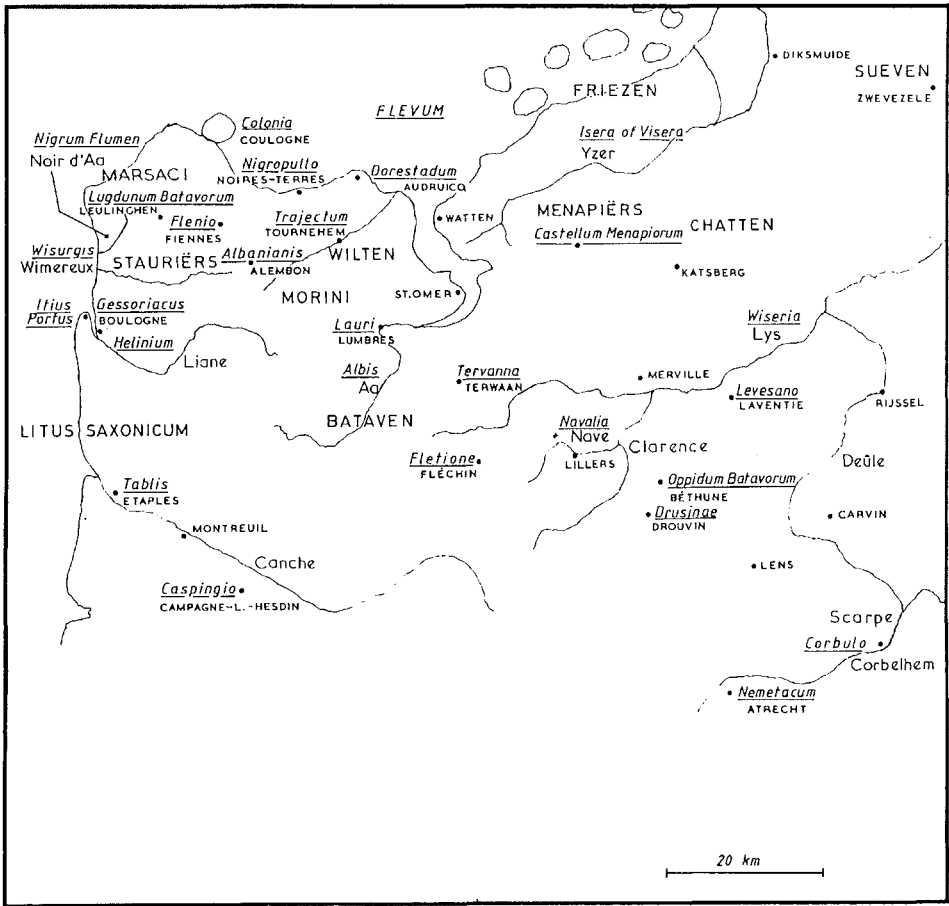
Addendum 4. Tacitus en Ptolemeus

Over Germania heeft Tacitus een apart boek geschreven, waarvan het de hoogste tijd werd om dit eens in zijn geheel uit te geven, voorzien van het juiste commentaar en de juiste situering in Frans-Vlaanderen. Bij zijn tijdgenoot Ptolemeus vormt Germania slechts enkele hoofdstukken in zijn "Geographia", maar in feite vermeldt hij veel meer geografische gegevens dan Tacitus. Het is dan ook aan te bevelen direct na Tacitus Ptolemeus (in voorbereiding) te bestuderen. De twee schrijvers vullen elkaar op vele punten aan, vooral in deze zin dat de één de ander in geen enkel opzicht heeft nageschreven en dat hun berichten over Germania onafhankelijk van elkaar tot stand zijn gekomen. Ieder beschrijft de volken, stammen, plaatsen en rivieren op een andere manier, en omdat geen van beiden volledig en uitputtend heeft willen zijn, ligt het voor de hand dat hun gegevens bij elkaar moeten worden gevoegd. Doet men dit, dan krijgt men een overstelpend aantal bewijzen bij elkaar dat voor beiden Germania in het noorden van Frankrijk lag en in hun beeld van Germania geen meter Duitsland zit. Ptolemeus onderbouwt zijn geografie bovendien met lengte- en breedtegraden, en ofschoon we op de juistheid van deze details om voor de hand liggende redenen niet kunnen zweren, wijst zijn beeld afdoende uit dat hij hetzelfde gebied beschrijft dat Tacitus meer volkenkundig maar minder geografisch had behandeld. Ptolemeus geeft beide aspecten het volle pond. Van het meeste belang zijn diens teksten, wier toepassing op Duitsland nooit is gelukt en die de historici en archeologen dan ook maar glansrijk hebben overgeslagen. De honderden geografische details, die zij bevatten, presenteren zich als vanzelf in Frans-Vlaanderen en directe omgeving, en zo bevestigt Ptolemeus op waarlijk magistrale wijze "Germania" van Tacitus.

Addendum 5. Van Tacitus via de Peutinger-kaart naar Caesar

Met "Germania" van Tacitus is natuurlijk nog niet alles opgelost. Andere schrijvers noemen weer andere stammen en plaatsen, zodat het wèl zaak is ook bij hen de geografische gegevens over Germania na te gaan. Laten we daarom eerst de Peutinger-kaart en het Itinerarium Antonini uitpluizen, teneinde zoveel mogelijk plaatsen te verzamelen, die blijkens de context in of bij Germania lagen. Uitpluizen heb ik gezegd, wat betekent de Peutinger-kaart van haver tot gort ontleden, wat heel iets anders is dan bij het aanschouwen van de naam Noviomagus de Indianenkreet "Nijmegen" te laten schallen.

Het probleem van de Renus is ook na Tacitus nog niet volledig opgelost. Bij de behandeling van de Peutinger-kaart komt het al een stap verder, al blijft ook dan nog de vraag hoe de Schelde, die momenteel vrijwel zuid-noord stroomt en pas boven Antwerpen naar het westen draait, een stratigrafisch vrij jong gebied, de noordgrens tussen Gallia en Germania heeft gevormd. Uit de teksten van Caesar, die ca 50 vóór Chr. als eerste schrijver volgens eigen waarneming bericht, zijn de beste details te putten. Zijn altijd als vreemde en zelfs niet-authentiek beschouwde tekst over de Mosa, Renus en Vachalus is zo puur als 't maar zijn kan, en opent de weg tot het volledig begrip van de Renus-kwestie. Ik plaats de behandeling van de Renus-Schelde-delta ná de teksten van Caesar, omdat zij pas daar volledig tot haar recht komt.

Kaart V De databank van "Romeins Nederland" in Frans-Vlaanderen.

Alle elementen van de zogenaamde "Romeinse" geschiedenis van Nederland bevinden zich in Noordwest-Frankrijk. De voornaamste zijn:

- de monden van de Renus (Schelde)
- Germaanse stammen en hun onderverdelingen, waaronder de Frisii, de Bataven en de Canninefaten
- de plaatsen van de Peutinger-kaart
- de kanalen van Drusus en Corbulo
- het Flevum en het Helinium
- de rivier Navalia, waar Claudius Civilis zich in 70 na Chr. aan de Romeinen overgaf.

Bron: Holle Boomstammen, p. 134

Addendum 6. Albis, Amisia, Wisurgis en Lippia bij de klassieken

Wanneer Tacitus zich in zijn graf omdraait, vol ergernis over hetgeen men van zijn "Germania" heeft gemaakt, dan weergalmt de Hades van het geweeklaag der legioenen van Drusus, Varus en Germanicus, omdat de historici hun schimmen hebben verjaagd ver van de plek waar zij hun leven voor Rome gaven. Nergens in de historische wetenschap kan een zaak worden aangewezen, die zó fundamenteel is misverstaan als de berichten over de Albis, de Amisia, de Wisurgis en de Lippia. Nergens is er een gelijksoortig foutief vertrekpunt met zoveel en zulke ingrijpende consequenties. Van de andere kant is ook nimmer een zo klaterende absurditeit verkondigd, slechts vergelijkbaar met de oude opvatting over de platte aarde. Het is mij een onverklaarbaar raadsel, waarom nooit een historicus, classicus of archeoloog ertoe gekomen is dit te onderzoeken daar, als er één zaak duidelijk is in de Romeinse occupatie van West-Europa het wel deze is: dat de Romeinen nooit ofte nimmer in het hoge noorden van Duitsland zijn geweest. Waarom heeft niemand ooit deze koe bij de horens gevat, die met een enorme alpenbel om de nek door de historische literatuur dwaalt?

Inderdaad (!), aan de hand van de berichten over de veldtochten van Drusus in het jaar 12 vóór Chr., waarin hij de Frisones bedwong en daarna versterkingen liet aanleggen langs de Albis, de Amisia, de Wisurgis en de Lippia - die toch zeker de Elbe, de Eems, de Weser en de Lippe waren (!) - heeft men deze veldtocht in het noorden van Nederland en het noorden van Duitsland gereconstrueerd. De absurditeit, dat Drusus dan tevoren Nederland en Duitsland veroverd moest hebben, - wat uitgesloten is - werd niet eens opgemerkt, nog minder de nog grotere absurditeit dat die gebieden ondanks de "bedwinging" en ondanks die keten van fortificaties nimmer in handen van de Romeinen zijn geweest, nog afgezien van de vraag welke zin een verdedigingslinie dáár kon hebben, die door de bronnen toch helder wordt voorgesteld te zijn bedoeld voor de defensie van Gallië. De grootste absurditeit is, dat de Romeinen pas ca. 60 jaren later het midden van Nederland bereikt hebben, en dat zij Friesland nooit bezetten. Neen, er is nóg een grotere zotheid, namelijk de reconstructie, die nota bene in recente publicaties nog wordt volgehouden, dat Drusus zijn befaamde kanaal, onderdeel van zijn Gallische verdedigingslinie, reeds ca. 9 vóór Chr. in het midden van Nederland zou hebben aangelegd. Waar dat kanaal lag, weet geen sterveling; vandaar dat er wel 10 verschillende plekken voor zijn aangewezen. En dat dit ca. 60 jaren vóór de aanwezigheid van de eerste Romein in Nederland gebeurde, is nimmer opgemerkt als een absolute onmogelijkheid. Het toppunt van verblindheid is, dat men probeert dit kanaal stratigrafisch aan te wijzen (aan de oppervlakte), terwijl toch onomstotelijk vaststaat, dat de "Romeinse" bodem in het westen tot 4 à 6 meter, in het oosten tot 1 meter beneden het huidige maaiveld ligt. De Frisones zaten er zó vast als Nederlands bezit ingehamerd, dat men de absurditeiten niet meer zag.

De Nederlandse archeologie heeft aangetoond (zie J.H.F. Bloemers e.a., *Verleden Land. Archeologische opgravingen in Nederland*. Amsterdam 1981, ofschoon dit boek tóch nog met Drusus komt aanzetten), dat er geen sprake is geweest van een Romeinse occupatie van Friesland. In het gebied

van de Elbe, Eems, Weser en Lippe ontbreekt eveneens elk spoor van de Romeinen. Alle kaarten in alle uitgaven over de Romeinen, of dat nu Nederlandse, Belgische, Franse, Engelse, Duitse of Italiaanse zijn, beelden de Romeinse occupatie tijdens de periode van de grootste uitgestrektheid van het Romeinse rijk op dezelfde manier af, met wellicht enige kleine onderlinge afwijkingen, die niet veel terzake doen. Het algemeen beeld, dat derhalve unaniem door de deskundigen wordt voorgestaan, is dat de noordgrens van het Rijk in het oosten wordt gevormd door de Donau, in het westen vanaf Mainz, Keulen en het midden van Nederland door de Rijn. Het land ten noorden van deze rivieren is nimmer in het bezit van de Romeinen geweest. Aan de hand van Tacitus' "Germania" weten we nu, dat de Germaanse stammen er niet thuishoren en dat men ze er ten onrechte geplaatst had. De historische zowel als de archeologische gegevens bewijzen meer dan afdoende, dat deze conclusie juist is. De geografische bronnen zoals Strabo, Ptolemeus, de Peutinger-kaart en het Itinerarium Antonini bevestigen haar met exacte gegevens. Die streken, nooit door de Romeinen bezocht, waar ten overvloedige geen Romeinse relikten gevonden zijn, komen nergens in de geschriften voor.

Wanneer de gangbare lokalisatie van Albis, Amisia, Wisurgis en Lippia uit de Romeinse periode fout is geweest - en dat dit zo is, zal met een overvloed van teksten bewezen worden - kan iedereen vanzelf begrijpen dat dit vele en zeer diep ingrijpende consequenties heeft gehad voor de latere geschiedenis. Immers, in de berichten over de strijd van de Franken tegen de Saksen, Friezen en Wilten komt diezelfde trits van Albis, Amisia, Wisurgis en Lippia met de regelmaat van een klok terug, waardoor ten eerste blijkt dat bepaalde gebeurtenissen ten aanzien van de juiste plaats volledig op hun kop zijn gezet, en ten tweede een totaal vals beeld is ontstaan van het Merovingische en Karolingische rijk ten tijde van zijn expansies. De zogenaamde Karolingische residentie van Nijmegen ontleende voor een groot deel haar geloofwaardigheid aan het motief, door sommige historici zelfs als de diepste reden van haar bestaan aangehaald, dat Karel de Grote er een steunpunt had willen vestigen voor zijn strijd tegen de Saksen. De situatie moet radicaal omgekeerd worden. Daar komt nog bij, dat de kroniekschrijvers uit de 11e en 12e eeuw de oorspronkelijke teksten met Albis, Amisia, Wisurgis en Lippia - die de eerste schrijvers uiteraard in de juiste zin geschreven hadden - algemeen in "Duitse" zin zijn gaan opvatten, zodat er een Babylonische spraakverwarring ontstond.

De gebieden van Nordrhein-Westfalen en Niedersachsen doen tegen het begin van de 9e eeuw hun intrede in de geschreven historie, enerzijds door een waarschijnlijke doch niet nader te bewijzen exploratie en populatie vanuit het midden van Duitsland, anderzijds door de wel aan te wijzen gedwongen emigraties van aanzienlijke bevolkingsgroepen vanuit het noordwesten van Frankrijk naar Westfalen en het verdere noorden, waarmee Karel de Grote om streeks 795 begon. Deze emigratie ging gepaard met de verplaatsing van de bisschoppen, waarvan St. Ludger en St. Ansharius de duidelijkste voorbeelden zijn, en de stichting, kort na 800, van de bisdommen Münster en Hamburg. De verplaatsing van St. Ludger van Werethina bij Calais naar Münster kan afdoende bewezen worden door de oorkonden van Werethina; zie ook "Ontspoorde historie". Breda 1992, p. 208 e.v. Een paar concrete gevolgen voor

Nederland zijn direct aan te wijzen: St. Lebuinus kwam in Deventer terecht, waar de goede man nooit is geweest. St. Ludger werd tot apostel van Groningen gebombardeerd. St. Willehad eveneens, al was hij lokaliter niet te plaatsen. Een en ander bevorderde zijdelings, maar dan wel heel sterk, de foutieve plaatsing, nota bene pas in de 12e eeuw! van St. Willibrord in Utrecht, toen de abdij van Echternach, op zoek naar de oude bezittingen van St. Willibrord en aan de hand van de inmiddels algemene spraakverwarring, de apostel van de Friezen natuurlijk met Nederland in verband bracht omdat men de authentieke streek van Frisia niet meer kende. (Zie o.a. A.A.F. Jochems / A.G.F. Laenen, Willibrord - Apostel van Noord-Frankrijk. Bavel 1996, 2e druk.)

Het heeft dan ook weinig uitleg nodig, dat de misverstanden ten aanzien van Albis, Amisia, Wisurgis en Lippia in chronologische volgorde niet alleen de eerste van de historische verplaatsingen zijn geweest, maar door hun raakpunten en consequenties tevens de voornaamste, de aanzet tot een keten van misverstanden waarvan de schakels onlosmakelijk in elkaar grijpen. Laten we daarom de vier rivieren volgen bij de klassieke schrijvers, want met deze materie hebben we de ruggegraat en het hele zenuwstelsel van de historische mythen te pakken. Ik heb deze stof al uitvoerig behandeld in mijn "Vraagstukken in de historische geografie van Nederland" uit 1965/66. Dat daar geen enkele Nederlandse historicus op gereageerd heeft, bewijst slechts dat mijn tegenstanders volstaan met het blijven schermen met de mythe van Nijmegen, doch dat zij categorisch weigeren in te gaan op de feiten en omstandigheden, welke tot die mythe geleid hebben. We behoeven slechts de volgende 39 teksten te laten spreken.

N.B. De teksten worden over het algemeen letterlijk geciteerd. In de gevallen waar (samenvatting) bij staat, is dit niet gebeurd doch wordt alleen de feitelijke inhoud gegeven.

Tekst 1

57-55 vóór Chr. Een veldtocht van Caesar (samenvatting).

De Belgae bij de Renus (Schelde) hadden zich tegen Caesar verenigd. Eerst verslaat hij de Nervii (Bavay). Dan onderneemt hij een veldtocht tegen de Aduatuci (Douai/Dowaai), afstammelingen van de Cimbri; daarna één tegen de Morini (Terwaan) en de Menapii (Cassel). Toen de Romeinen in hun winterkwartieren waren in gebied van vrienden, staken de Tencteri (Tangry) en de Usipeti (Weppes), Germaanse stammen, de Renus (Schelde) over en vielen zij het land van de Treveri (Trier) aan, deels omdat zij door de Suevi (omgeving Kortrijk) verdreven waren, deels omdat de Galliërs hen opgestookt hadden. Toen zij Caesar daar aantroffen, kregen zij schrik en wilden zij een wapenstilstand, om hem land te vragen of op zijn minst verlof om er in bezit te nemen. Zij kregen echter niets. Caesar overviel hen en zij trokken zich terug bij de Sygambri (Sambre). Maar omdat de cavalerie van de Germanen een dreigend gevaar bleef en de Ubii (Aubigny-en-Artois) zijn hulp gevraagd hadden, stak hij

door middel van een brug de rivier (Schelde) over. En omdat de Sygambri (Sambre) zich verschanst hadden en de Ubii (Aubigny) hen te hulp kwamen, trok hij zich binnen 20 dagen terug. Daarna, nadat hij de Morini (Terwaan) overwonnen had en de rest van Gallië rustig was, stak Caesar over naar Britannia.
Bron: Cassius Dio, XXXIX, 1 - 4, 44, 47, 48.

Nota

Bij de situering van de stammen op de juiste plaatsen krijgt men een logisch en aaneensluitend beeld. Nogmaals wordt aangetoond dat de gangbare opvattingen totaal onaanvaardbaar zijn. De Tencteri en Usipeti zaten niet ver in Duitsland; de Suevi niet in Zweden; de Ubii niet bij Keulen. Caesar is niet boven het noorden van Frankrijk geweest. De Aduatuci waren evenmin de bewoners van Tongeren doch de Tungri (Douai) van het gebied waar Attin één van hun plaatsen was. Deze bijzonderheid wordt door Ptolemeus bevestigd, die deze stad ook noemt als de hoofdplaats van de Tencteri.

Tekst 2

30 vóór Chr. Overwinning op de Morini en de Suevi.

Gaius Carrinas overwon de Morini (Terwaan) en de Suevi (omgeving Kortrijk) bij de Renus (Schelde).

Bron: Cassius Dio, LI, 21.

Tekst 3

17 vóór Chr. en 9 na Chr. De nederlagen van de Romeinen.

Hij (Augustus) onderging nergens zo'n grote beledigingen en twee nederlagen als in Germania, die van Lollius (17 vóór Chr.) en van Varus (9 na Chr.), die van Lollius meer beschamend dan nadelig, die van Varus bijna onheilspellend, toen drie legioenen met hun aanvoerder, al hun legaten en hulptroepen werden gedood. Hij verbood dat de tijding in Rome bekend zou worden opdat er geen oproer zou uitbreken. Hij liet grote spelen organiseren ... en een oorlog voorbereiden tegen de Cimbren (Simencourt) en de Marsi (Marck bij Calais). Men zegt dat hij zo terneergeslagen was, dat hij maandenlang met onverzorgd haar en baard rondliep, zijn hoofd tegen de deuren stotend al roepend: "Quintilius Varus, geef mij mijn legioenen terug!". De dag van de nederlaag bracht hij elk jaar in rouw door.

Bron: Suetonius, (De vita Caesarum) Augustus, 23.

Tekst 4

16 vóór Chr. Domitius aan de Franse Aa.

Domitius (consul) ... trok met een leger de Albis (Aa) over en drong verder

Germania binnen dan vóór hem iemand gedaan had, waarvoor hij de tekens van de triomf kreeg.

Bron: Tacitus, Annales, IV, 44.

Tekst 5

15 vóór Chr. Drusus in het noordwesten van Frankrijk (samenvatting).

Naar die provincie gezonden, onderwierp Drusus het eerst de Usipeti (Weppes), daarna veroverde hij de gebieden van de Tencteri (Tangry) en de Chatti (Katsberg). Met de buit en de tekens van de Marcomanni (Marconne) richtte hij een monument op. Vandaar viel hij de sterke naties aan, de Cherusci (Chérisy), de Suevi (omgeving Kortrijk) en de Sygambri (Sambre). Tot versterking en bescherming van de provincie (Gallië) aan die kant liet hij wachtposten en versterkingen leggen langs de Amisia (Hem), de Albis (Aa) en de Wisurgis (Wimereux). Langs de oever van de Renus (Schelde) liet hij meer dan 50 forten bouwen. Bononia (Boulogne) en Gesoriacum (de landtong aan de overzijde van de Liane) liet hij door bruggen verbinden en legde er zijn vloot. Hij ontsloot ook het tot dan toe ongeziene en ontoegankelijke Hercynische Woud (bij de Katsberg). Om al zijn verdiensten verleende de senaat hem de eretitel van Germanicus.

Bron: Florus, Epitome, II, 30.

Tekst 6

12 en 11 vóór Chr. Cassius Dio over de veldtocht van Drusus tegen de Frisones.

Drusus had dezelfde ervaring. De Sygambri (bij de Sambre) en hun bondgenoten hadden tot de oorlog besloten. Hij wachtte de Germanen op toen deze de Renus (Schelde) wilden oversteken en sloeg hen terug. Daarna trok hij door het land van de Usipeti (Weppes) na het Eiland van de Bataven (Béthune) gepasseerd te zijn, en vandaar langs de rivier naar het gebied van de Sygambri (Sambre), waar hij veel verwoestte. Hij zeilde de Renus (Schelde) af in de richting van de Oceaan (Atlantische Oceaan), overwon de Frisones (Vlaanderen), stak het meer (Flevum) over, viel het land van de Chauci (Chocques) binnen, waar hij in gevaar kwam te verkeren toen zijn schepen bij eb van de Oceaan op het droge liepen. Hij werd echter gered door de Frisones (Vlaanderen), die zich met hun infanterie bij zijn troepen hadden gevoegd. Tegen het begin van de lente zette hij de oorlog voort, stak de Renus (Schelde) over en overwon de Usipeti (Weppes). Hij sloeg een brug over de Lippia (Lys), viel het land van de Sygambri (Sambre) binnen en drong door tot in het land van de Cherusci (Chérisy) tot aan de Wisurgis (Wimereux). Hij kon dit doen, omdat de Sygambri (Sambre) tegen de Chatti (Katsberg) opgetrokken waren, zodat hij bijna ongemerkt hun land kon passeren.

Bron: Cassius Dio, LIV, 32, 33.

Nota

De tekst, die samenhangende gebeurtenissen verhaalt, bewijst nogmaals de ligging van de Bataven en de Frisones naast en tussen stammen, plaatsen en rivieren in het noorden van Frankrijk. Er behoeft nauwelijks gewezen te worden op de klinkklare onzin, dat Drusus reeds in 12 vóór Chr. een veldtocht door de Betuwe en in Friesland ondernomen zou hebben, waar de eerste Romeinen pas 60 jaren later arriveren. Zo hardnekkig zijn de bralpartijen, dat feiten en waarheden als koeien, niet meer worden opgemerkt.

Tekst 7

11-9 vóór Chr. Veldtocht van Drusus in Germania.

(Augustus) liet grote aantallen Germanen verslaan en hen verplaatsen over de rivier de Albis (Aa), die in het land van de barbaren ver achter de Renus (Schelde) ligt. Deze oorlog liet hij uitvoeren door zijn stiefzoon Drusus ... in welke oorlog hij 20.000 gevangenen uit Germania overbracht, die hij op de oever van de Renus (Schelde) neerzette.

Bron: Eutropius, Breviarium, VII, 9.

Tekst 8

11 vóór Chr. Drusus in Germania.

De grootste volken van Germania ... worden door de grote stromen de Renus (Schelde) en de Danuvius (Aisne) ingesloten. In Germania onderwierp Drusus eerst de Usipeti (Weppes), daarna de Tencteri (Tangry) en de Chatti (Katsberg). De Marcomanni (Marconne) versloeg hij bijna tot hun totale ondergang. Daarna overwon hij de zeer sterke naties ... van de Cherusci (Chérisy), Suevi (omgeving Kortrijk) en Sygambri (Sambre), die hij gezamenlijk in één veldtocht versloeg.

Bron: Orosius, Historiae, VI, 21.

Tekst 9

11 vóór Chr. Laatste veldtocht van Drusus in Germania.

Er wordt verhaald dat de Cherusci (Chérisy), de Tencteri (Tangry), de Chauci (Chocques) en andere Germaanse volken aan de overzijde van de Renus (Schelde) door Drusus bedwongen zijn.

Bron: Livius, Periocha, 140.

Tekst 10

9 vóór Chr. De linie van Drusus.

Ter bescherming van de provincies liet Drusus overal versterkingen en wachttorens bouwen, langs de Mosa (Maas), de Albis (Aa) en de Wisurgis (Wimereux). Langs de oever van de Renus (Schelde) liet hij meer dan vijftig versterkingen aanleggen. Bononia (Boulogne) en Novesium (Feignies) liet hij door bruggen verbinden.

Bron: Aelius Spartianus, IV, 12.

Nota

Novesium betekent in deze tekst niet Neuss, doch Feignies, welke plaats ook in de Geographia van Ptolemeus voorkomt. Dat hij de twee plaatsen door bruggen liet verbinden, betekent natuurlijk dat hij één directe weg liet aanleggen met bruggen waar dat nodig was, zodat hij niet alleen een linie van versterkingen legde tussen de Schelde en Boulogne om de Romeinse provincies van Gallia te beschermen, maar bovendien een militaire route zonder hindernissen om alle punten snel te kunnen bereiken. Leg in hemelsnaam die linie niet tussen de Elbe en de Weser! Let op, dat deze schrijver Mosa in plaats van Amisia gebruikt.

Tekst 11

9 vóór Chr. Het leger richt eer: ereteken op voor Drusus.

Het leger richt voor hem (Drusus) een erebegraafplaats op, waarheen sindsdien op een bepaalde dag de militairen gingen.

Bron: Suetonius, Claudius, 1.

Tekst 12

ca. 9 vóór Chr. Over Drusus en zijn kanaal.

Drusus, die in het bestuur en de militie optrad als de bevelhebber van Raetia (Reisons), daarna de oorlog tegen de Germanen leidde en als eerste van de Romeinse bevelhebbers de Noordelijke (lees: Westelijke) Oceaan bevoer. Hij liet aan de overzijde van de Renus (Schelde) grachten van een nieuw en ongekend werk graven, die nog altijd de Drusinae worden genoemd.

Bron: Suetonius, Claudius, 1.

Nota

Door deze tekst, die door andere bevestigd wordt, staat vast dat het befaamde kanaal van Drusus in het noorden van Frankrijk lag. Het komt weer ter sprake bij de berichten over de Opstand van de Bataven, waaruit blijkt dat dit waterwerk in of dichtbij het Eiland van de Bataven lag. Er behoort een einde te komen aan het gecamoufleer van dit kanaal in Nederland, daar het zonde is van het papier dat daar nog altijd aan wordt besteed. Het veronderstellen van een groot

papier dat daar nog altijd aan wordt besteed. Het veronderstellen van een groot waterstaatkundig en militair werk in Nederland voordat één Romein er 'n voet had gezet, welk verdedigingswerk bovendien behoorde bij een linie die te Boulogne begon, is één der ergste staaltjes van de collectieve verblindheid, die de zotste dingen als normaal aanneemt en waarbij men geen ogenblik schijnt na te denken.

Tekst 13

9 vóór Chr. Laatste veldtocht van Drusus in Germania.

Drusus viel het land van de Chatti (Katsberg) binnen en trok door tot dat van de Suevi (omgeving Kortrijk), dat hij pas na bloedige gevechten overwon. Vandaar trok hij naar het gebied van de Cherusci (Chérisy), stak de Wisurgis (Wimereux) over en stootte door tot aan de Albis (Aa), alles op zijn weg vernielend. De Albis (Aa) ontspringt in de bergen van de Vandilii (Vandelicourt) en stort zich uit in de Noordelijke Oceaan (Atlantische Oceaan). Drusus poogde de rivier over te steken, wat hem niet gelukte, en richtte er een trofee op. Op zijn terugtocht stierf Drusus alvorens hij de Renus (Schelde) bereikt had. Augustus zond Tiberius ernaartoe, die het lijk naar Rome bracht. Hij werd in Rome begraven, maar op de oever van de Renus (Schelde) werd een gedenkteken voor hem opgericht.
Bron: Cassius Dio, LV, 1-4.

Nota

De veldtocht vond plaats in het noordwesten van Frankrijk. De mededeling over de oorsprong van de Albis (Aa) is niet geheel correct; andere schrijvers zoals Tacitus geven een juist bericht. Het gedenkteken van Drusus, door Ptolemeus "Tropaea Drusi" genoemd, wordt door hem met zijn coördinaten in het noorden van Frankrijk geplaatst, zodat de teksten elkaar op sluitende wijze bevestigen.

Tekst 14

9 vóór Chr. Tiberius onderwerpt de Canninefaten en de Attuarii.

Tiberius trok ver Germania binnen en onderwierp de Canninefaten (Gennech) en de Attuarii (Attin).
Bron: Suetonius, Tiberius, 15.

Tekst 15

8 vóór Chr. Tiberius in Germania.

L. Asinius en L. Marcius. Onder deze consuls zijn alle Germanen tussen de Albis (Aa) en de Renus (Schelde) aan Tiberius Nero onderworpen.
Bron: Cassiodorus, Chronica.

Nota

Daar tussen Rijn en Elbe geen spoor te bekennen is van een Romeinse occupatie of van Romeinse relictten, is het duidelijk dat de tekst die rivieren niet bedoelt.

Tekst 16

8 vóór Chr. Tiberius' veldtocht tegen de Sygambri.

Augustus gaf bevel tot een veldtocht tegen de Germanen. Hij bleef zelf in Rome, terwijl Tiberius de Renus (Schelde) overstak. Alle Germaanse stammen waren bereid tot aanvaarding van het Romeinse gezag behalve de Sygambri (Sambre), zonder welk volk Augustus weigerde vrede te sluiten. Zij zonden gezanten, die Augustus gevangen liet nemen en over verschillende steden liet verspreiden. Zo waren zij een tijd rustig.

Bron: Cassius Dio, LV, 6.

Tekst 17

ca 4 na Chr. Ontdekkingsstocht van Augustus op de Noordelijke (lees: Westelijke) Oceaan.

Van Gades en de Kolommen van Hercules (Gibraltar) wordt vandaag de gehele omtrek van Spanje en Gallië naar het westen (lees: zuiden) bevaren. De Noordelijke (lees: Westelijke) Oceaan is voor een groot deel bevaren. Onder toezicht van de goddelijke Augustus voer de vloot om Germania heen tot aan het Promontorium van de Cimbri (ten noorden van Boulogne). Vandaar had men het zicht op een immense zee, waarvan verteld wordt dat zich daar Scythia (Schotland?) bevindt, een kust van onstabiele gronden.

Bron: Plinius, Naturalis Historia, II, 167.

Nota

De "Kolommen van Hercules" komen dubbel voor. Sommige klassieke schrijvers gebruiken die naam voor de zeeëngte van Gibraltar. Het is waarschijnlijk dat het bovenstaande citaat ook in die zin moet worden opgevat. Andere teksten bedoelen met de "Kolommen van Hercules" de krijtrotsen boven Boulogne, Cap Gris-Nez en Cap Blanc-Nez, waar ook een tempel van Hercules heeft gestaan en een bos aan Hercules was gewijd.

Tekst 18

4 en 5 na Chr. Veldtochten van Tiberius in het noorden van Frankrijk (samenvatting).

Tiberius trok Germania binnen en onderwierp daar de Chamavi (Camphin), de Attuarii (Attin), de Bructeri (Broxeele) en de Cherusci (Chérisy), wier aanvoerder spoedig onze nederlaag zou worden. Na de Wisurgis (Wimereux) overgestoken te zijn, drong hij tot in de verste gebieden door. In december vertrok hij

naar Rome om er zijn triomf te vieren. De volgende zomer keerde hij terug en veroverde toen de stam van de Chauci (Chocques). Hij brak de weerstand van de Langobardi (Lomporet, bij Quesnoy-sur-Deûle), één der wreedste volken van Germania. Vervolgens deed hij iets, wat tevoren nog niet was gedaan en waarop niemand gehoopt had. Tot op 400 mijlen van de Renus (Schelde) drong hij met een leger door tot aan de rivier de Albis (Aa), die loopt langs de gebieden van de Semnonen (Mesen, Saméon) en de Hermundures (Hermelinghen). Een gelijk staal van vernuft was, dat hij op een ongehoorde en voorheen ongeken- de manier met een vloot vanaf de Oceaan (Atlantische Oceaan) een zeebaai binnenvoer en die liet aankomen bij de rivier de Albis (Aa), waar hij zich bij het leger voegde.

Bron: Velleius, Historia Romana, II, 104-107.

Tekst 19

9 na Chr. De nederlaag van Varus (samenvatting).

Toen Quintilius Varus gouverneur van Germania geworden was, probeerde hij de Germanen vlugger tot onderwerping te brengen en behandelde hij hen in feite als slaven. Deze kwamen voorlopig niet openlijk in opstand, omdat de Romeinen veel troepen bij de Renus (Schelde) hadden, maar zij lokten hem van de Renus (Schelde) naar het land van de Cherusci (Chérisy) tegen de Wisurgis (Wimereux) aan, voorgevend dat zij in vrede wilden leven ondanks de aanwezigheid van de soldaten. Maar toen hij zijn troepen verspreid had over een gebied waar zij beter konden vechten dan de Romeinen, vielen zij hem plotse- ling aan. Na een strijd van vier dagen in de bossen en onder het geweld van een storm, pleegden Varus en zijn officieren zelfmoord.

Bron: Cassius Dio, LVI, 18-22.

Tekst 20

9 na Chr. Nederlaag van Varus in het noorden van Frankrijk (samenvatting).

Het is gemakkelijker provincies te veroveren dan deze in recht en vrede te behouden. De Germanen, die méér overwonnen dan bedwongen waren, had- den onder Drusus veel van de Romeinse zeden verwacht. Na diens dood ech- ter moesten zij de ambities en de hoogmoed van Varus ondergaan. Hij wilde met strengheid de gewoonten van de barbaren uitroeien. Onder Arminius (de chef van de Cherusci) kwamen de Germanen in opstand en werd Varus in de moerassen en bossen smadelijk verslagen. Zijn lijk, dat door de soldaten met eerbied begraven was, werd opgegraven en bespot. Deze nederlaag had tot gevolg dat het rijk niet meer tot aan de kust van de Oceaan (Atlantische Oceaan) reikte, maar meer op de kust van de Renus (Schelde) eindigde.

Bron: Florus, Epitome, II, 30

Nota

Met zo'n tekst, die o zo toepasselijk leek in de buurt van Nederland, begint het wel duidelijk te worden, hoe subtiel en hoe misleidend de historische mythen in elkaar zitten.

Tekst 21

9 na Chr. De nederlaag van Varus in het noorden van Frankrijk (samenvatting).

Varus, die eerst in Syrië had gestreden werd naar Germania gezonden en nam zich voor de Germanen volledig te onderwerpen, die door de Romeinen alleen om hun stem en ledematen als mensen werden beschouwd doch voor het overige niet. Wanneer hij ze niet met het zwaard kon bedwingen, moest hij ze maar afmaken. Met deze instelling arriveerde hij in Germania (lees: het noorden van Frankrijk). De Germanen van hun kant speelden het spel op hun manier; sommigen deden alsof zij zich onderwierpen en waren dan nog niet te vertrouwen; anderen keerden zich openlijk tegen de Romeinen. De jonge Arminius, die onder de Romeinen had gediend en zelfs Romeins burger en ridder was, werd de leider van het verzet. Hij wist eerst een paar, daarna verschillende aan zijn zijde te krijgen, wat aan Varus verraden werd door Segestes, schoonvader maar ook bittere rivaal van Arminius. Op deze basis van verraad bereidde Varus zijn aanval voor.

Zo kwam het tot de afschuwelijkste ramp die de Romeinen na de slag tegen de Parthen ooit overkomen is. Het grootste leger van alle tijden, dat in discipline, krijgskunde en geoefendheid het eerste van de Romeinen was, werd door zwakheid van de aanvoerder, ontrouw van de vijand en het noodlot van de bossen, moerassen en de hinderlagen door de vijand tot de dood toe als vee uiteengeslagen en vernietigd, alsof leven of dood van geen belang meer waren. Varus was tenslotte eerder bereid te sterven dan te strijden; naar het voorbeeld van zijn vader en zijn oom stortte hij zich in zijn zwaard. Slechts enkele kleine onderdelen van de Romeinen wisten over de Renus (Schelde) te ontkomen. De Germanen lieten het lijk van Varus verminkt en halfverbrand achter; zijn hoofd werd door Marbodius naar Rome gezonden, waar het eervol werd begraven. *Bron: Velleius, Historia Romana, II, 117-119.*

Tekst 22

10-12 na Chr. Tiberius in het noordwesten van Frankrijk, na de nederlaag van Varus (samenvatting).

Tiberius wordt naar Germania gezonden voor de bevestiging van de veiligheid van Gallia. Hij trekt met zijn leger de Renus (Schelde) over en versterkt er de Romeinse militie bij de Cimbri (Simencourt) en bij de Teutonen (Doudeauville). Hij looft hen die het fort van Aliso (Sailly-sur-la-Lys, bij Armentières) tegen een menigte Germanen verdedigd hadden. Hieruit blijkt ook dat Varus, ofschoon een ernstig man en van goede wil, méér uit gebrek aan keizerlijke majesteit dan

uit militaire onkunde dat prachtige leger verloren heeft.
Bron: Velleius, *Historia Romana*, II, 120.

Tekst 23

ca. 14 na Chr. Augustus spreekt over het noordwesten van Frankrijk.

Alle grenzen der provincies van het Romeinse volk, waar de laatste stammen wonen, heb ik bevestigd. De provincies Gallia en Spanje, ook die van Germania, dat afgesloten wordt door de Oceaan (Atlantische Oceaan), heb ik van Gades (Gibraltar) tot aan de mond van de rivier de Albis (Aa) tot vrede gebracht ... Mijn vloot is vanaf de mond van de Renus (Schelde) over de Oceaan naar het oosten gevaren tot aan de gebieden van de Cimbri (Simencourt e.a.), waar noch ter zee noch te land één enkele Romein was geweest. De Cimbri (Simencourt), de Charydi (Carenay) en de Semnones (Mesen) en andere Germaanse stammen van datzelfde land hebben door gezanten mijn vriendschap en die van het Romeinse volk gevraagd.
Bron: Augustus, *Res Gestae*, V, 26.

Tekst 24

14 na Chr. Oproer onder de legioenen in het noorden van Frankrijk (samenvatting).

In het land van de Chauci (Chocques) ontstond een begin van opstand, veroorzaakt door enige onderdelen van de daar verblijvende legioenen. Zij werd enigszins onderdrukt door de executie van twee soldaten, maar spoedig laaide het verzet weer op. De prefect van een legerkamp werd door de soldaten gevangengenomen; hij wist zich van de dood te redden met het dreigement dat men in zijn persoon de opperbevelhebber Germanicus en keizer Tiberius aanviel. Daarna liet hij de soldaten naar de winterkwartieren verplaatsen. De legaten van de senaat zochten Germanicus op, die zich te Avesnes-sur-Helpe bevond. Het 1e en het 2e legioen en de veteranen lagen daar in winterkwartier; zij kwamen in de nacht tot een rebellie en vielen het huis van Germanicus aan. De legaat Plancus werd in het nauw gebracht en zou vermoord zijn, als hij niet tijdig ontzet was. In de morgen wist Germanicus de opstandige troepen weer in de hand te krijgen. Allen raadden hem aan om hulp te zoeken bij de trouwe legioenen, maar hij aarzelde zijn zwangere vrouw en zijn zoontje in het gevaar achter te laten. Tenslotte, na een roerend afscheid, begaf Germanicus zich naar de Treveri (Trier): Avesnes bleef achter als een overwonnen stad. Door strenge maatregelen kregen de Romeinen de troepen weer in de hand; een deel ervan werd weggezonden. Het 5e en het 21e legioen, in winterkwartier op 60 mijlen afstand te Vetera (Visterie), zetten de opstand voort. Germanicus bereidde zich voor op een veldslag tegen hen. Toen in Rome de opstand van de legioenen in Germania bekend werd, kreeg keizer Tiberius zware verwijten te horen omdat hij niet daarheen trok; hij antwoordde dat hij zijn "majesteit" niet aan het gevaar

mocht blootstellen.

Germanicus schreef aan Caecina, bevelhebber van het kamp te Vetera (Visterie), dat hij komen zou om de schuldigen met de dood te straffen. De commandant liet deze brief uitlekken, en toen namen de soldaten het recht in eigen handen. De oproerigen werden zonder pardon omgebracht. Nog nooit, roept Tacitus uit, is een burgeroorlog op zo'n manier uitgevochten. Zonder slagveld, vanuit het bed en na het ontbijt, hebben zij elkander afgemaakt. Geen van de chefs greep in. Daarna kwam Germanicus naar het kamp en liet de lijken verbranden. De getrouwe troepen voerde hij met zich mee naar het woud Caesia (Caëstre bij Hazebroek), naar de versterking die door Tiberius begonnen was, waar hij zijn kamp opsloeg.

Bron: Tacitus, Annales I, 38-49.

Tekst 25

14 na Chr. Eerste veldtocht van Germanicus in het noorden van Frankrijk (samenvatting).

Nadat Germanicus zijn troepen van Vetera naar Caesia (Caëstre bij Hazebroek) had overgebracht, viel hij de dorpen van de Marsi (Marck bij Calais) aan. Hij liet een gebied van 50 mijlen te vuur en te zwaard verwoesten. De beroemde tempel in die streek, Famfana geheten (Fampoux bij Atrecht) liet hij afbreken. De Bructeri (Broxeele), de Tubanti (Thuianti, Thun bij Kamerijk) en de Usipeti (Weppes) bezetten de wegen waar het Romeinse leger voorbijtrok. Dit bestond uit het 5e en het 21e legioen, aangevuld met hulptroepen.

In het begin van de lente viel Germanicus plotseling de Chatti (Katsberg) aan. Hij had gehoopt dat de opstand zou verlopen door de naijver van de twee voornaamste aanvoerders: Arminius, die Varus verslagen had, en Segestes, diens gezworen vijand en rivaal. Germanicus stelde Caecina vier legioenen plus 5000 man hulptroepen en een corps Germanen ter beschikking, terwijl hijzelf met vier legioenen en het dubbele aan hulptroepen optrok. Na een kamp opgeslagen te hebben op de Mons Taurus (Montigny-en-Gohelle bij Lens), viel hij de Chatti (Katsberg) aan. De droogte - een zeldzaam feit in die streek, zegt Tacitus - en de lage stand van de rivieren hadden hem een snelle opmars mogelijk gemaakt. Zijn komst bij de Chatti (Katsberg) was zo onverwacht dat velen gevangengenomen of gedood werden. De Germanen waren de rivier de Adrana (de Ternoise) overgezwommen en verhinderden de Romeinen een brug te slaan. Sommige Germanen gaven zich over; de anderen vluchtten de bossen in. Germanicus vernielde één van hun hoofdsteden Mattium (Watten). De Cherusci (Chérisy) wilden de Chatti (Katsberg) te hulp komen, maar zij werden door Caecina afgeschrikt, die ook de Marsi (Marck bij Calais) versloeg. Segestes gaf zich over.

Bron: Tacitus, Annales, I, 49-51; 56.

Tekst 26

15 na Chr. Tweede veldtocht van Germanicus in het noorden van Frankrijk (samenvatting).

Arminius zette de opstand voort. Hij trok door het land van de Cherusci (Chérisy), scheldend op Segestes en overal hulp zoekend. Hij pochte op de Romeinse veldtekens, die hij na de nederlaag van de Romeinen in 9 na Chr. (Varus) overal in de bossen had opgehangen. Zo wist hij niet alleen de Cherusci (Chérisy) maar ook de naburige stammen mee te slepen. Germanicus zond Caecina met 40 cohorten door het land van de Bructeri (Broxeele) in de richting van de Amisia (Hem). De prefect Pedo leidde de cavalerie naar het gebied van de Frisones (Vlaanderen). Zelf liet hij vier legioenen inschepen en over de meren varen. De Chauci (Chocques) stredden mee aan de zijde van de Romeinen. De Bructeri (Broxeele) vernielden zelf hun land. Stertinius, gezonden door Germanicus, bracht hen in wanorde en vond onder de buit de adelaar van het 19e legioen, die zij op Varus hadden veroverd. De expeditie drong door het land van de Bructeri (Broxeele) heen. Het gehele land tussen de Amisia (Hem) en de Lippia (Lys) werd verwoest, niet ver van het Teutoburgerwoud, waar de Romeinen de resten terugvonden van Varus en zijn verslagen legioenen.

Germanicus zette de achtervolging van Arminius voort, die zich op ontoegankelijke plaatsen terugtrok. Plotseling maakte Arminius halt voor een aanval vanuit de bossen. De Romeinse cavalerie raakte in wanorde; hele cohorten sloegen op de vlucht en werden in een moeras gedreven, waar zij geen weg wisten. Germanicus herstelde zijn leger in slagorde en trok zich terug op de rivier de Amisia (Hem); een deel van zijn cavalerie voerde hij per schip aan. Caecina kreeg bevel om zijn troepen zo snel mogelijk over de Lange Bruggen aan te voeren (Longfossé bij Desvres). Dit was een smalle weg tussen uitgestrekte moerassen en veengronden, door dikke takkenbossen begaanbaar gemaakt en meestal onzeker vanwege het omringende water. Rond die plaats stonden bossen op de hellingen van de heuvels. Arminius liet snel die weg bezetten, zodat Caecina, die stukken van de weg moest herstellen, geen raad meer wist en in de buurt een kamp opsloeg. De Germanen vielen de werkers en de soldaten aan. Op deze moerassige grond werden de Romeinen zeer gehinderd door hun zware kurassen. De Cherusci (Chérisy) intengedeel waren getraind in zo'n gevecht in het moeras; zij waren lang van postuur en hadden bovendien lange lansen. De Germanen legden er nog een schepje bovenop door water uit de omgeving naar het lager gebied van het Romeinse kamp te leiden. Caecina, die thans zijn 40e dienstjaar vervulde, wist niets beters te doen dan te proberen de Germanen in de bossen te houden.

In de morgen gaf Arminius bevel tot de aanval. Hij liet het eerst de paarden aanvallen, die in hun val de ruiters meesleepten en de wanorde in het moeras nog groter maakten. Na het eerste succes had Arminius zijn leger niet meer in de hand; de Germanen begonnen te plunderen in plaats van de Romeinen te bestrijden. Deze trokken zich tegen de avond terug naar een vlakker en hoger gebied, geheel in wanorde en totaal ontmoedigd. Een op hol geslagen paard deed het kamp volledig in paniek raken, zodat Caecina in de poort ging liggen om de soldaten het vluchten te beletten. Arminius was van plan de Romeinen uit het kamp te lokken en ze weer in het moeras aan te vallen. Een andere

bevelhebber stelde voor om het kamp aan te vallen en alle buit binnen te halen. Dit plan werd uitgevoerd doch het was door Caecina voorzien. De Romeinen vielen de Germanen in de rug aan en versloegen hen. Met zware verliezen keerden de Romeinse legioenen naar hun kampementen terug. Arminius was heelhuids ontkomen. Germanicus, die het 2e en het 14e legioen had laten ontschepen, liet deze onder Vitellius over land trekken, tevens om zijn schepen te ontlasten die bij eb op de zandbanken vast kwamen te zitten. Maar plotseling kwam de vloed op, zodat de soldaten overspoeld werden, totdat Vitellius een hoogte bereikte waar zijn mannen veilig waren. Die zomer zijn geen krijgsverrichtingen meer voorgevallen.

Bron: Tacitus, *Annales* I, 59-68, 70.

Nota

De Lippia is even vanzelfsprekend niet de Duitse Lippe. Tacitus bedoelt de Lys in Frankrijk, de Leie in Vlaanderen. Deze rivier komt ook in verschillende schrijfwijzen voor, tot en met Hsila, Isla, Lizel of Lyzel. Een oudere vorm was Lygia, en waarschijnlijk heeft Tacitus deze gebruikt. Zijn kopiïsten, die al een Duitse situatie van deze gebeurtenissen in het hoofd hadden, maakten er natuurlijk Lippia van. Dit geeft aanleiding tot de bemerking dat de reconstructie van deze feiten in Duitsland reeds mank gaat aan een kapitaal gebrek, namelijk dat de schaal daar veel te groot is voor de verhaalde feiten. Gebeurtenissen, die zonder de minste twijfel op dezelfde dag zijn voorgevallen, en met Albis, Amisia, Wisurgis en Lippia in verband worden gebracht, kunnen zich niet in Duitsland hebben afgespeeld, waar de afstanden veel te groot zijn voor deze reconstructie.

De Longi Pontes (Lange Bruggen) zijn te Longfossé bij Desvres geheel op hun plaats. Een groot gebied ten zuiden van Boulogne, het befaamde Helinium waarvan de Liane, voorheen Helena genoemd, een naamkundig relict is, later bekend als de "Fossé Boulonnaise", is lang een transgressiegebied geweest. Germanicus heeft de troepen laten aanvoeren vanaf Boulogne, dat altijd in handen van de Romeinen is gebleven; vandaar dat het niet in de berichten voorkomt, om van die kant het strijdtoneel te bereiken. Door een plotseling opkomende vloed geraakte Vitellius in moeilijkheden; geen wonder, daar ter plaatse het verschil tussen eb en vloed ca. 10 m bedraagt.

Tekst 27

15 na Chr. Germanicus richt een ereteken op voor Varus en zijn soldaten.

Germanicus ... liet de oude en verspreide overblijfselen van de gevallenen bij de nederlaag van Varus in één grafheuvel bijzetten, waarbij hij het voorbeeld gaf om die met zijn hand op te rapen en te verzamelen.

Bron: Suetonius, *Gaius Caesar*, 3.

Nota

Over dit monument, de befaamde "Tropaea Drusi" zie Addendum 7, de mythe van de Duitse Teutoburgerwoud.

Tekst 28

16 na Chr. Derde veldtocht van Germanicus in het noorden van Frankrijk (samenvatting).

Tiberius wilde Germanicus naar het oosten dirigeren; maar deze verlangde met de hem trouwe legioenen de zaken in Germania te beslissen. Een aanval over land was riskant; misschien zou een aanval vanaf de zee beter slagen. Hij gaf daarom bevel een vloot gereed te maken. In een kort tempo werden 1000 schepen gebouwd, korte en brede die goed op de golven zouden liggen, andere plat om goed geroeid te kunnen worden, en weer andere om werpmachines en proviand te vervoeren. Het Eiland van de Bataven (Béthune) was aangewezen als verzamelpunt voor de bevoorrading. Tacitus beschrijft het met zijn bekende tekst als volgt: "Want de Renus (Schelde), tot daar in één bed gehouden en slechts kleine eilanden omvattend, schijnt zich bij de ingang van het land van de Bataven (Béthune) in twee stromen te scheiden; hij behoudt zijn naam en de kracht van zijn loop aan de kant waar hij Germania raakt totdat hij zich met de Oceaan (Atlantische Oceaan) vermengt. De arm, die de Gallische oever raakt, is breder en rustiger. Daar heeft hij van de bewoners de nieuwe naam Vahal gekregen. (Vahal = Baccha Lys: de beek de Lys/Leie; zie H. Jochems, Albert Delahaye, een archivaris op zoek naar het echte Noviomagus, in: *Verleden tijd* Schrift, nr. 4, 1995, p. 18-26. Kath. Univ. Nijmegen.) Vervolgens verandert hij weer zijn naam om die van Maas aan te nemen, waarmee hij zich in een brede monding in dezelfde Oceaan (Atlantische Oceaan) stort." (Het is waarschijnlijk, dat één der monden van de Schelde door de inwoners Moos, Moeze, gelatiniiseerd in Mosa, werd genoemd, welk woord betekent: brede, ondiepe en modderige riviermond of kreek, en dat bij deze naam niet aan de Maas moet worden gedacht. Wanneer Renus al in twee geheel verschillende betekenissen voorkomt, is dit voor Mosa eveneens aan te nemen.)

In afwachting van de vloot liet Germanicus een inval doen bij de Chatti (Katsberg), waar weinig buit werd behaald. Wel namen de Romeinen de vrouw en de dochter van Arpus gevangen, de chef van de Chatti. Zelf vertrok hij naar een fort aan de Lippia (Lys), dat door de vijand bezet was. De Germanen weigerden slag te leveren; zij vluchtten weg na het grafteken van Varus en een oud altaar, aan Drusus gewijd, vernield te hebben. Het gehele land tussen het fort Aliso (Sailly-sur-la-Lys) en de Renus (Schelde) werd met forten in staat van paraatheid gebracht. Bij de aankomst van de vloot verdeelde Germanicus de schepen onder de legioenen. Hij begaf zich naar het kanaal, dat de naam van Drusus draagt; door de meren en over de Oceaan (Atlantische Oceaan) bereikte hij de Amisia (Hem). De vloot legde er aan op de rechteroever van de monding; hij maakte de fout van niet de rivier op te varen. Toen de cavalerie en de legioenen in goede orde de schepen verlaten hadden, wat bij laagwater

gebeurde en niet veel problemen gaf, kwam de achterhoede van de Bataven (Béthune) in hoogwater terecht. De Bataven (Béthune) wilden hun zwemkunst bewijzen, maar velen verdronken in de verrassing van de vloed. Germanicus had nagelaten "bruggen" (kaden) te bouwen. Hij richtte bij de rivier een kamp op; hij werd in de rug aangevallen door de Angrivarii (Angres), maar Stertinius strafte deze af met cavalerie en lichte (vlugge) troepen.

De Romeinen en de Cherusci (Chérisy) onder Arminius lagen aan weerszijden van de Wisurgis (Wimereux). Germanicus liet zijn cavalerie de rivier oversteken onder leiding van de Bataaf Chariovaldis. De Cherusci (Chérisy) deden alsof zij op de vlucht sloegen en lokten hem naar een plek met bossen omgeven waar zij de Bataven omsingelden. Chariovaldis en veel edelen sneuvelde; de resterende Bataven konden de ring doorbreken en sloegen daarna op de vlucht.

Na de Wisurgis (Wimereux) overgestoken te zijn, vernam Germanicus dat Arminius met de Cherusci (Chérisy) en andere stammen voor de strijd gereed stond in een bos, toegewijd aan Hercules (zie Nota), en dat zij voornemens waren het Romeinse kamp in de nacht aan te vallen. Tegen drie uur in de morgen kwam die aanval van de Germanen, maar toen zij zagen dat de wallen bezet waren en de Romeinen hen stonden op te wachten, trokken zij zich terug. In de morgen onderwees Germanicus zijn soldaten een andere tactiek om in de bossen te strijden, om zo de kapitale fout van Varus te vermijden. Zij moesten de Germanen, die slecht bewapend waren en geen kuras droegen, stuk voor stuk en ieder voor zich aanvallen, en niet proberen de rijen in carré gesloten te houden, de gewone tactiek van de Romeinen. Wanneer de eerste linie van de Germanen gevallen was, zouden zij daarachter geen front meer vinden, maar was 't man tegen man. Arminius van zijn kant spoorde de Germanen aan om de Romeinen dezelfde slag toe te brengen als indertijd aan Varus.

Zo aangespoord trokken beide troepen naar een vlakke plek, genaamd Indistaviso (St. Inglevert) tussen de Wisurgis (Wimereux) en de heuvels. Van achteren lag een groot bos. De laagte werd door de Germanen bezet; de Cherusci (Chérisy) bezetten de flank van de heuvels, om zo op de Romeinen te vallen. Het leger van de Romeinen rukte op met 8 legioenen en hulptrouwen. Toen Germanicus de benden van de Cherusci (Chérisy) zag, gaf hij bevel die eerst aan te vallen. Het was een prachtig gezicht, zegt Tacitus, acht adelaars die tegen het bos optrokken! De Cherusci (Chérisy) werden verslagen. Arminius wist te ontkomen nadat hij met bloed zijn gezicht onherkenbaar had gemaakt. Men zegt dat de Chauci (Chocques) hem met opzet hebben laten ontsnappen. De overige Germanen werden ook verslagen; die de Wisurgis (Wimereux) wilden oversteken werden afgeslacht. Velen waren in de bomen gevluht; zij werden door boogschutters gedood of door het omhakken van de bomen. De overwinning was groot; over een lengte van 10 mijlen was de aarde bedekt met lijken en wapens. Het Romeinse leger riep op dit slagveld Tiberius tot imperator uit. Met de wapens van de vijanden richtten de Romeinen een monument op (zie Nota), waarop aan de zijkanten de namen van de verslagen stammen prijkten.

Dit wekte opnieuw de woede van de Germanen op. Zij hadden zich teruggetrokken naar de overzijde van de Albis (Aa) en grepen weer naar hun wapens. Nu kozen zij een terrein tussen de rivier en de wouden met in het midden een diep moeras; aan één kant ervan hadden de Angrivarii (Angres) een brede en hoge weg aangelegd om van de Cherusci (Chérisy) gescheiden te blijven.

Daar stelde de infanterie zich op; de cavalerie verborg zich in de bossen ten einde de Romeinse legioenen onverhoeds te overvallen. Germanicus verdeelde zijn leger in verschillende troepen; hij wist precies wat de Germanen van plan waren. De leiding van Arminius was zwak, zodat deze slag ook door de Germanen werd verloren. Stertinius kreeg bevel de Angrivarii (Angres) aan te vallen die haastig hun onderwerping aan de Romeinen betuigden.

In de zomer werden verschillende legioenen naar hun winterkwartieren gedirigeerd. Het merendeel van het Romeinse leger werd ingescheept op de vloot, die nog altijd bij de Amisia (Hem) lag en opdracht had naar de Oceaan (Atlantische Oceaan) te varen. Aanvankelijk verliep alles goed. Maar door een zwaar onweer met hagel, een storm in Het Kanaal en golven die het zicht ontnamen, ontwikkelde zich een ramp. De storm voerde de schepen voortijdig naar de zee en wierp ze op verschillende eilanden, waar rotsen of wadden als vijanden op de loer lagen. Toen de vloed bleef stijgen, konden de schepen niet meer met hun ankers in bedwang gehouden worden. Men wierp paarden, beesten, bagage en proviand, zelfs wapens in het water om de schepen lichter te maken die over de boorden vol water liepen. Een deel van de schepen ging meteen verloren; een groot aantal werd op de eilanden geworpen, waar de soldaten van honger stierven, behalve zij die zich met de aangespoelde paarden konden voeden. De galei van Germanicus kwam aan land in het gebied van de Chauçi (Chocques); dagen en nachten zwierf hij over de rotsen en de landtongen, zichzelf beschuldigend voor deze catastrofe. Enige schepen keerden bij eb terug; hij liet ze herstellen om de eilanden te verkennen. Vele Romeinen, die als slaven gevangengenomen waren, werden door de Angrivarii (Angres) teruggekocht (zij hadden zich immers onderworpen). Anderen, die tot in Engeland weggevoerd waren, werden teruggezonden. Nog lang daarna wisten velen wonderlijke verhalen te vertellen van hun avonturen.

Het bericht van het verlies van de vloot werd in Rome tendentieus uitgelegd. Germanicus zond op een actie om zijn gezicht te redden. Hij zond Sertius met 30.000 man tegen de Chatti (Katsberg). Zelf trok hij met een nog grotere macht op tegen de Marsi (Marck bij Calais); hij drong hun land binnen en vernielde er alles. Hij beroemde zich erop, dat de Romeinen na zo'n ongeluk, terwijl het strand vol lijken van soldaten en paarden lag, toch nog in staat waren tot een scherpe aanval. Tevens pochte hij, dat hij in een volgende veldtocht een definitief einde aan de oorlog zou maken. Maar keizer Tiberius riep hem naar Rome terug om er zijn triomf te vieren, waaraan niet de vijand maar de wind en de golven afbreuk hadden gedaan, wat zijn schuld niet was. Wat de Cherusci (Chérisy) en de andere opstandelingen betrof, die hadden de wraak van de Romeinen ondervonden; men kon hen beter overlaten aan hun onderlinge twisten. Germanicus gaf uiteindelijk toe, al meende hij dat enige jaloezie hem van zijn eindoverwinning wilde afhouden. Op 26 mei van het jaar 17 na Chr. werd Germanicus in Rome gehuldigd als de overwinnaar van de Cherusci (Chérisy), de Chatti (Katsberg), de Angrivarii (Angres) en van alle stammen tot aan de Amisia (Hem). Hij kreeg een hoge post in het oosten, die hij even twijfelachtig vervulde, en stierf in het jaar 19 na Chr.

Bron: Tacitus, Annales, II, 5-26.

Nota

Het "Bos van Hercules" lag in de buurt van Cap Gris-Nez en Cap Blanc-Nez, die in andere teksten beschreven worden als de zuilen of kolommen van Hercules. Vanaf de zee gezien doen beide kapen inderdaad aan als twee witte kolommen tegen een groene achtergrond.

Het "monument", dat de Romeinen met de wapens van de Germanen oprichtten, bestaat voor een deel nog. Vlak bij St. Inglevert bevindt zich een vierkante terp, door alle deskundigen als een Romeins werk beschouwd. Zij is te klein voor een kamp; bovendien ligt zij in een dal, zodat de plek als legerplaats ongeschikt is.

De catastrofe aan de mond van de Amisia (Hem) begrijpt men pas goed indien men weet, dat in het Flevum, dat geheel voor de zee open lag, bij Calais en Duinkerken het verschil tussen eb en vloed 6 à 7 meter bedraagt, de hoge vloedden zelfs 8 à 10 meter bereiken. Alles uit het bericht van Tacitus wijst erop dat een springvloed, gepaard met storm en hagel, de Romeinen totaal verrast heeft. Er behoeft nauwelijks op gewezen te worden, dat deze gebeurtenissen evenmin in het noorden van Duitsland hebben plaatsgevonden.

Het begint vervelend te worden, maar toch moet weer op de onmogelijkheid gewezen worden deze Bataven in verband met de Nederlandse Betuwe te brengen in een tijd dat nog geen enkele Romein contact met Nederland had gemaakt. In dit geval is het zelfs driedubbele waanzin omdat:

1. de Bataven al als vast onderdeel van de Romeinse legioenen worden genoemd;
2. hun Eiland was aangewezen als basis voor een expeditie in het noorden van Frankrijk;
3. de Bataven bij deze expeditie een centrale rol speelden.

Wie dit alles nog aan de Betuwe wil vastknopen, staat er baarlijke nonsens uit te brallen.

Tekst 29

28 na Chr. Opstand van de Frisones (samenvatting).

In dit jaar kwamen de Frisones (Vlaanderen) in opstand, een volk aan de overzijde van de Renus (Schelde). Dit werd méér veroorzaakt door onze hebzucht dan door hun onwil tot gehoorzaamheid. De schatting, die Drusus hen (in 16 vóór Chr.!) had opgelegd, was niet zwaar. Zij moesten ossenhuiden aan het leger leveren. Niemand had ooit gezegd hoe groot en van welke kwaliteit die moesten zijn, tot op een dag Olennius, de rijksontvanger bij de Frisones (Vlaanderen) enige huiden van oerossen als model uitkoos en voorschreef. Deze uitbuiting, die reeds voor elk Germaans volk pijnlijk zou zijn geweest, waar grote beesten gefokt werden, trof de Frisones (Vlaanderen) nog erger, omdat hun veestapel uit een kleiner ras bestond. Om de belasting te kunnen betalen, raakten zij hun vee kwijt; tenslotte moesten zij vrouwen en kinderen als slaven verkopen.

Geen wonder dat zij in opstand kwamen. Olennius vluchtte naar een versterking, Flevum genaamd (zie Nota), waar een menigte burgers (van Rome) en geallieerden de kust van de Oceaan (Atlantische Oceaan) bewaakten. Apronius, propetor van Germania Inferior, kwam langs de Renus (Schelde) en viel de opstandige Frisones (Vlaanderen) aan, die toen het fort Flevum verlieten en zich terugtrokken naar Siatutanda (Sithiu, de voorloper van St. Omaars). Bij de eerste moerassen hield hij halt om er wegen en bruggen aan te leggen. Toen hij doorwaadbare plaatsen gevonden had, zond hij een afdeling Canninefaten (Genech) en andere Germanen, die door de Frisones (Vlaanderen) werden afgeslagen. Apronius zond toen drie kleine legers, die op hun beurt op de vlucht gedreven werden. Het 5e legioen, inderhaast ontboden, bevrijdde de Romeinen en sloeg de vijand terug. In het heilig woud van Baduhenna (Béhagnies bij Atrecht; waarschijnlijker dan Beaudignjes bij Avesnes-sur-Helpe) waren 900 Romeinen gesneuveld, en in het woud van Cruptorix (Crochte) hadden 400 Romeinen elkander gedood, uit vrees vermoord te zullen worden. Dit maakte de naam van de Frisones (Vlaanderen) beroemd onder de Germanen. In Rome werd deze nederlaag verborgen gehouden.
Bron: Tacitus, Annales, IV, 72-74.

Nota

Het fort Flevum wordt bevestigd door Ptolemeus, die het als een plaats aanduidt.

Van de plaatsnaam Siatutanda heeft een kopiist van Tacitus, die deze plaats niet kende, "ad sua tutanda" gemaakt in de betekenis: zij keerden terug om hun eigendommen te beschermen. Ptolemeus noemt echter de plaats voluit en zet haar zodanig neer dat de interpretatie Sithiu (St. Omaars) geheel te aanvaardden is. Byvanck, die wel de teksten van Ptolemeus integraal publiceert, kende op zijn beurt Sithiu niet en handhaafde daarom de foutieve lezing. (A.W. Byvanck, Nederland in den Romeinschen tijd. Deel 1. Leiden 1944, p. 209-211.) Opgemerkt dient te worden dat Sithiu, algemeen als de eerste stichting van St. Omaars beschouwd, zich niet op de plaats van de huidige stad bevond. De plek ligt 4 km noordelijker ter plaatse van het huidige St. Mommelins, waar de eerste abdij was gesticht. Een nieuwbouw van de abdij van St. Bertijns heeft tot de verplaatsing geleid. Daarna worden de namen Sithiu en St. Omaars nog lang door en naast elkaar gebruikt.

Baduhenna is door sommigen als de naam van een godin opgevat. De tekst van Tacitus laat er echter geen twijfel over bestaan dat het een plaats was. Béhagnies is etymologisch geheel aanvaardbaar, beter zelfs dan Beaudignies, welke plaats overigens te ver ligt. Met Cruptorix maken de Franse etymologen een overigens begrijpelijke fout. Zij menen dat de naam afgeleid is van het Latijnse *crupta* (krocht) en verwerpen dit toch voor Crochte, omdat het ter plaatse niet klopt. Crochte of krocht is een Germaans woord, dat ven, moeras of diepe poel betekent. Het is zelfs waarschijnlijk, dat het Latijnse "crupta" of *crypta* van het Germaanse is afgeleid, en niet omgekeerd. Crochte komt overigens ook in Nederland voor in de betekenis van ven of moeras; toevallig bevindt er zich één in mijn woonplaats Zundert. Daarnaast treft men bij Breda het indu-

strieterrein De Krogten aan; de naam houdt eveneens verband met de lage ligging van het betreffende gebied.

(Noot van de redactie:) Blijkens het tijdschrift "*Vlaanderen Den Leeuw / La Flandre Au Lion*", november/december 1996 en bij monde van J. Fermaut uit Bierne (Fr.) heeft het begrip "krochte/crochte" daar niettemin een andere inhoud. Het heeft geen relatie met het Latijnse "crupta", wel met "crocq", een zandachtige hoogte aan zee/akker in de duinen. Deze opinie is dus tegengegesteld aan de interpretatie van Delahaye.

Tekst 30

ca. 39 na Chr. Bataven onder Caligula.

Caligula werd vermaand dat hij het getal van de Bataven, die hij onder zich had, moest aanvullen toen hij aan zijn aanval op Germania begon.

Bron: Suetonius, Caligula, 43.

Nota

Het is een klinkklare absurditeit, aan te nemen dat de Bataven nog niet in het Romeinse leger dienden vóórdat de Romeinen Nederland ontdekt hadden. De gangbare literatuur wemelt van dit soort onmogelijkheden, nog eens verduubeld omdat men ook na 250 na Chr., toen de Romeinen het opnieuw verdrongen Nederland verlaten hadden, nog enige eeuwen massa's Bataven in de Romeinse legioenen tegenkomt.

Tekst 31

*47 na Chr. Veldtocht van Corbulo tegen de Frisones (Vlaanderen)
(samenvatting).*

Tegen deze tijd vielen de Chauci (Chocques), vóór de komst van Corbulo, Germania Inferior binnen, onder leiding van Gannascus, een Canninefaat (Genech) van geboorte. Zij vernielden vooral de kust van Gallië (zie Nota). Na zijn aankomst trad Corbulo met kracht op. Hij liet galeien en andere vaartuigen over de Renus (Schelde) aanvoeren, door de moerassen en kanalen, en verdreef Gannascus met de zijnen. Daarna zette hij met strengheid de soldaten aan het werk. Het volk van de Frisones (Vlaanderen), dat sinds de opstand (van 28 na Chr.) vijandig gezind en ontrouw was, betaalde schatting en bleef in het land, dat Corbulo aangewezen had; hij gaf het tevens een senaat, magistratuur en wetten. En om hen te verhinderen ongehoorzaam te worden, stichtte hij een versterking. Hij zond gezanten naar de Grote Chauci (Chocques), opdat zij zich zouden onderwerpen en Gannascus vermoorden. Deze werd in een hinderlaag gelokt en omgebracht. Door deze moord heeft Corbulo het zaad van de opstand weer bij de Chauci (Chocques) doen ontkiemen. Zelfs veel Romeinen

keerden zich van hem af. Keizer Claudius was evenmin gediend van zulke provocaties. Hij verbood nieuwe expedities tegen de Germanen en liet de garnizoenen naar de andere kant van de Renus (Schelde) verplaatsen.

Corbulo had zich al op het land van de vijand geïnstalleerd voor een militaire actie, toen hem het verbod uit Rome bereikte. Om zijn soldaten niet in vadsigheid te laten vervallen, liet hij tussen de Maas en de Renus (Schelde) over een lengte van 23 mijlen (51 km) een kanaal graven, om de onzekerheden van de Oceaan (Atlantische Oceaan) te kunnen vermijden (zie Nota). Keizer Claudius verleende hem de tekens van de triomf, ofschoon hij hem de oorlog geweigerd had.

Bron: Tacitus, Annales, XI, 18-20.

Nota

"De kust van Gallië" werd aangevallen door de Chauci (Chocques) en de Canninefaten (Genech), wat geheel aanvaardbaar is als dit vanuit de buurt geschiedde, maar volslagen onlogisch is wanneer men dat vanuit Duitsland of Nederland reconstrueert.

Volgens andere teksten was het kanaal van Corbulo een voortzetting of afronding van het kanaal van Drusus, waaraan deze in 12 vóór Chr. begonnen was. De ligging en de samenhang van de kanalen (uitvoerig beschreven in "Holle Boomstammen. De historische mythen van Nederland, ontleend aan Frans-Vlaanderen." Tournehem/Zundert 1980, p. 147 e.v.) waren erop gericht dat de Romeinen een onafgebroken waterweg ter beschikking kregen vanaf Marseille naar de Rijn (Schelde) en naar de rivieren in het westen van Frankrijk, zodat zij niet meer de lange en gevaarlijke omweg over de Golf van Biscaye en de Atlantische Oceaan behoeften te nemen. Nadien wordt over die zeeweg dan ook niet meer gesproken. Een treffende bijzonderheid is, dat in het knooppunt van de waterstaatswerken de plaats Corbehem ligt (ca 5 km zuid van Douai), in haar oudste vormen voluit Corbelhem geschreven, de woonplaats van Corbulo. Het behoeft nauwelijks gezegd te worden dat in Nederland, waar de Drusus-gracht een groot vraagteken is geweest, geen spoor van de Corbulo-gracht is aan te wijzen.

Tekst 32

47 na Chr. Corbulo bij de Chauci en zijn kanaal.

Toen Corbulo het bevel voerde in Germania, trok hij zijn leger samen en viel hij naast andere barbaren de Chauci (Chocques) aan. Maar midden in het land van de vijand werd hij door (keizer) Claudius teruggeroepen, daar deze vreesde dat hij met zijn troepen te veel macht zou krijgen. Corbulo wilde zijn leger in staat van paraatheid en geoefendheid houden, en omdat de stammen in vrede leefden, liet hij zijn soldaten een kanaal graven van de Renus (Schelde) naar de Mosa (Maas) over een afstand van ongeveer 23 mijlen, met de bedoeling dat de rivieren bij hun terugstroming door de vloed van de Oceaan (Atlantische Oceaan) geen overstromingen zouden veroorzaken.

Bron: Cassius Dio, LXI, 30.

Nota

De meeste schrijvers leggen verband tussen de werken of het kanaal van Drusus, in 9 vóór Chr. aangelegd, en het kanaal van Corbulo en stellen het voor alsof dit laatste een voortzetting of completering van het eerste was. Cassius Dio geeft aan de gracht van Corbulo een meer waterstaatkundige betekenis. Het één behoeft het ander niet uit te sluiten. Het gunstige gevolg, dat Corbulo mede beoogde, was dat de vloed van de zee, die op de rivieren een opstuwing en zelfs terugstroming bewerkte, over meerdere rivieren verdeeld werd en derhalve minder vlug een overstroming zou veroorzaken. Tussen Renus (Schelde) en Maas behoeft niet letterlijk te worden genomen, daar het waarschijnlijk is dat Corbulo een verbinding heeft gemaakt tussen de Schelde en de Sambre, die tot het stroomgebied van de Maas gerekend kon worden omdat zij al langer met de Maas verbonden was. Feit is in elk geval, dat Corbulo dit werk liet uitvoeren toen hij bij de Chauci (Chocques) was, precies de streek waar de plaats Corbehem nog aan hem herinnert. De gracht van Corbulo lag derhalve niet in Nederland. Deze reconstructie, die nota bene nog in recente publicaties voorkomt, is al uit oogpunt van chronologie een zotternij, daar zij de aanwezigheid en de werkzaamheid van Corbulo in Nederland veronderstelt vóórdat daar één Romein aanwezig was, om nog te zwijgen van een Romeins leger! Het is een nog grotere zotternij, omdat gepoogd wordt dat kanaal van Corbulo aan te wijzen in een jong landschap, dat 4 tot 6 meter hoger ligt dan de Romeinse bodem.

Tekst 33

58 na Chr. Verdere gebeurtenissen in Vlaanderen (samenvatting).

Tot dan toe had rust geheerst in Germania, dankzij de politiek van de generaals, die méér zagen in het handhaven van de vrede dan in militaire glorie. Pompejus voltooide het werk, 63 jaren geleden door Drusus begonnen: het aanleggen van een dijk om de Renus (Schelde) te bedwingen. Vetus nam zich voor om de Moezel en de Saône door een kanaal te verbinden om zodoende aan de schepen, die van de zee (Middellandse Zee) kwamen, de kans te geven vandaar door de Rhône en de Saône, dan door de Moezel in de Renus (Schelde) en op de Oceaan (Atlantische Oceaan) te geraken. Zo werden de moeilijkheden van een reis over de zee (Atlantische Oceaan) vermeden en kon in één onafgebroken vaart over binnenwateren de kust van het westen (lees: zuiden) verbonden worden met die van het noorden (lees: westen).

De Frisones (Vlaanderen) waren opgedrongen naar de oevers van de Renus (Schelde) en hadden zich op lege terreinen gevestigd, die voor het leger bestemd waren, op aanstoken van Verritus en Maloris, die hun aanvoerders waren. Zij hadden er al huizen gebouwd en akkers bewerkt, toen Avitus dreigde hen met geweld te verwijderen. Verritus en Maloris werden naar Rome gezonden. In afwachting van een audiëntie door Nero waren zij een publieke bezienswaardigheid. Zij vroegen honderduit aan de Romeinen en vielen zeer in de smaak. Nero gaf aan de twee chefs het Romeinse burgerrecht, maar ook het bevel dat de Frisones (Vlaanderen) de ingenomen gronden moesten verlaten.

Toen zij dit weigerden, is de cavalerie gezonden om hen te dwingen; de meest schuldigen werden gevangengenomen en gedood.

Diezelfde gronden werden nu ingenomen door de Ampsivarii (Amplier; zie Nota), die veel machtiger waren dan de Frisones (Vlaanderen). Zij waren door de Chauci (Chocques) verdreven maar hadden Boiocalus, een machtig man aan het hoofd, die al 50 jaren (!) onder de Romeinen had gediend. Het betreffende grondgebied had voorheen aan de Chamavi (Camphin) behoord, daarna aan de Tubanti (Thuianti, Thun) en tenslotte aan de Usipeti (Weppes). De Romeinen meenden, dat zij het recht hadden erover te beschikken, maar zij beloofden aan Boiocalus dat hij andere zou krijgen. Deze riep de Bructeri (Broxeele), de Tencteri (Tangry) en anderen tot de oorlog op. De prefect Avitus ontbood het leger uit Germania Superior (Zuidwest-Duitsland/Noordoost-Frankrijk); zelf voerde hij zijn legioenen naar het gebied van de Tencteri (Tangry). Deze bezweken meteen; de andere stammen voelden even weinig voor een oorlog die hen niets aanging. De Ampsivarii (Ambrines) vluchtten naar de Usipeti (Weppes) en de Thuihanti (Thun). Verdreven uit deze streken trokken zij naar het land van de Chatti (Katsberg), daarna naar de Cherusci (Chérisy). Overal werden zij als bedelaars, zwervers en vogelvrijen beschouwd, die strafeloos gedood konden worden.

In die zomer voerden de Hermunduri (Hermelinghen) en de Chatti (Katsberg) een oorlog tegen elkaar. Zij betwistten elkaar de nabije oever waar zout gewonnen werd, niet zoals bij andere volken door het laten verdampen van zeewater, maar door verbranding van veen en de besproeiing daarvan met zeewater. Deze strijd verliep gelukkig voor de Hermunduri (Hermelinghen) en slecht voor de Chatti (Katsberg).

Bron: Tacitus, *Annales*, XIII, 53-57.

Nota

De Ampsivarii (Amplier) waren een afzonderlijke stam. Enige historici hadden de neiging de naam als een verschrijving van Angrivarii op te vatten. In de "Nomina provinciarum" van ca. 300 worden zij nog naast de Angrivarii genoemd. Julius Honorius uit de 5e eeuw heeft het nog over het "Amsivari gens". Hun lokalisatie te Ambrines bij Atrecht past geheel in het verband van de stammen. Met andere stammen worden zij op de Peutinger-kaart vermeld ten noorden van de Batavia (Béthune), wat derhalve geen puzzel meer is doch een geheel klare en ware zaak.

Van bijzonder belang zijn de details uit deze tekst over reizende of verschuivende stammen. Bij het lokaliseren van de stammen mag men dus niet al te strikt denken in termen van vaststaande grenzen of strikt omsloten grondgebieden, daar deze aan verandering onderhevig zijn geweest.

De identificatie en lokalisatie van de Hermunduri (Hermelinghen) bij de kust van het Flevum of Almere ligt voor de hand, daar het branden van turf voor de zoutwinning alleen aan een zee kust mogelijk is, om de doodeenvoudige reden dat alleen veen aan een zee kust zout bevat en ook daar alleen de enorme hoeveelheden zeewater beschikbaar zijn, nodig voor het eindproduct. Zijn ze dan allemaal op hun achterhoofd gevallen, die de stammen van de Chatti en de Hermunduri in Hessen "of daaromtrent" geplaatst hebben?

Tekst 34

82 na Chr. *Tacitus noemt de Suevi en Frisii in Vlaanderen.*

Die zomer was een cohort Usipeti (Weppes) in Germania opgeroepen en naar Engeland gezonden. (Zij kwamen daar in opstand en vluchtten per boot weg.) Zo zwierven zij rond Engeland, terwijl zij uit onkunde met de scheepvaart hun boten verspeelden. Zij waren als zeerovers beschouwd, en werden eerst door de Suevi (omgeving Kortrijk), daarna door de Frisii (Vlaanderen) onderschept en gevangengenomen. Er waren er zelfs bij, die als slaven zijn verkocht en als handelswaar in onze streken terugkeerden, wat het mislukken van die expeditie illustreert.

Bron: Tacitus, Agricola, 28

Tekst 35

ca. 120. *Florus over de Cimbren, Teutonen en Tungri in Gallia.*

De Cimbri (Simencourt), de Teutones (Doudeauville) en de Tungri (Douai) vluchtten weg uit de uiterste gebieden van Gallia, daar hun land door de Oceaan (Atlantische Oceaan) overstromd was, en moesten overal ter wereld nieuwe vestigingsplaatsen zoeken.

Bron: Florus, Epitome, I, 38, 1.

Tekst 36

161-180 na Chr. *Plan tot inlijving van delen van Germania bij het Rijk.*

Keizer Marcus Aurelius wilde het district van de Marcomanni (Marconne) en ook Sarmatia (Oise, Aisne, Marne) bij het rijk voegen, wat hij gedaan zou hebben indien Avidius Cassius niet in het oosten tegen hem was opgestaan.

Bron: Vita Marci, 24, 5-6.

Tekst 37

172-174 na Chr. *Didius Julianus, leegaat van Belgica.*

Na zijn pretuur stond hij (Didius Julianus) aan het hoofd van een legioen in Germania. Vandaar bestuurde hij Belgica goed en langdurig. Daar weerstond hij de Chauci (Chocques) en de opstanden van Germaanse volken die bij de Albis (Aa) wonen. Wegens dit consulaat verwierf hij de lof van de keizer. Ook tegen de Chatti (Katsberg) voerde hij oorlog. Daarna bestuurde hij Germania Inferior.

Bron: Vita Didii Juliani, I, 6-9.

Nota

Uit deze en andere teksten blijkt dat Germania Inferior gelijkgesteld moet worden met de streek ten zuiden van de lijn Boulogne-Avesnes-Trier. Zie "De Ware Kijk Op... Deel I", tekst 96, die Boulogne de hoofdstad van dit gebied noemt. Germania Superior was Zuidwest-Duitsland en Noordoost-Frankrijk.

Vanzelfsprekend heeft de gebruikelijke west-oriëntatie van de Romeinen een grote rol bij deze naamgeving gespeeld.

Tekst 38

ca. 220 na Chr. Cassius Dio over de Renus.

De Renus (Schelde) ontspringt in de Keltische Alpen, een weinig buiten Raetia (Ressons), en terwijl hij zich westwaarts voortzet, begrenst hij Gallia aan de linker- en de Germanen aan de rechterkant totdat hij zich uitstort in de Oceaan (Atlantische Oceaan). Deze rivier is altijd tot op de dag van vandaag beschouwd als de grens, in elk geval sinds deze stammen hun verschillende namen aangenomen hebben; maar in het verre verleden werden beide volken aan weerszijden van de rivier, Kelten genoemd.

Bron: Cassius Dio, XXXIX, 49.

Nota

Merk twee zaken op: 1. dat de schrijver weer een bewijs geeft dat Renus de Schelde is. 2. dat hij niet de west-oriëntatie gebruikt. Waar de meeste schrijvers zeggen dat de Renus (Schelde) naar het noorden stroomt, zegt hij het westen.

Tekst 39

235-238 na Chr. Keizer Maximinus Thrax wil het noorden van Frankrijk bij het rijk inlijven.

Nadat Germania gepacificeerd was, kwam hij naar Sirmium (één der Sermaises) om de oorlog tegen de Sarmatae (Oise, Marne, Aisne) voor te bereiden, daar hij van plan was de gebieden tot aan de Noordelijke (lees: Westelijke) Oceaan (Atlantische Oceaan) onder het Romeins gezag te brengen, wat hij gedaan zou hebben indien hij was blijven leven.

Bron: Vita Maximinorum, 13, 3-4.

6.1 Conclusie

Deze teksten over Albis, Amisia, Wisurgis en Lippia aangevuld met tientallen geografische aanduidingen, die voorheen evenzoveel raadsels waren waarmee maar wat gegoocheld is en die in Frankrijk voor het oprapen liggen, bevestigen dat de gangbare opvattingen fundamenteel fout zijn. De teksten behoren niet thuis in Nederland of in het noorden van Duitsland. De elementen van de vier rivieren lopen niet alleen door ná 250 na Chr., toen de Romeinen Nederland verlaten hadden - in Friesland en het noorden van Duitsland zijn zij überhaupt niet geweest - maar ook tussen de 3e en de 10e eeuw, waar zij zeker niet op deze streken kunnen slaan. De consequenties hiervan behoeven niet breed uitgemeten te worden, daar iedereen begrijpt hoe kolossaal zij zijn. Misschien mag op éne wat nadruk worden gelegd. In de bovenstaande teksten is geen enkele die nog met Nederland in verband kan worden gebracht. Met andere woorden: er is geen tekst aan te wijzen waar de klassieke schrijvers over Nederland spreken, daar zij dat in de verste verte niet bedoeld hebben. En weer met andere, nog duidelijker woorden: Nederland komt in de klassieke teksten niet voor.

Door al die teksten lopen twee rode draden. De eerste is dat Renus vrijwel altijd Schelde betekent en slechts bij hoge uitzondering Rijn. De consequenties hiervan zal iedereen vanzelf begrijpen: schuif alles maar naar het zuiden, want de Nederlandse Rijn is door geen enkele klassieke schrijver zelfs maar aangeraakt. De tweede is dat in vrijwel alle teksten het bewijs zit, dat de klassieke schrijvers de west-oriëntatie hanteerden. Wat zij noord noemen, heet bij ons west. Dit verschijnsel, altijd van fundamenteel, dikwijls zelfs van essentieel belang voor het juist verstaan van de teksten, hebben de historici nimmer opgemerkt. In veel gevallen vormt het op zichzelf al een dodelijk gegeven tegen de gangbare opvattingen. Toen ik dit signaleerde, volgde natuurlijk prompt de botte ontkenning ervan, die echter tegenover de tientallen teksten, waar de noodzaak van de correctie evident is, als ordinair afliegen betiteld mag worden.

Er zijn bijna 500 teksten beschikbaar (uit de klassieken, de vroegmiddeleeuwse bronnen, de oorkonden van Werden en Lorsch) die bewijzen dat de Bataven in Frankrijk woonden. Toch blijft men maar doorbrallen over Bataven in Nederland; het is geen fraai woord doch het enig juiste. In een kwestie als deze moet radicaal teruggekeerd worden naar de eerste bronnen en natuurlijk niet naar de schoolboekjes, die zo'n schone maar wel 500 km afgedwaalde verhaaltjes geven over de Elbe, de Eems, de Weser en de Lippe.

Addendum 7. De mythe van het Duitse Teutoburgerwoud

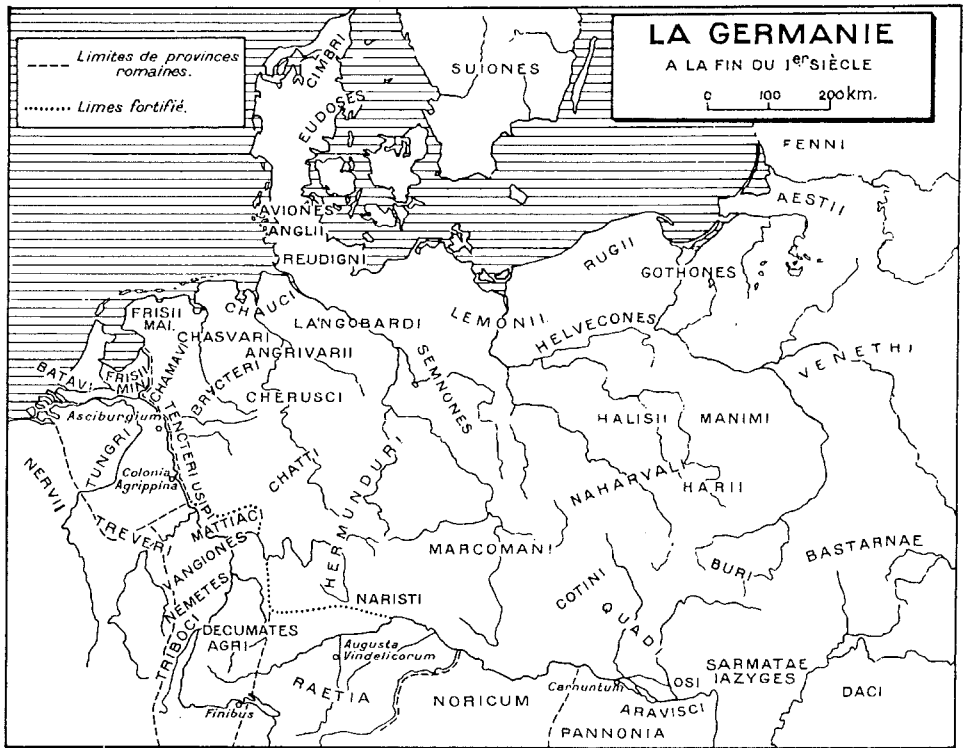
De nederlaag van Varus in 9 na Chr., waarbij zijn legioenen in het Teutoburgerwoud in de pan werden gehakt, is eeuwenlang als één der grootste heldendaden van het Duitse volk beschouwd. Het Teutoburgerwoud bevindt zich in Nordrhein-Westfalen, ten noorden van het Münsterland, en valt praktisch samen met de bergrug van het Egge Gebergte naar Oerlinghausen (Lippische Wald) over Bielefeld tot Tecklenburg ten zuidoosten van Osnabrück, waar het Iburger Wald ligt. Er staat het befaamde Hermannendenkmal ter herinnering aan deze slag. Arminius was de voornaamste tegenstander van de Romeinen en bevelhebber over de Germaanse troepen die Varus versloegen. Hij was hoofd van de stam der Cherusci (Chérisy), inderdaad een Germaan, die evenwel in Frankrijk woonde, waar ook zijn stam thuishoort. De Duitse historici hebben hem vanzelfsprekend tot Hermann "gegermaniseerd", wat nog tot daaraan toe is, maar met ere werd de slag in het Teutoburgerwoud ca. 400 km van zijn authentieke plaats gehaald, wat minder fraai is. Het moet de Duitse historici als een pluspunt worden aangerekend, dat zij meermalen ernstige twijfel hebben uitgesproken aan de "Duitse" versie en lokalisatie van die slag, al kwamen zij niet tot de juiste oplossing, wat voor het grootste deel veroorzaakt is door het misverstaan van Tacitus' "Germania". Het dubbel voorkomen van een Teutoburgerwoud in het noorden van Frankrijk en in Duitsland is geen merkwaardigheid meer na het signaleren van tientallen soortgelijke doublures in streek-, rivier- en plaatsnamen. In het voorafgaande hoofdstuk is meer dan afdoende aangetoond, dat de veldslag van 9 na Chr. in het noordwesten van Frankrijk heeft plaatsgevonden, ten westen van de Albis (Aa) en hoogstwaarschijnlijk in de omgeving van Thiernbronne. Het is geboden nog wat dieper in te gaan op de Teutones, teneinde door de juiste lokalisatie van dit volk de kwestie nog gedetailleerder toe te spitsen.

Caesar (*De bello Gallico*, I, 33) bericht dat de Cimbri en de Teutones tussen 113 en 101 vóór Chr. vanuit Germania een inval wilden doen in Italië. Zij werden evenwel door Marius onderschept en bij Aix-en-Provence verslagen (*ibidem*, I, 40). Elders (*ibidem*, II, 4) zegt Caesar dat de Belgae (in het noorden van Frankrijk) van Germaanse afkomst waren. Voorheen hadden zij de Cimbri en de Teutones tot staan gebracht, toen deze Gallia onder de voet wilden lopen om daar de vruchtbare gronden in bezit te nemen. Waar zij precies vandaan kwamen, zegt hij niet. Wat hij onder Belgae verstaat, maakt hij duidelijk door opsomming van de stammen, waardoor tevens wordt aangegeven tot hoever de Cimbri en Teutones binnengedrongen waren. Hij somt dan op: de Bellovaci (Beauvais), de Atrebates (Atrecht), de Ambiani (Amiens), de Morini (Terwaan), de Menapii (Cassel), de Caleti (Calonne of Cléty), de Veliocasses (Flines), de Viromandui (Soissons), de Aduatuci (Douai), de Condrusi (Condren, Aisne), de Eburones (Evry, Seine-et-Marne), de Caeraesii (Chermisy, Aisne) en de Caemani (Chamigny, Seine-et-Marne). Deze stammen worden alle tot de Germanen gerekend. Nota bene: Caesar spreekt over hen vóór zijn grote veroveringen; daarna zijn de genoemde stammen onder Gallia gekomen. De Aduatuci (Douai), die in 58 vóór Chr. de Nervii (Bavay) te hulp kwamen, waren een afsplitsing van de Cimbri en Teutones (*ibidem*, II, 29). Deze hadden destijds, op hun veldtocht naar Italië, hun vee aan deze zijde van de Renu

(Schelde) achtergelaten onder bewaking van 6000 man. Tenslotte, vlak voordat Caesar in 52 vóór Chr. naar Rome terugkeerde, beroemde hij zich erop (ibidem, VII, 27), dat hij de Cimbri en Teutones van het Gallisch grondgebied verdreven had door hen te dwingen zich terug te trekken op hun eigen gebied dat was: het land ten westen van de Albis (Aa). Terloops mag erop gewezen worden, dat Caesar de Albis, Amisia, Wisurgis en Lippia niet noemt, niet omdat deze rivieren in Duitsland zouden liggen, maar simpel omdat hij met hun streek niet in contact is geweest.

In zijn beschrijving van Gallia zegt Strabo in 7 na Chr. (*Geographia*, IV, 4, 3): "De dapperste uit deze volken zijn de Belgae, de natie verdeeld in 15 volken op een kust van de Oceaan (Atlantische Oceaan) tussen de Renus (Schelde) en de Loire. Zij hebben de roem de enige te zijn die de invasies van de Cimbren en Teutonen, uit Germania gekomen, tot staan hebben gebracht. De besten onder hen zijn de Bellovaci (Beauvais) en de Suessiones (Soissons)." Met andere woorden: de Cimbren en Teutonen zaten vlak tegen deze stammen aan. Mela (*De chorographia*) schrijft omstreeks 40 na Chr. dat de Teutonen nog altijd de streek van de Codanus bewonen, een andere naam voor het Flevum en Het Kanaal. Plinius, die tussen 47 en 79 na Chr. schreef, noemt het volk van de Ingaevones (St. Inglevert), waarvan de Cimbri, de Teutonen en de Chauci (Chocques) deel uitmaken (*Naturalis Historia*, IV, 99). Elders (ibidem, XXVII, 35) zegt hij dat de bewoners van de eilanden gewoon zijn hout te verkopen aan de Teutonen. Suetonius, die ca. 140 na Chr. schreef, doet een merkwaardige mededeling. Hij beschrijft de veldtocht van Varus uit 9 na Chr. als de oorlog "van de Cimbri en de Marsi"; met de laatste bedoelt hij de bewoners van Marck bij Calais, die hij derhalve gelijkstelt met de Cimbri. Plinius verhaalt (*Epitome*, I, 30) over een vloed van de Oceaan (Atlantische Oceaan), die de Cimbri, de Teutones en de Tungri (Douai) van hun landen verdreef.

Het Promontorium Cimbrorum moet vanzelfsprekend gelijkgesteld worden met de hoge rotswand tussen Boulogne en Wissant. Plinius (*Naturalis Historia*, II, 167) verhaalt als eerste erover wanneer hij bericht dat keizer Augustus in 4 na Chr. de Noordelijke (lees: Westelijke) Oceaan bevoer rond Spanje en Gallia, en in Germania het "Promontorium Cimbrorum" aanschouwde. Op een andere plaats (ibidem, IV, 97) zegt hij dat dit "promontorium" (wat letterlijk "voorgebergte" betekent) zich in de Oceaan (Atlantische Oceaan) uitstrekt als een schiereiland. Het is dezelfde plek, die Ptolemeus het "Icius Promontorius" noemt dat hij vlak boven Boulogne plaatst. Opvallend is dat Tacitus, die wel het "Teutoburgiense Saltus" noemt (*Ann.* I, 60), nergens in zijn geschriften de Teutones noemt, en slechts een enkele maal de Cimbri. Hierbij moet de opmerking worden gemaakt, dat dit verschijnsel erop wijst dat de namen Cimbri en Teutones aanvankelijk verzamelnamen voor veel Germanen waren, waaruit zich nieuwe stamnamen ontwikkeld hebben toen deze stammen zich zelfstandiger begonnen op te stellen; dan werden zij meestal toegespitst op een bepaalde plaats of streek, waar de plaats- of streeknaam tevens de stamnaam werd. Dit feit valt ook later nog te signaleren. Ten tijde van St. Willibrord verschijnen de bewoners van zijn streek plotseling als Wilti, Vilti of Slavi. Er is geen sprake geweest van een migratie of een verovering, doch van een naamsverandering bij dezelfde groepen van mensen.

Kaart VI De traditionele, foutieve Franse reconstructie van "Germania".

Deze "reconstructie" is terug te vinden in Franse uitgaven. De nonsens wordt ten top gevoerd door het feit dat Gallische en Germaanse stammen uit het noorden van Frankrijk, door Caesar ca. 50 vóór Chr. en in het begin van de 1e eeuw door de Romeinen bedwongen, worden gesitueerd in een enorm gebied tussen Denemarken en Rusland, waar nooit een Romein is geweest. Nonsens is een veel te zacht woord, het is complete waanzin.

Bron: De Ware Kijk Op... Deel I, p. 24.

Kaart VII *De traditionele, foutieve Nederlandse lokalisatie van de Germaanse volksstammen; Noordwest-Germanië.*

Het beeld is zo compleet vals dat het hele boek van A.W. Byvanck (Nederland in den Romeinschen tijd. Dl. I-II, 1944), gebaseerd op deze falsificatie (p. 91), als een curiosum opzij gelegd moet worden. W.A. van Es (De Romeinen in Nederland, 1972, p. 32) geeft dezelfde kaart.

Bron: De Ware Kijk Op... Deel I, p. 24-25.

Ptolemeus lost de kwestie van het Teutoburgerwoud volledig op voor het geval er nog enige twijfel mocht bestaan. In zijn "Geographica" (II, 11, 12-14) vermeldt hij de "Tropaea Drusi" en zet er de graden 33-45/52-45 achter, waardoor vaststaat dat deze trofee of monument in het noorden van Frankrijk stond. Uit andere gegevens blijkt (zie Addendum 6, teksten 27 en 28) dat een altaar, aan Drusus gewijd, zich vlakbij het graf van Varus en het Teutoburgerwoud bevond, waardoor bewezen wordt dat de verguisde Ptolemeus het voor de zoveelste keer bij het rechte einde heeft gehad, en ten tweede is aangetoond dat de Franse Hermann ten onrechte in het Duitse Teutoburgerwald staat. Indien er nog "historische gerechtigheid" op deze aarde bestaat, behoort het standbeeld van Armin van Chérisy (Hermannendenkmal) onverwijld overgebracht te worden naar Noord-Frankrijk, mede om voor de historici een zichtbaar teken op te richten in de juiste streek, waar de geboortegrond van Germania ligt. Het zal voor de toekomstige generaties tevens een zinvol symbool van verzoening zijn, dat dit wordt geplaatst in de streek, waar de Germanen en Galliërs, de Duitsers en de Fransen ontelbare malen tot gewapend conflict kwamen, en vanaf de eeuw vóór Chr. de bodem voortdurend doordrenkt werd met het bloed van de beide volken.

Het is zinnig om bepaalde zaken in het oog te houden, omdat het van kortzichtigheid getuigt, feiten en omstandigheden te verklaren vanuit gebeurtenissen uit de 16e eeuw, waarvoor de basis in de eerste eeuw werd gelegd. Tot mijn teleurstelling en droefenis ondervind ik van de Belgische en Vlaamse historici een nog pijnlijker *dédain* dan van de Nederlandse; zij blijven ostentatief weg bij mijn spreekbeurten in Frankrijk en België, en presteren het zelfs om weer te voorschijn te komen wanneer ik het podium heb verlaten. Hun verachting gaat zover dat zij mij niet eens zien stáán. Enige reacties van hen zijn het vermelden waard. Zij hebben de missionering van Vlaanderen onderzocht, zeggen zij, en zijn nog nergens St. Willibrord tegengekomen. Of die andere kreet: Wij laten ons St. Willibrord niet opsolferen! Het is natuurlijk een bittere pil, dat zij op een presenteerblaadje 10 eeuwen verloren Vlaamse geschiedenis aangeboden krijgen, die zij gemist hebben. 't Enige wat zij kunnen doen, is met onwetenschappelijke en lachwekkende kreten de man het presenteerblaadje uit de handen te slaan, en voortgaan met categorisch te weigeren een nieuw onderzoek op de bronnen te doen. Hun Vlaanderen, hun eigen Vlaanderen begint bij hen in de 10e eeuw. De befaamde "Vlaamse kwestie" begint volgens hen in de 16e eeuw, terwijl Frisia (maar hoe breng je hen aan het verstand dat dit Vlaanderen is?) met zijn hoge opvattingen van Friese vrijheid, Fries recht, Friese handel en Friese wereldbekendheid, de rechte historische lijn tot Vlaanderen is. Laten zij de pil toch maar slikken, want na de teksten over Albis, Amisia, Wisurgis en Lippia is zij onvermijdelijk geworden. Als penitentie moge hen opgelegd worden, dat de Duitse Hermann uit het verkeerde naar het juiste Teutoburgerwoud overgebracht moet worden, zodat zij eindelijk de centrale en kapitale plaats begrijpen, die Vlaanderen in de historische mythen van West-Europa inneemt. Het is immers allang duidelijk, dat de Nederlandse mythen slechts een onderdeel vormen van een veel bredere Babylonische spraakverwarring.

7.1 Conclusie

De verplaatsing van de slag in het Teutoburgerwoud van Frankrijk naar Duitsland is geen incident, geen losstaand feit, doch de beklinking van de veel grotere misvatting met betrekking tot de rivieren Albis, Amisia, Wisurgis en Lippia waardoor deze achter een gordijn verborgen werd. Daar kwam nog bij dat zij het toneel van Tacitus' "Germania" in één slag naar Duitsland verschoof, zo radicaal zelfs dat het zicht op het noorden van Frankrijk en Vlaanderen volledig werd geblokkeerd. En toen de misvatting over de rivieren uit de Romeinse periode er eenmaal was, werd die systematisch doorgetrokken in de eeuwen daarna, zodat een massa historische gegevens uit de vroege Middeleeuwen diezelfde weg van verwaaiing volgde. Dat het allemaal van geen kant klopte, werd niet meer opgemerkt. Wie had ook kunnen denken, dat een woud met een misplaatste Hermann dit alles op zijn geweten had?

Register

Aa (zie ook Albis) 51
Abnoba 15, 20, 26, 108
Acronum 18
Adarna, Adrana 97, 133
Aduaga Tungrorum (Douai) 31
Aduatuci 123, 124, 148
Aekluption 33
Aenus 17
Aestii 30, 47, 87, 88, 89, 90, 108, 116, 150
Agri Decumates 55, 57, 60, 61, 108, 112, 116, 150
Agrippa 55, 56
Agrippina (Avesnes-sur-Helpe) 33, 98, 103
Agrippina Minor 55
Agrippinenses 49, 55, 101, 103, 104, 106, 108
Aisne 17, 20
Alamannia 115
Albanianis (Alembon) 120
Albis (Aa) 20, 51, 52, 67, 68, 74, 79, 80, 81, 97, 102, 105, 106, 108, 120, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 128, 130, 132, 135, 137, 147, 152, 153
Albruna 37
Alci 82
Alcis 82, 85, 86, 108
Alembon 120
Alesia 71
Aliso 97, 108, 131, 136
Almere, zie Flevum
Alpen, Juliaanse 17
Alpen, Pennische 17
Alpen, Raetische 25
Alpes Raeticae 108
Amandus, St. 20
Ambiani 148
Ambrones 71
Amisia (Hem) 20, 52, 67, 74, 80, 81, 97, 105, 106, 121, 122, 123, 125, 134, 135, 136, 138, 139, 147, 152, 153
Ampsivarii 97, 108, 116, 144, 151
Anartes 24, 50
Anglii 58, 76, 77, 108, 116, 150
Anglo-Saxones 90
Angres 83
Angrivarii 63, 64, 67, 83, 97, 108, 114, 116, 137, 138, 144, 150, 151
Anscharius, St. 122
Antonius, Marcus 23
Antonius, Primus 17, 23, 24
Aplivarii 115
Apronius 140
Aquitania 15

Aravisci 49, 51, 54, 56, 109, 150
 Ardennen 50
 Ardenner-Woud 50
 Arenacum 97, 109
 Arenatio 97
 Argentorato (Straatsburg) 115
 Armin van Chérisy 152
 Arminius 17, 130, 131, 133, 134, 137, 138, 148, 152
 Arpus 136
 Artois 93
 Asciburgium 32, 33, 58, 98, 109, 150
 Atlantische Oceaan, zie Oceaan
 Atrebates 54, 93, 148
 Atrecht 50, 54, 68, 83, 90, 112, 120
 Attuarii 128, 129
 Atuatuci 71
 Audruicq 66, 67, 120
 Augustus 11, 72, 124, 126, 128, 129, 132
 Aurelius, Scaurus 71, 73
 Ausonius 20
 Authie 90
 Avari 20
 Avenches 16
 Aventicum (Avenches) 16
 Avesnes-sur-Helpe 55, 56, 60, 111, 114, 132
 Avidius Cassius 145
 Aviones 76, 77, 83, 109, 150
 Avitus 144

Baccha Lys 136
 Baduhenna, Woud van 78, 98, 99, 100, 109, 140
 Baetasii 98, 109
 barbaren 89, 90
 barditus 32, 33
 Bastarnae 52, 83, 91, 92, 109, 150
 Bataven, Batavi 13, 16, 22, 25, 28, 47, 56, 57, 58, 59, 60, 67, 71, 72, 93, 97, 98, 104,
 109, 116, 120, 126, 136, 137, 141, 144, 150, 151
 Bataven, Eiland van, zie Eiland
 Bataven, Opstand van, zie Opstand
 Batavodurum 98, 104, 109
 Batua 57, 59, 93
 Bavay 88, 112
 Beccaldelli, Antonio 12
 Belgae 123, 148
 Belgica 15, 93, 102, 105, 145
 België 93
 Bellovaci 71, 148, 149
 Berchen, Willem van 116
 Bertijns, St. 140
 Béthune 13, 28, 67, 102, 115, 116, 120, 136, 144

Betuwe 7, 9, 59, 126, 139
 Bingium 98, 106, 109
 Bloemers, J.H.F. 121
 Blok, D.P. 104
 Bohemen 75
 Bohemia 53, 109
 Boii 49, 51, 52, 53, 56, 80, 109
 Boiocalus 144
 Bonifatius, St. 18, 26, 67, 79
 Bonn 8
 Bonna 98, 105, 106, 109
 Bononia (Boulogne) 68, 98, 106, 109, 112, 125, 127
 Bos van Hercules 68, 100, 106, 139
 Boulogne 31, 51, 61, 66, 68, 71, 112, 120
 Bourre, de 67
 Brabant 15
 Brabants Heem 18
 Bracbante 15
 Bretagne 24, 90
 Britannia 11, 124
 Britannica 89, 90
 Britannicus 55
 Brittenburg 74
 Bructeri 47, 51, 52, 63, 64, 97, 109, 114, 116, 129, 133, 134, 144, 150, 151
 Burcturi 115
 Burdina (de Bourre) 67
 Burgundiones 79
 Buri 51, 81, 84, 109, 150
 Byvanck, A.W. 140, 151

Caecina, A. 16 133, 134, 135
 Caemani 138
 Caepio, Servilius 71, 74
 Caeracates 98, 109
 Caesar, Julius 12, 13, 24, 26, 31, 32, 47, 49, 50, 52, 59, 60, 63, 68, 71, 74, 75, 84, 112, 119, 123, 148, 150
 Caesarii 148
 Caesia 98, 133
 Caesia Silva (Woud van) 98, 109
 Caleti 148
 Caligula 74, 141
 Cambriivi 58
 Campagne-L.-Hesdin 120
 Canche 90, 120
 Canninefati, Canninefates 67, 98, 99, 100, 101, 109, 116, 120, 128, 140, 141, 142, 151
 Cap Blanc-Nez 51, 68, 72, 129, 139
 Cap Gris-Nez 51, 68, 129, 139
 Carbo, Papirius 70, 71, 73
 Carbonarisch Woud 50, 66, 67
 Carrinas, Gaius 124

Carvin 120
 Caspingio 120
 Cassel 31, 51, 52, 71
 Cassiodorus 20, 128
 Castellum Menapiorum 101, 120
 Castor 82
 Catualda 21
 Cerialis, Petilius 17, 72, 102, 104
 Chamavi 58, 63, 64, 67, 97, 109, 115, 129, 144, 151
 Chariovaldis 137
 Charydi 132
 Chasuarii 64, 65, 67, 88, 106, 109, 150
 Chatten, Chatti (Katsberg) 23, 28, 52, 58, 61, 62, 63, 69, 75, 79, 97, 102, 104, 106, 109, 113, 116, 120, 125, 126, 128, 133, 136, 138, 144
 Chatten, Chatti (Duitsland) 150, 151
 Chauci (Chocques) 58, 69, 72, 97, 109, 116, 125, 126, 130, 132, 134, 137, 138, 141, 142, 145, 149
 Chauci, Grote, Kleine 69, 141
 Chauci, Chaucen (Duitsland) 150, 151
 Chérisy (zie ook Cherusci) 152
 Cherusci (Chérisy) 17, 52, 70, 83, 97, 100, 103, 109, 114, 125, 126, 128, 129, 130, 134, 137, 138, 144, 148, 150, 151
 Chocques 69
 Cicero 12
 Cimbren, Cimbri 51, 52, 70, 71, 72, 73, 74, 83, 109, 123, 131, 132, 145, 148, 149, 150, 151
 Civilis, Julius (Claudius) 16, 59, 97, 102, 120
 civitas 36
 Claudia Agrippina Augusta 55
 Claudianus 20, 52, 72
 Claudius 21, 55, 73, 99, 114, 142
 Cocia (Coyecques) 67
 Colonia (Coulogne) 30, 120
 Colonia Agrippina 55, 150
 Colonia Traiana 102, 112
 Condrusi 148
 Corbe(l)hem 99, 120, 142, 143
 Corbulo 24, 99, 101, 109, 120, 141, 142, 143
 Corbulo-gracht 142
 Cotini 81, 82, 84, 88, 109, 150
 Coulogne, zie Colonia (Coulogne)
 Crassus 70
 Cremona 23
 Crochte 98, 99, 100, 103, 140
 Cruphove 99, 100
 Cruptorix 98, 99, 100, 103, 109, 140
 Cugerni 99, 106, 109
 Curtraium (Kortrijk) 112
 Cusus 21

Daci 15, 21, 22, 24, 50,
 Dacia 23, 24, 53, 109, 113
 Dani 93
 Danuvius (Aisne) 15, 20, 21, 24, 25, 50, 52, 57, 79, 80, 81, 109, 112, 126
 Danuvius 15, 17, 20, 21, 26, 113
 Dauzat 22
 Delahaye, A. 9
 Deslandes 22
 Deûle 99, 120
 Dicuil 20
 Didius Julianus 145
 Dijkstra, H. 74
 Diksmuide 120
 Dio, Cassius 124, 125, 128, 129, 130, 142, 143, 146
 Divodurum (Metz) 99, 109
 Dokkum 67
 Domitianus 11
 Domitius 124
 Donau 17, 20, 26, 28, 56, 71, 122, 151
 Doornik 32, 58, 60, 115
 Dorestadum (Audruicq) 18, 66, 67, 120
 Douai, Dowaai 31, 71, 72, 83, 112, 123
 Drouvin 120
 Drusiana Fossa 99, 109
 Drusinae 120, 127
 Drusus 21
 Drusus, Drusus Germanicus 59, 64, 66, 68, 71, 74, 80, 99, 101, 102, 120, 121, 125, 126,
 127, 128, 136, 139, 142, 143, 152
 Drusus-gracht 68, 99, 101, 142
 Dubla 99
 Duinkerken 139
 Duitsland 13, 15, 26, 50, 84, 112, 114, 118, 121, 122, 135
 Dulgubini 64, 65, 67, 83, 109, 116

Eburones 148
 Echternach 123
 Eder 28
 Eems 97, 121, 122, 147
 Eginhard 20
 Eiland van de Bataven 9, 59, 102, 115, 125, 127, 136, 139
 Elbe 80, 97, 121, 122, 127, 129, 147, 151
 Elzas-Lotharingen 34, 115
 Eperlecques 97
 Es, W.A. van 151
 Estland 47
 Etaples 120
 Eudoses 76, 78, 83, 109, 150
 Eutropius 126

Famfana 79, 83, 100, 104, 109, 133

Feignies 66, 68, 88
 Felix, Sextilius 17
 Fenni 88, 91, 92, 109, 150
 Fiennes 120
 Fléchin 120
 Flenio 120
 Fletione 120
 Flevo-land 15
 Flevum (of Almere) 18, 25, 30, 51, 58, 59, 68, 97, 100, 103, 106, 109, 120, 125, 139, 140, 144
 Florus 72, 125, 131, 145
 Fosi 70, 83, 109
 Fossé Boulonnaise 135
 Franci 115
 Francia 15, 20, 93, 115
 Franken 20, 93, 122
 Frankrijk 13, 15
 Frans-Vlaanderen 8, 9, 11, 23, 47, 60, 66, 67, 69, 97, 113, 114, 118, 120
 Fredegarius 20
 Fresones 60, 97
 Fries 65
 Friesland 30, 66, 74, 79, 121, 126, 147
 Friezen 60, 66, 67, 79, 120, 122, 123, 151
 Friezen, Grote, Kleine 64, 68, 150
 Frisia 22, 25, 30, 66, 67, 152
 Frisiavones 116
 Frisii 13, 25, 64, 65, 67, 78, 109, 145
 Frisii, Grote, Kleine 64, 68, 109, 150
 Frisones 51, 57, 113, 114, 116, 125, 126, 139, 141, 143, 144
 Fulda 28

Gades (Gibraltar) 132
 Gaius (Caligula) 73, 74
 Gallia 13, 15, 16, 29, 31, 34, 47, 145
 Gallia Belgica 47
 Galliërs 15, 31, 123
 Gallische volken 53
 Gambrii 27, 30, 109
 Gannascus 141
 Gelduba 100, 106, 109
 gens 36
 Geograaf van Ravenna, zie Ravennas
 Germanen 9, 11, 14, 21, 27, 28, 31, 32, 33, 84, 151
 Germania 8, 9, 11, 12, 14, 15, 27, 31, 34, 49, 51, 58, 59, 83, 88, 95, 111, 126, 150
 Germania Inferior 56, 61, 98, 113, 114, 140, 141, 145
 Germania Superior 23, 56, 73, 113, 114, 115, 144
 Germanicus 17, 71, 72, 74, 79, 97, 98, 100, 104, 121, 125, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138
 Germanië 22, 151
 Gesoriacum 112, 125

Gessoriacus 120
 Gibraltar 129, 132
 Gothi 79
 Gothones 21, 86, 87, 88, 109, 116, 150
 Gravelines 18
 Grinnes 100, 109
 Guthabus 52
 Gysseling, M. 18

Halisii 58, 82, 85, 109, 116, 150
 Hamburg 122
 Harenatium 97
 Harii 82, 83, 85, 109, 150
 Hazebroek 67
 Heilig Woud (van Baduhenna) 109
 Heilig Woud (van Famfana) 78, 109
 Helgoland 151
 Helinium 120, 135
 Hellusii 51, 91, 92, 109
 Helvecones 82, 83, 85, 110, 150
 Helvetes 53
 Helvetii 16, 49, 50, 51, 53, 56, 110
 Hem 97
 Hercules 32, 37, 64, 137
 Hercules, Bos van 68, 110, 139
 Hercules, Kolommen van 51, 64, 68, 106, 110, 129, 139
 Hercynia Silva 53
 Hercynische Berg 52
 Hercynisch Woud 24, 49, 50, 52, 56, 58, 61, 106, 110, 125
 Hermannendenkmal 148, 152
 Hermiones 27, 29, 52, 72, 83, 110
 Hermunduri 21, 51, 52, 79, 80, 110, 114, 130, 144, 150
 Hersfeld 12, 13
 Hessen 79
 Homerus 84
 Honorius, Julius 144
 Huita 80
 Huito 80

Icius Promontorius 149
 Idistaviso 100, 110, 137
 IJssel 25
 IJzer 120
 Ingaevones 27, 29, 51, 72, 106, 110, 149
 Inglevert, St. 29, 51, 139
 Inn 17
 Irtha 78
 Isera 120
 Isis 37
 Istaevones 27, 29, 52, 83, 110

Istrus 50
 Italië 115
 Itinerarium Antonini 8, 9, 31, 55, 57, 115, 119, 122
 Itium 112
 Itius Portus 120

Jazyges 21, 23
 Jochems, A.A.F. 15, 123
 Jochems, H. 136
 Jutland 71, 72

Kanaal van Corbulo 120
 Kanaal van Drusus 102, 120
 Karel de Grote 20, 57, 60, 77, 122
 Karel Martel 66, 67
 Karolingisch Nijmegen 116
 Karolingische mythe 7, 9
 Karolingische rijk 115, 122
 Kasselberg 52
 Katsberg 50, 52, 58, 61, 62, 75, 79, 120
 Katwijk 74
 Kelten 146
 Ketelaar, F.C.J. 75
 Keulen 8, 30, 55, 151
 Kolenwoud 50
 Kolommen van Hercules 51, 64, 68, 106, 110, 129, 139
 Kortrijk 30, 58, 75, 90, 91

Laenen, A.G.F. 15, 123
 Laërtes 33
 Lange Bruggen (Longfossé) 134, 135
 Langobardi 58, 76, 77, 79, 110, 130, 150, 151
 Lauri 120
 Laventie 120
 Lebuinus, St. 123
 Leie 135
 Lemonii 86, 87, 110, 150
 Lens 120
 Leulinghen, zie Lugdunum Batavorum
 Leupen, P. 8, 116
 Leutici 16
 Levesano 120
 Liane 120, 135
 Lillers 120
 Limburg 15
 Limes Germanicus 52, 55, 103
 Limones 83
 Lingones 72
 Lipia, Lippa, Lippia, Lupia (Lys/Leie) 20, 67, 68, 74, 80, 81, 97, 100, 105, 110, 121, 122, 123, 125, 134, 136, 147, 152, 153

Lippe 101, 105, 121, 122, 135, 147, 151
 Lippische Wald 148
 Litus Saxonicum 120
 Livius 11, 126
 Lollius 124
 Longfossé 102, 134
 Longinus, Cassius 71, 73
 Longi Pontes (Lange Bruggen) 135
 Lorsch 147
 Lotharius 16
 Ludger, St. 122
 Lugdunensis 15
 Lugdunum Batavorum (Leulinghen) 57, 59, 74, 115, 120
 Lumbres 120
 Lygii 21, 81, 82, 84, 86, 110
 Lys 101, 120, 135

Maas 21, 23, 24, 136
 Madon, zie Moenus
 Mainz 8
 Mainvillers, zie Mogontiacum
 Mallius, Maximus 71, 74
 Maloris 143
 Mamertinus 20
 Manimi 82, 83, 85, 110, 150
 Mannaricium (Merville) 29
 Mannus 27, 29
 Marboduus 21, 80, 131
 Marck (Calais) 51, 72, 133, 149
 Marcodurum 101, 106, 110
 Marcomagus 101
 Marcomanni 21, 51, 80, 81, 110, 125, 126, 145, 150
 Marius, Gaius 71, 74, 148
 Marne 21
 Mars 37
 Marsaci 98, 101, 110, 120
 Marses 27, 30
 Marsi 30, 51, 72, 106, 110, 124, 133, 138, 151
 Marsigni 81, 82, 88, 110
 Marum (Marne) 21
 Mattiaci, Mattiacen 56, 57, 59, 88, 101, 104, 110, 150, 151
 Mattium 101, 110
 Mauritania 16
 Maximianus 20
 Maximinus Thrax 146
 Mediomatrici 99
 Mela 18, 20, 72, 149
 Menapiërs, Menapii 31, 51, 71, 101, 106, 110, 112, 116, 120, 123, 148, 151
 Mercurius 37
 Merovingische rijk 122

Merville 120
 Metellus, Caecilius 70
 Metz, zie Divodurum
 Moenus (Canche) 20, 110
 Moenus (Madon) 49, 53, 110
 Moesia 21, 23, 24
 Moeze 136
 Moezel, zie Mosella
 Mogontiacum (Mainvillers) 98, 104, 105
 Monden van de Renus 13, 18, 19, 22, 25, 50
 Mons Vocetius (Vogezes) 16
 Montreuil 120
 Moos 136
 Morimarisca 72
 Morini 31, 51, 53, 71, 101, 106, 110, 112, 120, 124, 148, 151
 Mosa (Maas) 98, 101, 110, 119, 127, 142
 Mosa (Moze) 52, 101
 Mosella (Moezel) 102, 106, 110
 Moze 52
 Mucianus 24
 Münster 122

Nabalia 102, 110
 Naharvales 82, 83, 85, 110, 150
 Naristi 51, 80, 81, 110, 150
 natio 36
 Nava 102, 110
 Navalia 120
 Nave 120
 Nederland 13, 112, 147
 Nehallennia 29
 Nemetacum 120
 Nemetes, Nemeti (Atrecht) 23, 49, 50, 54, 83, 110, 114, 116, 150, 151
 Nemetes (Nambenheim) 56
 Nero, Lucius Domitius 55, 143
 Nero (Tiberius), zie Tiberius
 Nerthus 76, 78
 Nerva 11
 Nervii 47, 49, 54, 56, 71, 88, 98, 103, 106, 110, 112, 123, 148, 150, 151
 Niedersachsen 122
 Nigropullo 120
 Nigrum Flumen 120
 Nijmegen 7, 8, 9, 55, 57, 61, 115, 116, 119, 122, 123
 Noire d'Aa 120
 Noires-Terres 120
 Noordelijke Oceaan 25, 26, 51, 106, 110
 Noordzee 25, 26
 Nordgau 16, 17, 21, 34
 Nordgouwe 34
 Nordmanni 93

Nordrhein-Westfalen 122, 148
 Noricum (Nordgau) 16, 17, 21, 34, 110, 113, 150
 Noristi 81, 110
 Normandië 90
 Novaesium, Novesium (Feignies) 66, 68, 98, 102, 106, 110, 112, 127
 Noviomagus 33, 57, 67, 115
 Noyon (Noviomagus) 33, 67
 Noyon 13, 67, 97, 115, 116
 Nuithones 58, 76, 78, 110

Oceaan (Atlantische Oceaan) 24, 26, 27, 32, 41, 51, 52, 58, 64, 78, 86, 97, 110
 Odysseus 32
 Olennius 139, 140
 oppidum 36
 Oppidum Batavorum 57, 98, 120
 Opstand van de Bataven 16, 17, 22, 36, 75, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 104, 105,
 106, 127
 Orcynia 50
 Orosius 20, 126
 Osi 47, 49, 51, 54, 81, 82, 84, 91, 110
 Oxiones 51, 110

Pacorus 70
 pagus 35
 Pannonia 17, 21, 24, 34, 56, 84, 110, 150
 Pannonii 15
 Parthen, Parthes 23, 41, 110
 Patavia 7, 8, 57, 115
 Pax Romana 64, 73
 Pedo 134
 Pepijn de Korte 67, 77
 Pepijnen 67
 Peucini 52, 83, 91, 92, 110
 Peutinger-kaart 7, 8, 9, 22, 25, 52, 55, 57, 74, 80, 115, 119, 120, 122
 Plaine Flamande 100
 Plancus 132
 Plinius 16, 42, 52, 72, 129, 149
 Poggio 12
 Pollux 82
 Pompejus 143
 Pomponius 23, 114
 Pontes Longi (Longfossé) 97, 102, 110
 Ponthieu 26, 110
 Ponticum (Ponthieu) 26, 110
 Pontische Zee 15, 22, 26, 110
 Pontische Zee (Zwarte Zee) 22, 26
 Pontivus 26
 Posidonius 50
 Promontorium Cimbrorum 72, 129, 149
 Ptolemeus 19, 55, 67, 68, 72, 76, 101, 102, 118, 122, 124, 127, 128, 140, 149, 152

Quadi 21, 51, 80, 81, 110, 150

Raeti 15

Raetia 16, 17, 33, 53, 79, 110, 11, 113, 150

Raetische Alpen 15, 16

Rauraci 50

Ravennas, De (Geograaf van Ravenna) 8, 9, 53, 56, 60, 78, 93

Remi 151

Renus (Schelde) 15, 16, 17, 18, 20, 25, 33, 49, 50, 52, 57, 58, 67, 79, 88, 97, 102, 120, 125, 126, 127

Renus, Rhenus 13, 111, 119

Retia, Eerste 16, 17

Retia, Tweede 16, 17

Reudignes 76, 77, 83, 110, 150

Rhenus, zie Renus

Rhône 20

Rhoxolani 23, 103, 111

Rigodulum 103, 111

Rijn 7, 8, 18, 19, 28, 54, 56, 60, 103, 114, 122, 129, 151

Rijsel 58, 64, 86, 120

Rome 70, 73

Romeins Nederland 25, 116, 117, 120

Romeinse periode 7, 9, 12, 15, 22

Romeinse rijk 28, 57

Rostaing 22

Rugii 83, 86, 87, 111, 150

Saksen 122, 151

Sarmatae (Jazyges) 15, 21, 22, 23, 24, 41, 82, 91, 111, 146, 150

Sarmatia 113, 145

Sarmatica 22, 23

Saxones 93

Scarpe 120

Schelde 13, 19, 102

Scythia 129

Segestes 131, 133, 134

Seine 20

Semnones 51, 76, 111, 130, 132, 150, 151

Seneca 20

Sertius 138

Siatutanda (Sithieu/Sithiu) 100, 103, 106, 111, 140

Sicambri, Sugambri, Sygambri 52, 103, 111, 123, 125, 126, 129

Silva Marciana 115

Sirmium 146

Sithieu 103

Sithiu 91, 100, 103

Sitones 58, 87, 89, 91, 111

slaven 46

Slavi 149

Smetius 57
 Spartianus, Aelius 127
 Stauriërs 120
 Stertinius 134, 137, 138
 Stilicho 52
 St. Omaars 31, 97, 140
 St. Omer 120
 Straatsburg 8, 114
 Strabo 50, 56, 72, 77, 84, 122, 149
 Suardones 58, 76, 78, 111
 Sueben (Duitsland) 151
 Suebi, Suevi, Sueben, Sueven (omgeving Kortrijk) 17, 21, 23, 27, 30, 37, 50, 52, 56, 58,
 63, 75, 76, 79, 89, 90, 93, 104, 106, 111, 116, 123, 124, 125, 126, 128, 145
 Suebia, Suevia 82, 91, 115
 Suebische Zee 87, 89, 111
 Sussionsiones 71, 149
 Suetonius 72, 74, 124, 127, 128, 135, 141, 149
 Suiones 83, 86, 87, 89, 111, 150
 Sunuci 103, 111

taalgrens 15
 Tablis 120
 Tacitus, Publius Cornelius 8, 9, 11, 12, 16, 22, 24, 25, 28, 42, 51, 60, 69, 84, 88, 111,
 125, 133, 135, 138, 140, 142, 144, 145
 Tamfana 100
 Tencteri 51, 63, 75, 97, 104, 111, 114, 123, 124, 125, 126, 144, 150, 151
 Tervanna, Terwaan 31, 51, 71, 112, 120
 Teutoburgiënsis Saltus 103, 111, 134, 136, 149
 Teutoburgerwoud 72, 74, 104, 148, 152, 153
 Teutoni, Teutones, Teutonen 51, 71, 72, 104, 111, 131, 145, 148, 149
 Texuandri 116
 Theodebert 20
 Thiëbronne 148
 Thissen, B. 8, 116
 Thoringia 32
 Thracia 16
 Thuianti, zie Tubantes
 Thüringen 32
 Thuringia 32
 Tiberius (Nero) 71, 73, 74, 128, 129, 131, 132, 133, 136, 137, 138
 toga 39
 Tolbiacum 104, 106, 111
 Tongeren 32
 Tournehem 97
 Traiectum (Tournehem) 18, 112, 120
 Trajanus 11, 70, 73, 113, 114
 transgressie(fase) 7, 60, 61
 transgressiegebied 135
 Treveri 47, 49, 54, 56, 72, 98, 103, 104, 106, 111, 123, 132, 150, 151
 Triboci 49, 54, 56, 83, 98, 111, 150, 151

Tropaea Drusi 72, 102, 128, 136, 152
 Tubantes, Tubanti, Thuianti 29, 97, 104, 111, 114, 133, 144
 Tuder 80
 Tuisto 27, 29
 Tungri 27, 31, 58, 72, 98, 103, 106, 111, 116, 145, 150, 151
 Turnacum (Doornik) 32

 Ubii 49, 55, 56, 83, 101, 111, 114, 123, 124, 151
 Ulysses 32
 universiteit van Rijsel 64, 86
 Usipi, Usipetes, Usipeti 58, 63, 97, 104, 106, 111, 114, 116, 123, 124, 125, 125, 133,
 144, 145, 150, 151
 Utho, St. 21

 Vachalus 119
 Vada 104, 111
 Vahal 136
 Vandilii 27, 30, 88, 111, 128
 Vangiones 49, 54, 56, 58, 98, 111, 114, 150, 151
 Vannius 21, 23
 Varini 58, 76, 78, 111
 Varro 113
 Varus, Quintilius 23, 71, 72, 74, 80, 101, 103, 121, 124, 130, 131, 134, 135, 137, 148,
 149, 152
 veen(gebieden) 61
 Velea 36
 Veliocasses 148
 Velleius 130, 131, 132
 Venethi 88, 91, 92, 111, 150
 Venetum 18
 Ventidius 70
 Verritus 143
 Vespasianus 16, 36
 Vetera Castra 104, 105, 111, 112
 Vetera (Visterie) 132, 133
 Vetus 102, 143
 Victor, Aurelius 20
 Vilti 149
 Vindonissa 105, 106, 111
 Viromandui 148
 Visera 120
 Visculus 52
 Vistula 52
 Vitellius, A. 16, 24
 Vitellius, P. 135
 Vlaamse Leeuw 62
 Vlaanderen 15, 18, 139, 141, 143, 144, 145, 152,
 volksverhuizingen 14, 28
 vrijgelatenen 46

Waal 7
Wattiaci 51, 59, 106, 111
Watten 51, 59, 120
Weppes 58, 63, 93
Werden 147
Werethina 122
Weser 105, 121, 122, 127, 147
west-oriëntatie 25, 26, 28
Willehad, St. 123
Willibrord, St. 18, 67, 123, 149, 152
Wilten, Wilti 120, 122, 149
Wimereux 67, 74, 105
Winidi 67
Wiseria 120
Wisurgis 100, 106
Wisurgis (Wimereux) 20, 67, 68, 74, 80, 81, 105, 111, 120, 121, 122, 123, 125, 127, 128,
130, 135, 137, 147, 152, 153
Withea 80

Xanten 61, 104, 105

Zuiderzee 100
Zweden 75
Zwarte Zee 22, 26
Zwevele 120

